

Tussen de Kleine Havensteeg en de Halvemaansteeg

Archeologisch onderzoek op het perceel Kleine Havensteeg
7-9 in Hoorn

**Tussen de Kleine Havensteeg en de
Halvemaansteeg**

**Archeologisch onderzoek op het perceel Kleine
Havensteeg 7-9 in Hoorn**

C.P. Schrickx

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 22

Titel:	Tussen de Kleine Havensteeg en de Halvemaansteeg Archeologisch onderzoek op het perceel Kleine Havensteeg 7-9 in Hoorn
OM-nummer:	36963
Projectnummer:	311
Opdrachtgever:	Gemeente Hoorn
Coördinaten:	132807.62 / 516842.50 132811.27 / 516839.08 132801.01 / 516828.14 132795.31 / 516829.37 132794.44 / 516834.29
Auteur:	C.P. Schrickx (Archeologie Hoorn)
Redactie:	M.H. Bartels (Archeologie Hoorn)
Veldwerk:	M.H. Bartels (Archeologie Hoorn) C. Aay (Archeologie Hoorn) G.T.C. van den Berg (Hollandia Archeologen BV) D.M. Duijn (Archeologie Hoorn) I. Duppen (Archeologie Hoorn) B. Balk, P. van Essen, C. Kiestra, T. van Meurs, C. den Otter, T. Perger, J. Sijm en A. Weel (vrijwillig medewerkers Archeologie Hoorn)
Determinatie vondstmateriaal (excl. leer en bot):	C.P. Schrickx
Determinatie leer:	A. Vissie-Hoogland en E. Winters-Ran (vrijwillig medewerkers Archeologie Hoorn)
Determinatie dierlijk bot:	L. van den Akker (vrijwillig medewerker Archeologie Hoorn)
Determinatie zaden/pitten:	A.L. de Sitter-Homans (vrijwillig medewerker Archeologie Hoorn)
Kaarten en tekeningen:	C.P. Schrickx
Fotografie objecten:	C.P. Schrickx en D.M. Duijn
Ontwerp en lay-out:	C.P. Schrickx

© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie, 2011

Niets van deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteurs.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	De onderzoekslocatie	9
2.1	Fysische geografie	9
2.2	Historische achtergrond	9
2.2.1	Tussen twee dijken	9
2.2.2	De Grote en de Kleine Havensteeg	10
2.2.3	Historische geografie	12
2.2.4	Eigenaren en huurders	15
3	Opzet en doel van het onderzoek	18
3.1	Onderzoeksopdracht	18
3.2	Methode	19
4	De Resultaten	21
4.1	Inleiding	21
4.2	Fase 0 (1175-1450)	21
4.3	Fase 1 (1450-1550)	24
4.4	Fase 1B (1500-1550)	34
4.5	Fase 2 (1550-1580)	35
4.6	Fase 3 (1580-1625)	45
4.7	Fase 4 (1625-1700)	48
4.8	Fase 5 (1700-1850)	61
4.9	Fase 6 (1850-1925)	64
5	Synthese en conclusies	69
6	Literatuur	73
Bijlage 0	Overzichtskaart	75
Bijlage 1	Sporenkaart fase 1 (1450-1550)	77
Bijlage 2	Sporenkaart fase 1B (1500-1550)	79
Bijlage 3	Sporenkaart fase 2 (1550-1580)	81
Bijlage 4	Sporenkaart fase 3 (1580-1625)	83
Bijlage 5	Sporenkaart fase 4 (1625-1700)	85
Bijlage 6	Sporenkaart fase 5 (1700-1850)	87
Bijlage 7	Sporenkaart fase 6 (1850-1925)	89
Bijlage 8	Profielen	91
Bijlage 9	Determinatielijst keramiek	93
Bijlage 10	Determinatielijst bouw materiaal	106
Bijlage 11	Determinatielijst glas	107
Bijlage 12	Determinatielijst metaal	108
Bijlage 13	Determinatielijst leer	111
Bijlage 14	Determinatielijst natuursteen	114
Bijlage 15	Determinatielijst dierlijk bot	115
Bijlage 16	Determinatielijst overig	121
Bijlage 17	Determinatielijst botanische macroresten	122

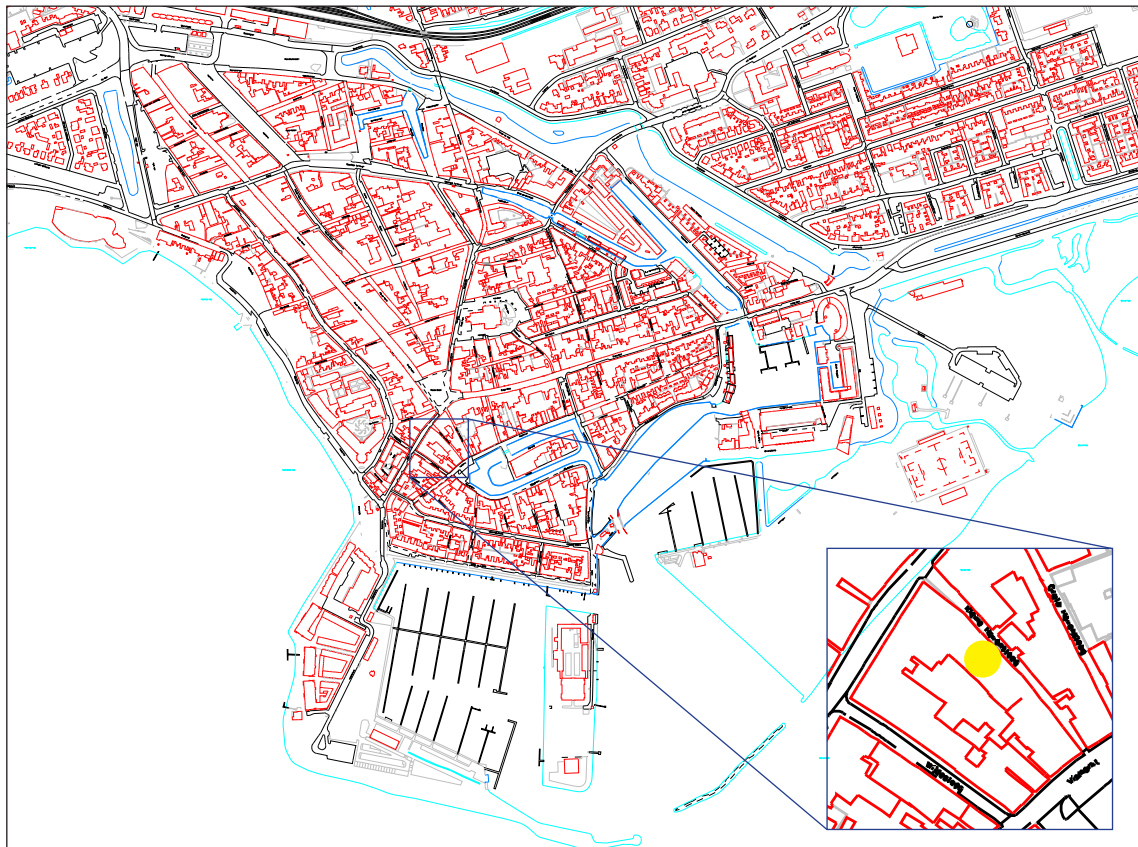
1. Inleiding

Van 9 september tot en met 17 september 2009 is een archeologisch onderzoek uitgevoerd op het perceel Kleine Havensteeg 7-9 in Hoorn (afb. 1). Het onderzoek is uitgevoerd door het team Archeologie van het Bureau Erfgoed van de gemeente Hoorn. Het veldwerk is verricht onder leiding van senior KNA-archeoloog drs. M.H. Bartels (gemeente Hoorn), senior KNA-archeoloog drs. G.T.C. van den Berg (Hollandia Archeologen) en veldtechnicus C. Aay (gemeente Hoorn). Zij werden geassisteerd door vrijwillig medewerkers van Archeologie Hoorn. De uitwerking van het onderzoek is gedaan door KNA-archeoloog drs. C.P. Schrickx (gemeente Hoorn).

De aanleiding voor het onderzoek werd gevormd door de afbraak van twee panden aan de Kleine Havensteeg en de geplande nieuwbouw op de locatie van de afgebroken panden en het onbebouwde erf hierachter. Hierdoor zou het bodemarchief worden verstoord waardoor behoud van archeologische waarden ex situ door middel van een opgraving noodzakelijk was. De dank gaat uit naar Droste Vastgoed die hiervoor de gelegenheid heeft geboden.

Op 8 september is conform het selectiebesluit van de Gemeente Hoorn het Programma van Eisen (PvE) voor het archeologisch onderzoek opgesteld door gemeentelijk archeoloog drs. M.H. Bartels. Het archeologisch onderzoek is conform dit PvE uitgevoerd.

In dit standaardrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek op het perceel Kleine Havensteeg 7-9 (OM-nr 36963, project 311) weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de fysisch-geografische achtergrond en de historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksterrein en de directe omgeving uiteengezet. Hierbij zijn zoveel mogelijk beschikbare primaire en secundaire historische bronnen gebruikt. In het

1. De binnenstad van Hoorn. Met een gele stip is de onderzoekslocatie aangegeven (niet op schaal).

tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd. Als bijlagen zijn kaarten waarop alle sporen per bewoningsfase staan weergegeven en de determinatielijsten toegevoegd. De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2009.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Fysische geografie

De bodem van West-Friesland bestaat uit een afwisseling van klei- en veenlagen. De afzetting van de kleilagen hangt samen met de doorbraak of juist verzanding van het zeegat van Bergen. In tijden dat dit zeegat open was, werden in en vanuit de getijdengeulen kleilagen afgezet. Bij verzanding van het zeegat stagneerde de waterafvoer en ontwikkelde zich in het gebied achter de strandwallen veen.

De natuurlijke ondergrond ter plaatse van het onderzoeksterrein wordt gevormd door een kleilaag die aangeduid wordt als Hauwert laag D van het laagpakket van Wormer van de formatie van Naaldwijk. Dit is een licht zandige kleilaag die is afgezet in de periode 1800 tot 1200 v. Chr. In de periode daarna vond veengroei plaats en in de loop van de Middeleeuwen zou een pakket van maximaal vier meter dik zijn ontstaan. Binnen de gemeente Hoorn wordt bij opgravingen regelmatig een restant van deze veenlaag aangetroffen. Deze laag wordt gerekend tot het Hollandveen Laagpakket van de formatie van Nieuwkoop.

Vanaf de Bronstijd was het gebied gedurende lange tijd onbewoond. In de 11de en 12de eeuw werd het veengebied geschikt gemaakt om op te wonen en voor agrarische doeleinden te gebruiken door het te ontwateren door middel van sloten. Het veen verdween hierdoor uiteindelijk vrijwel volledig, wat een grote bodemdaling tot gevolg had. Om droge voeten te houden was het noodzakelijk dat bewoonde terreinen werden opgehoogd. Deze opgeworpen pakketten waren soms meters dik, zoals blijkt bij opgravingen binnen de gemeente Hoorn. Tevens werden dijken aangelegd om het land te beschermen tegen het zeewater.

2.2 Historische achtergrond

2.2.1 Tussen twee dijken

Het opgravingsterrein ligt binnen het stadsdeel dat wordt begrensd door de straten het West, de Kleine Havensteeg, de Vismarkt en de Wijdesteeg (afb. 13). Dit stadsdeel behoort tot de oudste kern van Hoorn. Het West maakt samen met het Grote Oost (in de Middeleeuwen eenvoudig de Oosterstraat of het Oost genoemd) en het Kleine Oost onderdeel uit van een inlaagdijk. De oude zeedijk lag een stuk meer zeewaarts, maar de locatie van die oude dijk en datering van de aanleg van de inlaagdijk is uit historische bronnen niet bekend. Op basis van archeologische onderzoek kan worden gesteld dat de inlaagdijk zeker voor 1275 is aangelegd. Bij een opgraving in 1990 is aan de zuidkant van het West namelijk een huis teruggevonden dat aan deze nieuwe inlaagdijk is gebouwd en dateert uit het laatste kwart van de 13de eeuw.¹ De inlaagdijk vormde de nieuwe zeedijk en maakt als zodanig onderdeel uit van de Westfriese Omringdijk.

Opvallend is dat het laat 13de-eeuwse huis dat bij de opgraving in 1990 is aangetroffen aan de zee kant van de dijk stond.² Kennelijk lag er nog veel voorland, en bood dit voldoende bescherming tegen het zeewater. De Omringdijk was geen direct zeeverende dijk, maar vormde samen met het voorland waaromheen weer dijken lagen, een zeeverend systeem.³

1 Archeologie Hoorn, Project 78. De opgraving staat bekend onder de naam 'Bruitje 1990'. Van de Walle-van der Woude 1991.

2 Het was gebouwd op een dikke plaggenophoging die zich circa 14 meter uit de rooilijn van het West richting het zuiden uitstreekte. Deze ophoging is volgens Van de Walle-van der Woude opgeworpen tegen het dijklichaam aan, aangezien geen sporen van een dijk bij de opgraving zijn geconstateerd. De resten van het huis bestonden uit kleivloeren, een bakstenen haardplaats en enkele vlechtwerkwanden.

3 Zie voor historische en archeologische informatie over de dijk het rapport: Schrickx 2010.

Het was dus zeker niet de bedoeling dat het zeewater tot aan de voet van de Omringdijk kwam. Vermoedelijk vormden de Appelhaven, Vismarkt en Vijzelstraat een dijkje parallel aan het Oost en het West en langs de haven die ten zuiden hiervan lag. Opvallend in dit verband is dat in het schotboek van 1430, waarin alle schotplichtigen (schot is een soort vermogensbelasting) per straat worden opgesomd, nog sprake is van de 'oude dijk' voor een gedeelte van de huidige Vismarkt.⁴ De aanduiding 'oude' is ontstaan nadat in 1341 een nieuwe dijk was aangelegd, namelijk de Nieuwendam.⁵ Een dam is een ander woord voor dijk.

Omstreeks 1275 was er dus een nieuwe inlaagdijk waarvan het West onderdeel uitmaakte en een nieuw dijkje ter bescherming van de huizen aan de zee kant van de inlaagdijk. Het onderzoeksgebied ligt binnen beide dijken, te weten tussen het West en de Vismarkt. Zeewaarts lag in deze tijd nog veel voorland. Mogelijk lag ook de oude dijk er nog. De oudste fase van Hoorn moet ergens bij die oude dijk worden gelokaliseerd. De eerste huizen zijn daar vermoedelijk ten tijde van de ontginning van dit gebied gebouwd. Archeologische vondsten binnen de bannegrenzen van Hoorn wijzen erop dat deze ontginning rond 1175/1200 heeft plaatsgevonden. Op de locatie van de oudste fase van Hoorn was een kerk aanwezig. Volgens de kroniek van Velius stond die kerk aan het eind van de Vijzelstraat en brandde deze in 1328 af.⁶ Een oudere kroniek die handelt over de geschiedenis van Hoorn tot omstreeks 1521 en waarvan de inhoud betrouwbaarder is dan de kroniek van Velius, geeft geen locatie en beweert dat deze kerk in 1330 is weggespoeld.⁷

2.2.2 De Grote en de Kleine Havensteeg

Ten zuiden van het dijkje parallel aan het Oost en West (Appelhaven-Vismarkt-Vijzelstraat) ontstond de eerste haven van Hoorn. Volgens Velius mondde bij de Roode Steen een water via een sluis in de dijk uit in zee. Buitendijks zou dit water een natuurlijke haven in het voorland vormen. Enkele stegen verbonden de haven met het marktplein. De belangrijkste steeg was de Grote Havensteeg. Aanvankelijk werd deze steeg eenvoudig Havensteeg genoemd. Deze naam komt al voor in het genoemde schotboek van 1430. Van een Kleine Havensteeg is in dit boek nog geen sprake. In het schotboek van 1478 (schotboeken uit de periode tussen 1430 en 1478 ontbreken) komt opnieuw de Havensteeg voor.⁸ Helaas ontbreekt een deel van dit boek waardoor niet valt te achterhalen of de Kleine Havensteeg in dit boek voorkwam. Vermoedelijk bestond de Kleine Havensteeg in die tijd al wel. Uit omstreeks 1470 dateert namelijk een keur die luidt:

*“Dat men niet moeten sleepen mit paerden doir enige havensteech. Item men sal voirtan in gheen steghen die van der haven gaen, met gheen twee paerden ryden noch slepen, dan allene in ende duer die paerdestrate, op sess scellinge te verbueren”.*⁹

Middels de keur werd verboden om door de havenstegen met een kar met twee paarden te rijden. In de 16de eeuw werd dit verbod nogmaals vastgelegd:

“Van die grote Havensteech niet te benauwen. Item gheen waghenaers noch slepers sullen mit wagheneen noch sleedssen mit twee paerden moeten gaen of ryden deur die grote Havensteghe, dan mit een paert om aldair te lossen of te laden ende anders niet, op vijf stuyvers te verbueren”.

In 1546 voegde men hier aan toe: *“dat men duer deselfde Havensteech mit geen wagene noch*

4 WFA 0348 1314. Schotboek 1430, fol. 26r.

5 De datering is gebaseerd op de kroniek van Velius. Velius [1604] 2007, 109.

6 Velius [1604] 2007, 107.

7 Chronicon Hoernensis Monasterii. Van der Knaap 1990: 75-76.

8 WFA 0348 1315. Schotboek 1478, 27r

9 Pols 1885-1888, keur A172.

2. De Vismarkt met links de Kleine Havensteeg en rechts de Grote Havensteeg, in 2009.

balcken moeten ryden, dan die aldaer lossen ofte laden, opte selfde boete". Nog weer later werd toegevoegd: "Ende datter geen tonnen noch manden mit fruyt of anders aldaer moeten staen buyten de veynsteren op gelijcke boete".¹⁰

Uit de keur uit omstreeks 1470 blijkt duidelijk dat sprake is van meerdere havenstegen (oftewel de Grote en de Kleine Havensteeg). De keuren hadden als doel verkeersopstoppingen in de havenstegen te voorkomen. De stegen waren erg smal en bij drukke marktdagen leidde dit tot problemen.

De oudste vermelding van de Kleine Havensteeg dateert ergens uit de jaren 80 van de 15de eeuw. In een ongedateerde opgave van de bezittingen van Lobberich Meynnerts is sprake van "*een scuijer (schuur) in die cleyne havensteech*".¹¹ Onder de opgaven van de bezittingen van andere inwoners van Hoorn komt de Kleine Havensteeg niet voor, terwijl de naam Havensteeg wel regelmatig opduikt. Kennelijk bestond de Kleine Havensteeg al wel, maar stonden nog nauwelijks huizen aan deze steeg.

Vervolgens duikt de Kleine Havensteeg opnieuw op in de bronnen in het jaar 1494. De armenhuisvoogden verkochten op 18 maart 1494 een huis en erf aan Heynrick Pietersz. In de akte worden een noordelijke en zuidelijke belending genoemd: "*een huys ende erve staende ende leggende bynnen der stede van Hoirn inden Cleyne Havensteeye dat belent heeft Symon Pieterz. aen beyde zijden te weten zijden ende noirden*" (afb. 3).¹² Het huis is niet precies te lokaliseren. Het kan zowel aan de oost- als de westzijde van de Kleine Havensteeg hebben gestaan. In 1504 wordt opnieuw de Kleine Havensteeg in een akte genoemd. Pieter Outghersz. en zijn vrouw Eef verkochten op 13 december 1504 een huis op de hoek van het West en de Kleine Havensteeg aan de Armenhuisvoogden: "*een huys ende erve staende ende leggende*

¹⁰ Pols 1885-1888, keur B208.

¹¹ WFA 0348 2844. Poortersopgaven.

¹² WFA 0348 oud-inv.nr. 1021, reg.nr. 1156.

3. Oudste akte waarin de Kleine Havensteeg wordt genoemd, opgesteld op 18 maart 1494 (bron: WFA).

bynnen Hoirn in die westerstrate opten hoek vanden Cleyne Havensteghe streckende voir van die straet tot after an die kameran toebehorende den erfgenamen van Walraven Jacopsz. scout tot Hoirn ende nu ter tijt naiste lenden van sijn Heynric Pietersz. voirseid an die oistzijde ende Pieter Symonsz. kistmaker an die westzijde".¹³ Merkwaardig is dat in de akte een belending aan zowel de oost- als westkant wordt genoemd, terwijl sprake is van een huis op de hoek van het West en de Kleine Havensteeg. Vermoedelijk heeft een akte van 26 augustus 1521 betrekking op hetzelfde pand: "*een hujs ende erve staende ende leggende binnen der voirseide stede inden westerstraet dair nu ter tijt naiste lenden van sijn Dieuwer Henric Pieters wedue anden oestzijde ende Pieter Simonsz. die kistmaecker anden westzijde*".¹⁴ Opvallend is dat in deze akte de Kleine Havensteeg helemaal niet wordt genoemd. Uit een register van inkomsten van het Gasthuis in Hoorn uit 1555 blijkt dat zowel het huis op de westhoek van de Vismarkt en de Kleine Havensteeg (Vismarkt 6) als een huis op de hoek van het West en de Kleine Havensteeg werd verhuurd, met als eigenaars respectievelijk het Armengasthuis en de Kerkenarmen.¹⁵ In het laatste huis woonde Ellert Gerrijt Hans en het huis zou mettertijt toekomen aan Gerrijt van Avenhorn.

2.2.3 Historische geografie

Uit de historische vermeldingen blijkt dat de Kleine Havensteeg in ieder geval vanaf eind 15de eeuw bestond en dat vanaf dat moment bebouwing aan de steeg ontstond. Duidelijkheid omtrent de ontwikkeling van de bebouwing krijgen we pas vanaf de tweede helft van de 16de eeuw. Uit

13 WFA 0348 oud-inv.nr. 1025, reg.nr. 1280.

14 WFA ibidem.

15 WFA 0348 2145.

4. Uitsnede van de stadsplattegrond van Jacob van Deventer uit circa 1560, met binnen de gele cirkel de onderzoekslocatie.

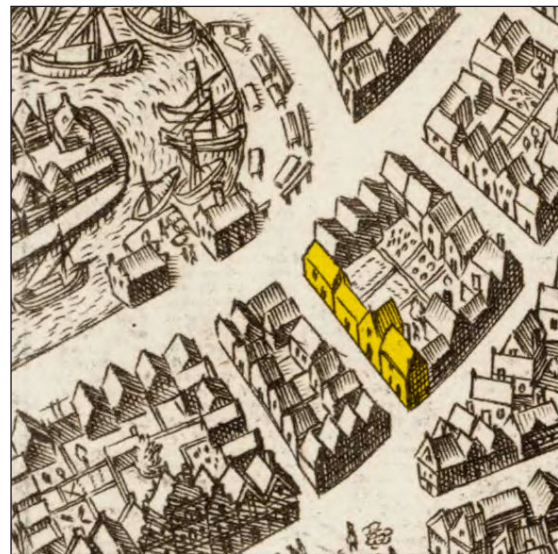
die tijd dateren enkele stadsplattegronden. De kaart van Jacob van Deventer uit circa 1560 is de oudste stadsplattegrond van Hoorn (afb. 4). Het onderzoeksgebied tussen het West, de Kleine Havensteeg, de Vismarkt en de Wijdesteeg wordt op deze kaart als een volledig bebouwd gebied weergegeven. Als de weergave op deze kaart juist is, was rond 1560 een aaneengesloten bebouwing aan de Kleine Havensteeg aanwezig. De bebouwing wordt op de kaart echter zeer schetsmatig weergegeven en het is dus goed mogelijk dat er nog gaten in de bebouwing waren. In het kohier van de tiende penning uit 1561, waarin per huis de eigenaar en eventueel huurder wordt genoemd, wordt de westzijde van de Kleine Havensteeg als onderdeel van

de bebouwing van het West besproken.¹⁶ Zonder een koppeling met gegevens uit andere historische bronnen is het niet mogelijk de eigenaren en huurders van de huizen aan de Kleine Havensteeg uit dit kohier te achterhalen. De Grote Havensteeg wordt wel apart vermeld en aan deze steeg bevonden zich in 1561 achttien huizen, drie woningen, een kelder en een spieker. Onder woningen worden vermoedelijk eenvoudige éénkamerhuizen verstaan. Een spieker is een voorraadgebouw op palen voor graan. Deze komen in het kohier van 1561 regelmatig aan de kleinere straten en stegen in Hoorn voor. Veel inwoners waren in de 16de eeuw nog direct of indirect bij agrarische activiteiten betrokken.

Uit het einde van de 16de eeuw en de eerste helft van de 17de eeuw dateren diverse stadsplattegronden waarop de bebouwing aan de Kleine Havensteeg is afgebeeld. Hoewel de mate van nauwkeurigheid sterk wisselt per kaart, geven alle kaarten een aaneengesloten

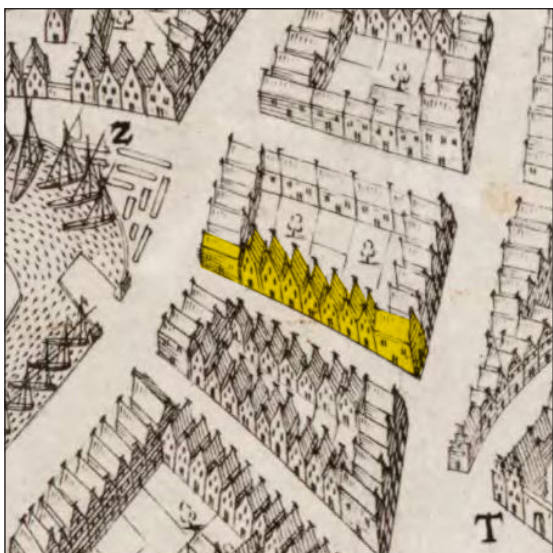

5. Uitsnede van de stadsplattegrond van Guicciardini uit 1582, met in geel de bebouwing aan de westzijde van de Kleine Havensteeg.

6. Uitsnede van de stadsplattegrond van Utenwael uit 1596, met in geel de bebouwing aan de westzijde van de Kleine Havensteeg.

¹⁶ Mekking 1987.

7. Uitsnede van de stadsplattegrond van Velius uit 1615, met in geel de bebouwing aan de westzijde van de Kleine Havensteeg.

8. Uitsnede van de stadsplattegrond van Blaeu uit 1649. De weergave van de bebouwing is identiek aan de plattegrond van Velius.

bebouwing aan de westzijde van de Kleine Havensteeg weer. Doordat de kaarten in perspectief zijn weergegeven, klopt het aantal huizen vaak niet. Zo staan op de kaart van Utenwael uit 1596 slechts vier gebouwen aan de westzijde van de Kleine Havensteeg getekend (afb. 6). Op de kaart van Guicciardini uit 1582 staan zeven gebouwen weergegeven (afb. 5). De meest betrouwbare weergave is die van de stadsplattegronden van Velius uit 1615 (afb. 7) en Blaeu uit 1649 (afb. 8). Op beide kaarten staan de hoekpanden niet op de Kleine Havensteeg georiënteerd, maar op het West en op de Vismarkt. Aan de westzijde van de steeg staan zeven huizen.

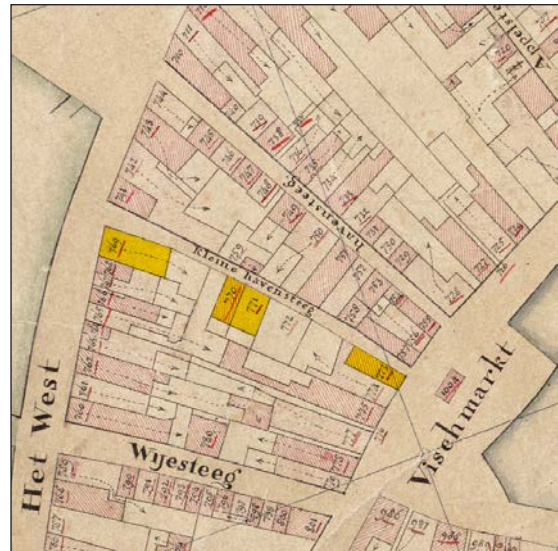
Stadsplattegronden uit de tweede helft van de 17de eeuw en vrijwel de volledige 18de eeuw ontbreken. De kaarten die in die periode gemaakt werden, waren kopieën van of gebaseerd op de kaart van Blaeu. Pas uit 1796 dateert een echt nieuw gemaakte stadsplattegrond: de kaart van Doesjan (afb. 9). De weergave is minder nauwkeurig dan die van Velius en Blaeu, maar duidelijk is wel dat nog altijd een aaneengesloten bebouwing aan de Kleine Havensteeg aanwezig was. Een aantal decennia later was de situatie drastisch veranderd. De algehele economische neergang in die periode ging niet aan Hoorn voorbij. De bevolkingsomvang nam sterk af. Dit leidde tot leegstand en uiteindelijk tot afbraak van veel panden, met name aan de randzones van de stad en in de kleinere straten en stegen. Op de oudste kadastrale kaart van Hoorn uit 1823 staan aan de westzijde van de Kleine Havensteeg nog slechts twee huizen (afb. 10 en 11; A770 en A771). Toevallig betreffen dit precies de percelen die archeologisch zijn onderzocht. Opvallend op deze kaart is dat achter perceel A771 een huis wordt weergegeven dat via een steeg vanaf de Vismarkt was te bereiken (de Halve Maansteeg, zie onder). Op de 17de-

9. Uitsnede van de stadsplattegrond van Doesjan uit 1794, met in geel de bebouwing aan de westzijde van de Kleine Havensteeg.

eeuwse stadsplattegronden is dit gebouw niet te zien, maar dit gebouw was - zoals uit dit rapport zal blijken – wel al eerder aanwezig. Op de kaart van Doesjan uit 1794 is het gebouw wel getekend, evenals dwarspanden langs de Halve Maansteeg. In 1823 behoorde het pand bij een huis aan de Vismarkt (A775).

Aan de oostzijde van de Kleine Havensteeg was net als aan de westzijde aanvankelijk een aaneengesloten bebouwing aanwezig. Volgens de stadsplattegrond van Velius stonden hier net als aan de westzijde zeven huizen. Op de kadastrale kaart van 1823 waren dat er nog maar twee. De Kleine Havensteeg was van een verbingsweg tussen de haven en de markt verworden tot een achterafsteegje. In een van de huizen (mogelijk A758) was in de tweede helft van de 19de eeuw een bordeel gevestigd. Rond 1860 waren er drie bordelen in de stad: een bordeel in de Zon, een bordeel aan de Westerdijk en een rendez-vous huis aan de Kleine Havensteeg.¹⁷

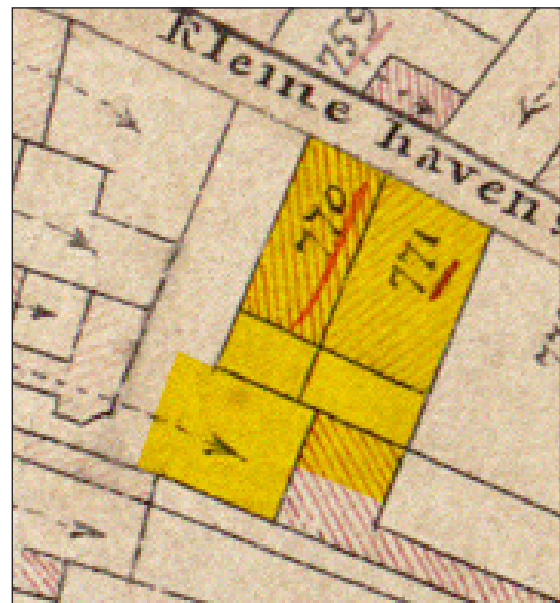
10. Uitsnede van de oudste kadastrale kaart van 1823, met in geel de bebouwing aan de westzijde van de Kleine Havensteeg.

2.2.4 Eigenaren en huurders

Voor het archeologisch onderzoek zijn de eigenaren en huurders van vier huizen van belang. In dit rapport worden de kadastrale nummers van de kadastrale kaart uit 1823 gebruikt (afb. 10 en 11). Het betreft:

- A770: Kleine Havensteeg 9
- A771: Kleine Havensteeg 7
- A776: Halvemaansteeg
- A765: West 64

De oudste bij de huidige stand van het historisch onderzoek aan deze huizen te koppelen gegevens dateren uit 1733. Uit dat jaar dateert een verpondingsregister waarin per straat alle eigenaren van de panden worden opgesomd, inclusief de werkelijke of getaxeerde huurwaarde.¹⁸ Aan de westzijde van de Kleine Havensteeg worden zeven huizen opgesomd. A770 was eigendom van de stad en werd verhuurd voor f21,-. A771 was in bezit van de erven van Pieter Hellingwerf en zij verhuurden dit pand voor f20,-. De panden A765 aan het West en A765

11. Uitsnede van de oudste kadastrale kaart van 1823, met in geel de onderzoekslocatie, verdeeld over vier percelen.

17 Leenders 1991: 237.

18 NHA kopieëncollectie A, toegangsnr. 151.1

aan de Halvemaansteeg waren eveneens van de erven van Pieter Hellingwerf. De Halvemaansteeg was een kleine steeg vanaf de Vismarkt. Geheel achteraan deze steeg stond het pand, dat voor een huurwaarde van slechts f18,- werd getaxeerd. Aan de steeg stonden nog vier huizen van Pieter Bontekoe die ieder voor slechts f12,- werden getaxeerd. Het pand van de erven van Pieter Hellingwerf aan het West stond voor een huurwaarde van f40,- in het verpondingsregister.

12. Uitsnede van de stadsplattegrond van Doesjan uit 1794, met in geel de bebouwing aan de Halvemaansteeg.

Het pand A776 was in 1805 in bezit van Andries C. Borremeester. Hij was herbergier en bezat in 1830 een café in het pand West 72 (pand naast Roode Steen 3), tegenwoordig café Bruintje. In 1805 verkocht hij A776 aan

Jan Melkert jr. voor f600,-.¹⁹ Uit de omschrijving blijkt dat het bij de verkoop ging om vier huizen, een pakhuis en erf in de Halvemaansteeg, oftewel de volledige steeg met bebouwing. Het pand dat binnen het opgravingsterrein ligt, was dus in die tijd een pakhuis. In 1807 verkocht Andries C. Borremeester ook het pand A777, dat op de westhoek van de Vismarkt en de Halvemaansteeg stond.²⁰ Volgens de akte was dit pand een koekbakkerij.

Bij een verkoop van het pand A775 op de oosthoek van de Vismarkt en de Halvemaansteeg in 1807 is sprake van een vrije uitgang naar de Kleine Havensteeg.²¹ Bij de bespreking van de archeologische resultaten zal blijken dat er tussen A770 en A771 aan de Kleine Havensteeg een smalle steeg aanwezig was, die waarschijnlijk in verbinding met de Halvemaansteeg stond.

In 1806 was A770 in bezit van Jan Slesier.²² Hij was zowel de eigenaar als gebruiker. Het pand stond in de verponding voor slechts f1,40. Het belendende pand A771 was in bezit bij Theunis Blokker en werd verhuurd aan Anthony Schippers.²³ Ook dit pand stond in de verponding voor f1,40. In 1808 verkocht Theunis Blokker het pand aan Claas Oostra voor f30,-.²⁴ Volgens de verkoopakte bestond het pand uit twee delen.

De eigenaren in 1830 zijn eenvoudig te achterhalen aan de hand van de kadastrale nummers op de kadastrale kaart van 1823. Zowel A770 als A771 wordt in de aanwijzende tafel aangeduid als stal. De kleine woonhuizen zijn dus ergens in het begin van de 19de eeuw verbouwd tot stallen. Aan het West en straten in de omgeving waren in die tijd veel stallen aanwezig. Deze waren in eigendom van kooplieden in de stad. A771 was van Pieter Tuin die een café had in het pand Roode Steen 3 (A743). Vermoedelijk stalde hij in het pand aan de Kleine Havensteeg het paard of de paarden van zijn kar waarmee hij vaten bier en andere drank aanvoerde. A770 was van Johannes Vollenga die koopman was. Ook hij bezat vermoedelijk een paard en wagen.

19 WFA database project 1806.
 20 WFA database project 1806.
 21 WFA database project 1806.
 22 WFA database project 1806.
 23 WFA database project 1806.
 24 WFA database project 1806.

3 Opzet en doel van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij de opgraving en bij de uitwerking hiervan hebben gefungeerd. Dit standaardrapport tracht antwoord op deze vragen te geven. Hieronder worden ze met een korte toelichting weergegeven.

1. Hoe zag het landschap er voor de bewoning en dijkbouw uit? Wat was de invloed van de Zuiderzee in dit gebied? Zijn gegevens te achterhalen over de ontginning?

Over de vroegste geschiedenis van Hoorn is nog veel onbekend. De hypothese dat de dijk die het tracé van het Grote Oost en het West volgt een inlaagdijk is, is gebaseerd op schaarse historische vermeldingen. Binnen Hoorn is nauwelijks archeologisch onderzoek verricht in het gebied aan de zeezijde van deze dijk. Hoe het landschap er voorafgaand aan de aanleg van de inlaagdijk uitzag, is niet bekend.

2. Vanaf wanneer werd het gebied in gebruik genomen? Wat zijn hiervan de archeologische indicaties? Hoe snel verliep de ophoging?

Wanneer de inlaagdijk van het Grote Oost en het West is aangelegd, is uit historische bronnen niet bekend. Uit archeologisch onderzoek op de hoek van het West en de Kleine Havensteeg is gebleken dat vanaf het laatste kwart van de 13de eeuw bewoning aan deze dijk aanwezig was en dat de dijk dus toen bestaan moet hebben. Het onderzoeksterrein is gelegen iets verwijderd van de bewoning aan de dijk en is vermoedelijk later in gebruik genomen als stedelijk areaal.

3. Vanaf wanneer is sprake van een perceelsindeling haaks op de steeg?

De oudste ontginningsstructuur van Hoorn bestond uit percelen met sloten in oost-west-richting. De perceelsindeling aan de Kleine Havensteeg wijkt van deze richting iets af. De percelen zijn op zeker moment haaks op de steeg ingedeeld. Dit hangt vermoedelijk samen met het ontstaan van bebouwing aan de steeg.

4. Valt op basis van de aangetroffen sporen en vondstmateriaal iets te zeggen over de ambachtelijke werkzaamheden die op de percelen werden uitgeoefend?

Archeologische sporen en vondstmateriaal kunnen iets zeggen over de ambachtelijke activiteiten die de bewoners of gebruikers van de huizen hebben verricht. Te denken valt aan ovens, pottenbakkersafval, ijzerschroot of specifieke werktuigen.

5. Wat was de aard van de bebouwing aan de steeg?

De archeologische sporen leiden tot een reconstructie van de bebouwing gedurende diverse periodes in het verleden. De bebouwing kan verschillende vormen aannemen: eenvoudige eenkamer- of tweekamerwoningen, huizen met meerdere kamers, rijke koopmanshuizen, schuren, stallen en dergelijke.

6. Valt op basis van het vondstmateriaal iets te zeggen over de sociale welstand in dit gedeelte van de stad?

Vondstmateriaal geeft een indruk van de sociale welstand van de gebruikers. Het gewone gebruiks aardewerk wordt onder alle sociale lagen gevonden, maar specifieke soorten keramiek horen bij een hogere sociale status.

3.2 Methode

Bij aanvang van de graafwerkzaamheden zijn zes grondslagpunten met RD-coördinaten door de landmeetkundige dienst van de gemeente Hoorn uitgezet (zie kaartbijlagen). Tevens is een vast NAP-punt aangebracht dat zich op +1,48 NAP bevond.

In totaal zijn drie werkputten aangelegd (zie kaartbijlagen). Bij werkput 1 zijn twee sporenvlakken aangelegd; bij werkput 2 en 3 kon worden volstaan met één sporenvlak.

Werkput 1 is aangelegd op het perceel Kleine Havensteeg 7. De werkput had een lengte van 14 meter en een breedte van 4 tot 6,5 meter.

Werkput 2 is aangelegd op perceel Kleine Havensteeg 9, pal ten noorden van werkput 1. De werkput had een lengte van 11,5 meter en een breedte van 5 meter.

Werkput 3 is aangelegd ten westen van werkput 2. De werkput had een lengte van ongeveer 6 meter en een breedte van ruim 7,5 meter.

Alle sporen zijn op tekening vastgelegd op schaal 1:20. Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor verzameld. De vlakken en stort zijn met een metaaldetector afgezocht.

Een beperking bij het onderzoek vormde de relatief kleine omvang van het terrein, de kleine graafmachine waarmee werd gewerkt en de geringe hoeveelheid tijd die voor het onderzoek mogelijk was, waardoor het niet mogelijk bleek een opgravingsvlak op het allerdiepste niveau aan te leggen. Sporen uit de tijd van de ontginning en mogelijke herverkaveling van het gebied na de aanleg van de inlaagdijk konden zodoende niet worden bestudeerd.

Verder konden vanwege de aanwezigheid van kabels en leidingen en instortingsgevaar van de

14. Het opgravingssterrein tijdens de aanleg van vlak 1 van werkput 1, kijkend richting de bebouwing aan de oostzijde van de Kleine Havensteeg.

bestrating de werkputten niet tot aan de rooilijn van de Kleine Havensteeg worden aangelegd. Hierdoor was het niet mogelijk de voorgevels van de huizen te onderzoeken.

Bij de uitwerking is voor de determinatie van de keramiek gebruik gemaakt van het classificatiesysteem voor laat- en post-Middeleeuws aardewerk en glas. Het vondstmateriaal wordt in de lopende tekst bij de bespreking van de sporen behandeld.

Het gravend onderzoek en de uitwerking zijn verricht volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.1 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2009.

4. De resultaten

4.1 Inleiding

De bij de opgraving aangetroffen sporen kunnen op basis van hun stratigrafie en op basis van de historische bronnen worden ingedeeld in zes bewoningsfasen.

Fase 0: 1175 tot 1450. Uit deze periode zijn geen sporen aangetroffen.

Fase 1: 1450 tot 1550. Tijdens deze fase vangt de bewoning op het terrein aan. De begindatering van 1450 is gebaseerd op enkele kuilen die tot deze fase worden gerekend. De einddatering van 1550 hangt samen met de datering van een beerkelder die behoort bij fase 2.

Fase 2: 1550 tot 1580. De relatief korte duur van de fase valt samen met de datering van een beerkelder. Nadat deze buiten gebruik is gesteld, hebben diverse bouwwerkzaamheden plaatsgevonden die worden gerekend tot fase 3.

Fase 3: 1580 tot 1625. Tot deze fase behoren de sporen voorafgaand aan de datering van de inhoud van twee beerputten die in gebruik zijn geweest gedurende fase 4.

Fase 4: 1625 tot 1700. De begin- en einddatering van deze fase zijn gekozen op basis van de datering van de inhoud van twee beerputten.

Fase 5: 1700 tot 1850. De begindatering van deze fase valt samen met de buiten gebruik stelling van de laatste beerput. Gedurende deze fase verschijnen enkele nieuwe sporen, maar kenmerkend is vooral de afbraak van een gedeelte van de bebouwing.

Fase 6: 1850 tot 1925. Tot deze fase behoren de jongst aangetroffen sporen.

4.2 Fase 0 (1175-1450)

Hoewel de geschiedenis van het terrein teruggaat tot de 12de eeuw, de periode van de ontginning, dateren de oudste bewoningssporen pas uit de 16de eeuw. Deze zijn gedefinieerd als fase 1. De ophogingslagen met vondstmateriaal uit de periode voorafgaand aan de oudste bebouwing vormen geen bewoningsfase en zijn daarom aangeduid als fase 0.

In de periode voorafgaand aan de oudste huizen is het terrein wel gebruikt. Aanvankelijk zal dit vooral als weidegrond het geval zijn geweest. Nadat de inlaagdijk volgens het tracé Grote Oost en West was aangelegd, hebben op het terrein ook ophogingen plaatsgevonden. Naarmate de bebouwing zich uitbreidde en de zee oprukte, zal dit geïntensiveerd zijn. Het resultaat omstreeks 1500 was een metersdik ophogingspakket. Hierdoorheen is bij de opgraving gepoogd een profiel aan te leggen. Vanwege de beperkte omvang van het terrein en de diepte die met de graafmachine gehaald moest worden, bleek het niet mogelijk de natuurlijke ondergrond te bereiken. Het profiel is tot een maximale diepte van -2,25 NAP aangelegd. In grote delen van de stad zou dit voldoende zijn om de natuurlijke klei te bereiken; de klei lag hier echter dieper. Vanuit het niveau van -2,25 is een boring gezet. Op -2,65 NAP werd een veen / organische laag en op -3.10 NAP een kleilaag aangeboord. De kleilaag was slechts 20 cm dik en daaronder lag opnieuw een veenlaag, waarvan de bovenkant zich dus op -3.30 NAP bevond.

De diepe ligging van de natuurlijke kleilaag is opvallend. Over het algemeen wordt deze bij opgravingen in het centrum op een diepte van circa -2,00 tot -2,50 NAP gevonden, maar

de diepte blijkt soms op relatief kleine afstand sterk te kunnen wisselen. Bij de opgraving Winston2004 (Project 130) op de hoek van het Grote Noord en de Roode Steen is bijvoorbeeld vastgesteld dat de kleilaag in het westelijke deel van het terrein (de kant van het Grote Noord) op een diepte van -1,80 tot -2,30 NAP lag terwijl deze zelfde laag aan de oostkant van het terrein op -2,50 tot -2,60 NAP lag.²⁶ Bij de opgraving Bruintje1990 (Project 78) is een soortgelijke constatering gedaan. Hier bleek de kleilaag aan de noordkant (de kant van het West) op -1,90 NAP te liggen, terwijl deze laag aan de zuidkant op -2,70 NAP lag.²⁷ Zowel bij het Grote Noord als het West lijkt dus bij de aanleg van de dijken en wegen gebruik te zijn gemaakt van een natuurlijke verhoging van het terrein.

Bij de Kleine Havensteeg lijkt bij de bodemopbouw iets merkwaardigs aan de hand te zijn. De klei ligt te diep en de veenlaag hieronder hoort veel dieper te liggen. Bij de opgraving kon slechts een kleine profielsleuf worden aangelegd en de onderste lagen zijn uitsluitend in een boring bekeken. Het is mogelijk dat het profiel door een breed gedempt water is aangelegd dat opgevuld is met diverse klei-, veen- en mestlagen. Dit water zou zich in dat geval evenwijdig aan de inlaagdijk hebben bevonden, dus achter de daar aanwezige bebouwing. Een andere mogelijkheid is dat veel klei is afgegraven voor de aanleg van de inlaagdijk en dat in de laagte vervolgens weer veen is gaan groeien en zich wellicht zelfs een kleilaag heeft afgezet.

Ophogingslagen (S85, S89, S98, S112-S135)

Het terrein is voorafgaand aan de oudste bebouwing opgehoogd tot een niveau van ongeveer +1,00 NAP. Dat houdt in dat een pakket van ongeveer vier meter dik is opgeworpen. Dit is niet in één keer gebeurd, maar gefaseerd gedaan. Ergens op circa -1,00 NAP is een niveau geweest aangezien vanaf die diepte mestkuilen zijn ingegraven. Zeker is dat op ongeveer +0,50 tot +0,60 NAP een loopniveau van een dun laagje grijs zand aanwezig was. Of dit een niveau in of buiten een huis is geweest, valt niet te zeggen.

Helaas is het door het ontbreken van vondstmateriaal niet mogelijk de verschillende fasen te dateren. Op een niveau van -0,80 NAP werden twee scherven gevonden: een fragment van een kan van kogelpotaardewerk en een fragment van een kan van steengoed. De scherven dateren uit de periode 1300-1350. Kannen van kogelpotaardewerk zijn een typerende vorm uit deze regio voor de periode 1275-1325 en zijn bij diverse opgravingen gevonden, waaronder de projecten Bruintje1990 (Project 78) , Winston2000 (Project 106) en Winston2004 (Project 130). Op een niveau van ongeveer -0,50 NAP zijn enkele twee hele en vier halve bakstenen gevonden die vanwege hun grootte als kloostermoppen getypeerd zouden kunnen worden. De complete bakstenen hadden de afmetingen 29½x14x7 cm en 30½x14x6½ cm. De bakstenen dateren uit de periode 1275-1350. In de binnenstad van Hoorn zijn tot nu toe geen muren van huizen gevonden die bestonden uit dit formaat baksteen. Kloostermoppen zijn wel aangetroffen in hardplaatsen. Bij de opgraving Winston2004 (Project 130), op de hoek van de Roode Steen en het Grote Noord, zijn in een huis dat dateert uit circa 1280 twee hardplaatsen aangetroffen met bakstenen van 30x15x8 cm en 28x14x7 cm.²⁸ In een tweede vloerniveau van hetzelfde huis lag een hardplaats met bakstenen van 28x13x6 cm.²⁹ Dit huis is afgebroken in of vlak na 1311 waarna een nieuw houten huis werd gebouwd met een grote rechthoekige hardplaats met bakstenen van 28x14x6 cm.³⁰ In de opvolger van dit huis, gebouwd omstreeks 1350,

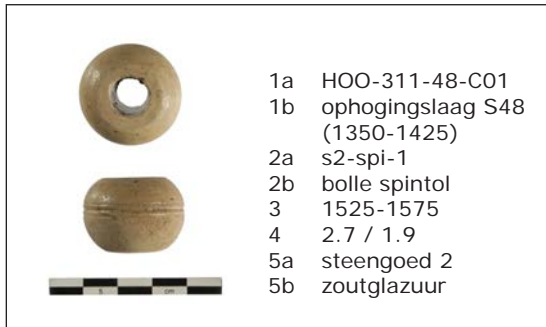
26 Schrickx 2006: 9.

27 Van de Walle-Van der Woude 1991.

28 Schrickx 2006: 22.

29 Ibidem 24.

30 Ibidem 27.

15. Spintol van steengoed, gevonden in een ophogingslaag.

lag een hardplaats en een klein vloertje met bakstenen van 28x13x6 cm.³¹ De 15de-eeuwse houten huizen hadden stenen funderingen bestaande uit bakstenen met een veel kleiner formaat. In de hardplaatsen van de huizen waren nog steeds grote bakstenen verwerkt met een formaat 27x13x6 cm.³² Hoewel het baksteenformaat in de loop van de 14de eeuw snel kleiner werd, bleven 'kloostermoppen' tot in de 15de eeuw toegepast in hardplaatsen. Het is dus mogelijk dat de bij de opgraving aan de Kleine Havensteeg gevonden bakstenen pas in de 14de of zelfs 15de eeuw in de bodem zijn beland.

Uit het ophogingspakket tot het niveau van +1,00 NAP zijn scherven verzameld die met name dateren uit de periode 1350-1450 (V42, V48, V49, V59, V67, V69). De aardewerksoorten uit deze ophogingen zijn: grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk, steengoed 1, steengoed 2 en steengoed 8. Onder de vondsten bevindt zich een steengoed spintol (afb. 15). De laatste categorie (steengoed 8) is met slechts één fragment aanwezig (afb. 16). Het is een fragment van een steengoedkan uit Siegburg die in een tweede bakgang groen is geglazuurd. Scherven van dergelijke kannen komen voor in complexen uit de periode 1375-1425. Een vrijwel compleet exemplaar is gevonden bij de opgraving Bruintje1990 (Project 78), aan de overkant van de Kleine Havensteeg (afb. 17).

16. Scherf van steengoed uit Siegburg dat secundair is geglazuurd met loodglazuur met koperoxide, 1375-1425.

17. Gerestaureerde kan van steengoed uit Siegburg met groen loodglazuur, gevonden in een beerkelder op de hoek van de Kleine Havensteeg en het West in 1990.

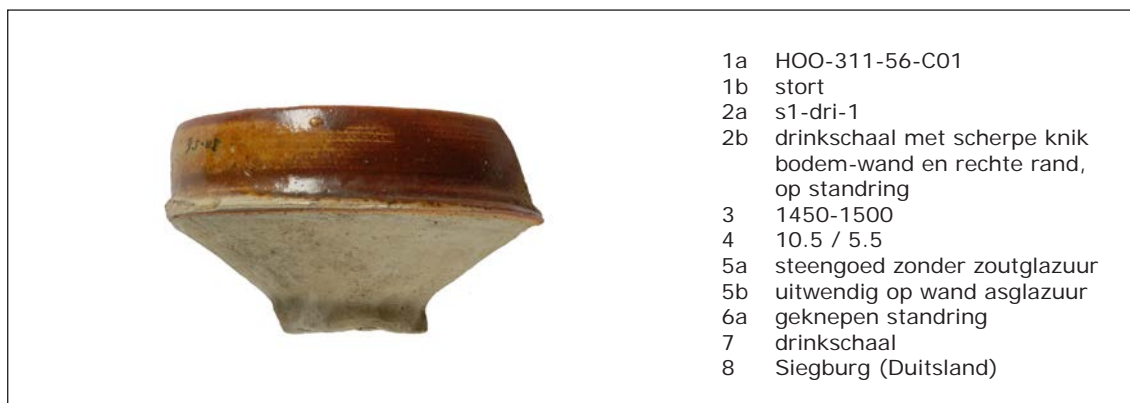
31 Ibidem 30.
32 Ibidem 32.

Uit de ophogingslagen komen niet alleen keramiekscherven, maar ook enkele metaalvondsten, zoals een ijzeren mes en een wandfragment van een messing grape (V59). Van de stort van het verdiepen (hoort mogelijk bij fase 1) komt een lakenloodje met op de ene zijde twee gekruiste sleutels met twee letters en op de andere zijde een bisschop (afb. 18). De gekruiste sleutels kunnen naar meerdere steden verwijzen. Zeker is dat het in dit geval niet om Leiden gaat. Mogelijk is het lakenloodje afkomstig uit Riga (Letland), een van de steden met gekruiste sleutels als wapen.

De hoeveelheid scherven uit de periode 1350-1450 doet vermoeden dat al in de 15de eeuw de eerste bouwactiviteiten op het terrein hebben plaatsgevonden. Mogelijk hebben de in het profiel gevonden grote bakstenen behoord tot een haardplaats in dit huis. Het vloerniveau van dit huis heeft in dat geval gelegen op ongeveer -0,50 NAP.

18. Lakenlood met op de voorzijde twee gekruiste sleutels, mogelijk afkomstig uit Riga.

19. Drinkschaal van steengoed, gemaakt in Siegburg (Duitsland).

4.3 Fase 1

Bewoningsfase 1 omvat sporen uit de periode 1450-1550. Omdat de sluitdatum van de ophogingslagen van fase 0 omstreeks 1450 ligt en daarna vermoedelijk de eerste bebouwing aan de Kleine Havensteeg is verschenen, is 1450 als begindatering van fase 1 aangehouden.

4.3.1 Perceel A770 (Kleine Havensteeg 9)

Op dit perceel verscheen tijdens deze periode het eerste huis. De sporen zijn schaars in de bodem bewaard gebleven waardoor de reconstructie niet zeker is.

Achtermuur (S102)

Tijdens fase 1 werd een huis op dit perceel gebouwd. De achtergevel bevond zich waarschijnlijk op een afstand van ruim 5 meter uit de rooilijn. Precies achter deze locatie van de achtergevel werd nog tijdens fase 1 of bij aanvang van fase 2 een beerput (S97) gebouwd. Vermoedelijk vormt muur S102 een restant van de oorspronkelijke achtergevel. Deze muur strekte zich uit over een lengte van ongeveer 1,85 meter. Het fundament had een breedte van 58 cm. De bovenzijde lag op +1,10 NAP en er waren nog drie steenlagen aanwezig. Het bestond

20. Muren van het huis op perceel Kleine Havensteeg 9, kijkend richting het zuiden. Op deze plek stond het eerste huis rond 1500.

voornamelijk uit brokken rode baksteen (baksteenformaat $? \times 11 \times 5$) die gestapeld waren zonder mortel. Een gedeelte van de muur is op zeker moment aangeheeld met een nieuw stuk muur. Het formaat van de bakstenen ($19 \times 9,5 \times 4,5$) wijst op een datering van deze herstelwerkzaamheden in de late 16de eeuw (fase 2).

De muur is niet precies te dateren. De chronologie van de sporen wijst erop dat deze in de eerste helft van de 16de eeuw is gebouwd.

Houten funderingsresten zijmuur (S94, S96)

Aan de zuidkant van perceel A770 is een liggende houten plank gevonden die vermoedelijk de fundering van een weggebroken muur vormt. De plank lag op +0,98 NAP. Omdat de beerkelder (S97) precies op één lijn met dit spoor ligt, lijkt het waarschijnlijk dat dit de locatie van de oorspronkelijke zijmuur van het huis is geweest. Dit houdt in dat het oudste huis een breedte van ruim 5 meter had. Het was dus een vierkante eenkamerwoning van 5 bij 5 meter.

Haardplaats (S95)

In het opgravingsvlak binnen de contouren van het gereconstrueerde huis is een bruingrijze kleivlek op +1,08 NAP waargenomen met daarin twee bodems van aspotten. Het betreft de restanten van een vrije haardplaats. De ene bodem heeft behoord tot een aspot van roodbakkend aardewerk op vier lobvoeten. De andere bodem is van een grijsbakkende aspot op vier lobvoeten afkomstig. De haardplaats lag precies middenin de vierkante woning. Dit betekent dat de woning zeer waarschijnlijk een houten opbouw heeft gehad.

Beerkuil (S86)

Ongeveer in het midden van het perceel is een beerkuil aangetroffen, waarvan de bovenzijde op +1,01 NAP lag. De kuil had een lengte van 1,20 meter en een breedte van 0,80 meter. Uit

de kuil zijn 75 fragmenten keramiek verzameld die dateren uit de periode 1500-1550. De kuil lag midden achter het huis en vermoedelijk stond boven de kuil een latrine. De beerkuil vormt de voorloper van de beerkelder (S97).

De vondsten uit de kuil geven een beeld van de materiële cultuur van de bewoners van het huis tijdens fase 1 (afb. 21). Het materiaal maakt geen rijke indruk, zoals ook niet verwacht mag worden aan de Kleine Havensteeg. Onder de keramiek bevindt zich slechts één fragment steengoed van een kan. Het overige materiaal behoort tot het lokaal gemaakte roodbakkende aardewerk, waarschijnlijk afkomstig van één van de pottenbakkerijen vlak om de hoek aan de Nieuwendam.³³ Hieronder bevinden zich fragmenten van minimaal twee bakpannen, zes borden, zes grapes, drie koppen en een vogeldrinkbakje. De bakpannen waarvan het type is te bepalen, zijn alle van het type r-bak-1, het algemene type tot ongeveer 1550. Voor de tot een type te herleiden borden geldt dat deze van het type r-bor-1 zijn. Decoratie in de vorm van slibboogversiering en sgraffito komt voor. Eén van de borden met sgraffito heeft de voorstelling van een vogel op de spiegel. Bij de borden met slibboogversiering komt een bord met een soort ster op de spiegel voor. Bij de grapes zien we de algemeen gangbare types uit de eerste helft van de 16de eeuw (r-gra-8, r-gra-10, r-gra-22). Verder komen enkele koppen voor. Zij hebben een model dat typerend voor deze regio is, namelijk een ziel en een platte rand (r-kop-22). Tot slot is in de kuil een vogeldrinkbakje voor in een vogelkooi gevonden. Naast gebruiksaardewerk komt uit de kuil een groot fragment van een terracotta beeldje van Maria met Kind (afb. 24). Bijzonder aan dit beeldje is dat op het gewaad van Maria resten van blauwe verf zijn te zien. Het beeldje is dus veelkleurig beschilderd geweest. Religieuze beeldjes komen veel voor in de periode 1450-1550. Het meest gangbare materiaal om de beeldjes te maken was pijpjaarde, een fijne witte klei die zich bij uitstek leende als ondergrond om te beschilderen. De beeldjes van terracotta vormden de goedkopere variant. Zij waren gemaakt van een mengsel van roodbakkende klei en pijpjaarde. Hier overheen werd een heel dun laagje witte kleislib aangebracht om het beeldje vervolgens te beschilderen. Het resultaat was hetzelfde, maar de productie goedkoper.

	vorm	type	rand	overig	totaal	MAE
steengoed 1	kan	s1-kan-	0	1	1	1
roodbakkend	bakpan	r-bak-1	5	0	5	2
		r-bak-	0	4	4	0
	bord	r-bor-1	3	0	3	3
		r-bor-	3	8	11	3
	grape	r-gra-2	1	0	1	1
		r-gra-8	1	0	1	1
		r-gra-10	1	0	1	1
		r-gra-22	1	0	1	1
		r-gra-	4	0	4	2
	kop	r-kop-22	5	0	5	2
		r-kop-	1	1	2	1
	vogeldrinkbak	r-vog-1	1	0	1	1
	indet	r-	0	22	22	0
totaal			26	36	62	19

Tabel 1: inventarislijst beerkuil S86 (1500-1550). Weergegeven staat het aantal scherven en het MAE.

33 Schrickx 2007c.

- 1a HOO-311-68-C01
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-bor-1
- 2b bord met uitgebogen vlag, op standlobben
- 3 1475-1575
- 4 26.5 / 15.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c slibboogversiering op spiegel en vlag
- 6a drie standlobben
- 7 bord

- 1a HOO-311-68-C05
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-gra-2
- 2b bolle grape met uitstaande hals en onverdijke rand
- 3 1475-1525
- 4 20.0 / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur op schouder aan schenkkant
- 5d schenklip tegenover oor
- 6a drie poten (ontbreken)
- 6b worstoor
- 7 grape

- 1a HOO-311-68-C02
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-gra-22
- 2b hoge grape met afgeronde buikknik en uitgebogen onverdijke rand
- 3 1525-1575
- 4 15.5 / 18.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur op schouder aan schenkkant
- 5c twee ribben op hals
- 5d sterk vervormd (B-keus)
- 6a drie poten
- 6b worstoor
- 7 grape

- 1a HOO-311-68-C04
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-gra-10
- 2b bolle grape met kraagrand
- 3 1450-1550
- 4 20.0 / 17.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur op schouder aan schenkkant
- 5d sterk beroet en inwendig aanslag
- 6a drie poten
- 6b worstoor
- 7 grape

21. Gebruiksaardewerk uit beerkuil S86, 1500-1550.

- 1a HOO-311-50-C01
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-bor-1
- 2b bord met uitgebogen vlag, op standlobben
- 3 1475-1550
- 4 - / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig witte slib en loodglazuur
- 5c sgraffito
- 6a drie standlobben (ontbreken)
- 7 bord

- 1a HOO-311-50-C07
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-bor-1
- 2b bord met uitgebogen vlag, op standlobben
- 3 1475-1550
- 4 - / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig witte slib en loodglazuur
- 5c sgraffito: vogel
- 6a drie standlobben
- 7 bord

- 1a HOO-311-50-C08
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-bor-1
- 2b bord met uitgebogen vlag, op standlobben
- 3 1500-1575
- 4 - / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c slibversiering
- 6a drie standlobben (ontbreken)
- 7 bord

- 1a HOO-311-68-C03
- 1b beerkuil S86 (1500-1550)
- 2a r-vog-1
- 2b vogeldrinkbakje met facetten, op standvlak
- 3 1500-1600
- 4 7.5 / 5.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 6a standvlak
- 7 vogeldrinkbakje

12vervolg. Gebruiksaardewerk uit beerkuil S86, 1500-1550.

Sgraffito-aardewerk

In de periode 1475-1550 werden borden van roodbakkerd aardewerk gemaakt met op de voorzijde een witte sliblaag waarin een voorstelling was uitgekraast. Voorzien van een laag loodglazuur leverde dit na bakken een rode voorstelling op gele ondergrond op.

Een veelvoorkomend motief op sgraffito-aardewerk is een duif. Uit de beerkuil S86 op perceel Kleine Havensteeg 9 komen twee scherven sgraffito-aardewerk waarvan één duidelijk afkomstig is van zo'n bord.

Een vrijwel compleet exemplaar van een bord met identieke voorstelling is gevonden bij een opgraving op het Jeudje in 1999. De stijl van inkrassen van de voorstelling is dusdanig vergelijkbaar met de scherv van de Kleine Havensteeg dat het goed zou kunnen dat ze door dezelfde pottenbakker zijn gemaakt.

Of de duiven op sgraffito-aardewerk een specifieke betekenis hadden, is niet zeker. Op Noord-Hollands slibaardewerk (1570-1630) staan (tortel)duiven duidelijk in verband met thema's als liefde en huwelijk. Aannemelijk is dat de duif deze associaties ook in eerder tijd oproep. Mogelijk verwees de duif ook naar de vrouw in het algemeen. Uit later tijd is bekend dat het woord 'duyfken' als liefdekozende naam voor een meisje of vrouw werd gebruikt.

22. Bord van sgraffito-aardewerk met de voorstelling van een duif, gevonden op het Jeudje.

In de kuil zijn verder 90 fragmenten leer gevonden. Zij zijn te herleiden tot minimaal acht schoenen: vijfmaal type Goubitz 125, éénmaal Goubitz 70, éénmaal Goubitz 85 en één schoen waarvan het type niet is vast te stellen. Het zijn de gangbare modellen uit de 16de eeuw. Met uitzondering van type 70 (een veterschoen) werden deze schoenen met een riempje en een gesp vastgemaakt. Eén van deze kleine ronde gespen is in de beerkuil beland (V66). Onder de schoenen bevindt zich een kinderschoen (type 85) met schoenmaat 18. De andere te achterhalen schoenmaten zijn maat 36 (tweemaal), 38 en 42. Het lijkt erop dat het de schoenen van een gezin betreft en het huis dus inderdaad als woonhuis werd gebruikt.

Tot slot komen uit de kuil een ijzeren ring, waarvan de functie niet duidelijk is, en het onderste gedeelte van een houten beker (afb. 23). De beker staat op een voet (diameter 8 cm). De bewaard gebleven hoogte is 6 cm. De grootste diameter is 11,5 cm.

23. Houten beker uit beerkuil S86, 1500-1550. Diameter 11,5 cm.

24. Terracotta beeldje van Maria met Kind, gevonden in beerkuil S86 (1500-1550)

Heiligenbeeldjes

Regelmatig komen bij opgravingen in Hoorn heiligenbeeldjes uit de periode tussen 1425 en 1525 tevoorschijn. Ze waren bestemd voor persoonlijke devotie. In de periode waaruit ze dateren, kende de Middeleeuwse geloofsbeleving haar hoogtepunt. Kloosters, religieuze broederschappen en pelgrimages vormen de bekendste uitingen hiervan. Zogenaamde 'heiligenbakkers' voorzagen in de behoefte aan goedkope heiligenbeeldjes. Deze werden met behulp van mallen in serieproductie gemaakt. De meeste beeldjes zijn van pijpenaarde, een fijne witte kleisoort. Deze klei komt van nature niet in de Hollandse bodem voor. Toch was in Holland wel productie van beeldjes. De pijpenaarde werd hiertoe ingevoerd en vaak vermengd met lokaal voorkomende roodbakkende klei. Na bakken leverde dit beeldjes van terracotta op. Om deze beeldjes te kunnen beschilderen werd vervolgens een witte kleisliblaag over het oppervlak aangebracht. Vaak zijn nog resten hiervan aanwezig, zoals bijvoorbeeld op een beeldje dat is gevonden op de hoek van het Kleine Noord en de Noorderveemarkt. Bijzonder aan het beeldje van de Kleine Havensteeg is dat op de witte sliblaag nog blauwe verf op de mantel van Maria is te zien.

25. Terracotta beeldje van Anna-te-drieën: St. Anna, de moeder van Maria, met Maria met Kind. Het beeldje is gevonden bij een opgraving op de hoek van het Kleine Noord en de Noorderveemarkt in 1998. De wijze van uitbeelden van Maria met Kind is zeer vergelijkbaar met het beeldje van de Kleine Havensteeg.

Kuil (S90)

Op dezelfde diepte als de beerkuil (S86) lag een (afval)kuil. Uit de kuil zijn 22 fragmenten keramiek verzameld die dateren uit de 15de eeuw. Verder komen hieruit enkele stukken dierlijk bot. Mogelijk dateert deze kuil uit de periode voorafgaand aan het bestaan van het huis.

4.3.2 Perceel A771 (Kleine Havensteeg 7)

Op dit perceel stond vermoedelijk in deze periode nog geen huis, al is dat niet zeker want latere muren op de perceelsgrens kunnen sporen van een oudere muur hebben verstoord. Het voornaamste argument tegen de aanwezigheid van bebouwing is de vondst van een gedeelte van een bestrating (S60), precies op de locatie waar de achtermuur en de zijmuur van een huis vermoed zouden worden en ook in fase 2 aanwezig waren.

Vloertje (S60)

De bestrating bestond uit bakstenen met formaat 23x11x4 op een vlijlaag van grijs zand en lag op een diepte van ongeveer +1,15 NAP. De bestrating strekte zich uit over een lengte (NZ) van 1,48 meter en een breedte (OW) van 1,34 meter. Het baksteenformaat komt voor vanaf eind 14de eeuw tot in de 15de eeuw. De bakstenen kunnen hergebruikt zijn waardoor het spoor ook uit de 16de eeuw kan dateren. In de reconstructie van de bebouwing tijdens fase 1 is de bestrating uitpandig weergegeven. Wellicht maakte het onderdeel uit van een steegje langs het huis op perceel nr. 9, zoals die ook in later tijd aanwezig was.

Kuilen (S70, S72, S73, S75)

Op perceel Kleine Havensteeg 7 zijn diverse kuilen aangetroffen. Deze bevatten nauwelijks vondstmateriaal waardoor ze moeilijk precies te dateren zijn. Kuil S70 bevatte 3 fragmenten roodbakkerd aardewerk en één fragment steengoed, ruwweg uit de periode 1350-1450. Uit

26. Bakstenen vloer S60, kijkend richting het noorden. Links van de vloer bevindt zich de houten kuip en achter de vloer de zijmuren van het latere huis.

kuil S73 zijn 14 fragmenten roodbakkend aardewerk en één fragment steengoed verzameld, daterend uit de 15de eeuw. Uit kuil S75 komt één fragmentje roodbakkend aardewerk, dat niet nader te dateren is dan 14de/15de eeuw. De kuilen bevatten onder andere dierlijke mest en zijn dus niet als beerkuilen bij een huis gebruikt. De bovenzijde van de kuilen lag op circa +0,95 NAP.

Houten palen en planken (S65, S66, S67, S68, S69, S81, S82)

In het vlak zijn diverse plankjes en paaltjes gevonden. Vanwege de NAP-maten zijn ze tot deze fase gerekend. Ze vormen geen herleidbare constructie.

Ophogingslagen (S63, S71)

Binnen de contouren van het huis op perceel Kleine Havensteeg 7 zijn diverse munten gevonden, waarvan de meeste dateren uit de 19de eeuw. Eén munt dateert uit 1525-1530 en is om die reden te rekenen tot fase 1, hoewel de munt vermoedelijk tijdens een latere fase in de bodem is beland (afb. 27). Het is een zilveren Schneeberger einsgroschen, geslagen onder Johann der Beständige en Georg der Bärtige. Schneeberg is een stad in Saksen (Duitsland). Op de voorzijde staat een wapen en helmteken met rondom de tekst GROSSUS.NOVVS.DVCVM.SAXO en op de keerzijde de tekst IOHN.ELEC.E.GEOR.FIE.FE met een muntmeestersteken.

27. Zilveren munt: Schneeberger zinsgroschen uit 1525-1530.

- 1a HOO-311-40-C02
- 1b ophogingslaag S79 (1450-1500)
- 2a pijparden beeldje St. Barbara
- 3 1425-1475
- 4 8.7 / 3.3
- 5a pijparden

28. Pijpaarden beeldje van St. Barbara, 1425-1475, gevonden in een ophogingslaag.

4.3.3 Perceel A776 (Halvemaansteeg)

Op dit perceel zijn geen sporen uit fase 1 aangetroffen. In een latere fase is hier een stenen huis met kelders gebouwd. Als er al oudere sporen waren, zijn deze door de muren van dit huis verstoord. Het is niet aannemelijk dat op deze locatie voor de bouw van dat huis een ouder gebouw heeft gestaan. De meest waarschijnlijke chronologie is dat eerst direct aan de rooilijn van de Kleine Havensteeg is gebouwd en pas daarna achterop de erven.

Ophogingslaag (S79)

Het ophogingspakket aan de kant van de Halvemaansteeg bevatte vondstmateriaal uit de tweede helft van de 15de eeuw. Dit vormt opnieuw een aanwijzing dat in die tijd veel activiteiten op het terrein hebben plaatsgevonden. Vermoedelijk is rond die tijd het volledige terrein opgehoogd en afgevlakt en is vervolgens het eerste huis aan de Kleine Havensteeg gebouwd. Uit het ophogingspakket komen enkele interessante vondsten. Onder de keramiek bevindt zich een fragment van een pijparden beeldje van St. Barbara (afb. 28). Ze is herkenbaar aan de attributen in haar een handen: in haar rechterhand een toren en in haar linkerhand vermoedelijk een palmtak. St. Barbara was in de Middeleeuwen een van de populairste heiligen. Beeldjes van Maria met Kind, St. Barbara en St. Catharina, een andere populaire heilige, komen regelmatig uit de bodem naar boven.

29. Pelgrimsampul van tin/lood-legering met op de voorzijde een wapenschild, gevonden in een ophogingslaag.

Een andere bijzondere vondst uit deze laag is een pelgrimsampul van een lood/tin-legering (afb. 29). De ampul is in slechte staat bewaard gebleven. De ampul is 40 mm hoog en 33 mm breed. Op de voorzijde is de contour van een wapenschild te zien. De andere zijde is ongedecoreerd of de voorstelling is volledig weg door corrosievorming. Pelgrimsampullen werden gebruikt om uit een bedevaartsoord water of gewijde grond mee te nemen. In de meeste gevallen

- 1a HOO-311-40-C01
- 1b ophogingslaag S79 (1450-1500)
- 2a s2-pot-
- 2b pot met brede schouder, verdikte rand, op standing
- 3 1450-1500
- 4 22.5 / -
- 5a steengoed 2
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c randstempel op schouder
- 6a standing (ontbreekt)
- 6b twee lintoren
- 7 pot / roompot

30. Deel van een roompot van steengoed met zoutglazuur en randstempelpersiering. De pot heeft op een standing gestaan en de schenktuit voor het afromen, is niet meer aanwezig.

zijn de ampullen niet aan een specifiek bedevaartsoord toe te schrijven, maar vertonen ze een algemene heraldische versiering en konden ze overal worden gebruikt. Dat geldt ook voor dit exemplaar. Hoewel pelgrimsampullen een regelmatig voorkomende categorie bodemvondsten vormen, zijn uit Hoornse bodem nog maar enkele exemplaren bekend.

4.3.4 Perceel A765 (West 64)

Voor dit perceel geldt hetzelfde als voor A776, namelijk dat geen sporen uit deze fase zijn aangetroffen. In het opgravingsvlak bevonden zich twee beerputten en een waterkelder die oudere sporen verstoord kunnen hebben. Uit de ophogingslagen in het vlak komt vooral vondstmateriaal uit de 16de en 17de eeuw.

4.4 Fase 1B

Bewoningsfase 1B omvat sporen uit de periode 1500-1550. Deze fase is op basis van de chronologie van de sporen onderscheiden als tussenfase tussen fase 1 en fase 2. De datering van de individuele sporen is niet geheel zeker.

4.4.1 Perceel A770 (Kleine Havensteeg 9)

Het huis dat ergens in de eerste helft van de 16de eeuw op dit perceel werd gebouwd, bleef ongewijzigd voortbestaan. Rond 1550 werd een beerkelder (S97) achter het huis aangelegd, die als opvolger van beerkuil S86 kan worden gezien.

Beerkelder S97

De beerkelder wordt besproken bij fase 2. De beerkelder is pal achter de achtergevel van het huis aangelegd. De zuidelijke muur van de kelder sloot aan op de zuidmuur (de zijmuur) van het huis. Hieruit blijkt dat de kelder niet gelijktijdig met de uitbreiding van het huis is gebouwd (fase 2).

4.4.2 Perceel A771 (Kleine Havensteeg 7)

Op dit perceel verscheen op zeker moment een klein huis. De achtergevel van dit huis lag ongeveer op één lijn met de achtergevel van het huis op perceel A770. Dit maakt aannemelijk dat het huis nog voor de uitbreiding van dat huis is gebouwd. Op basis van de chronologie kan de bouw rond 1550 worden geplaatst, maar deze kan ook eerder of later hebben plaatsgevonden.

Achtermuur (S18)

Over een lengte van ongeveer 1,90 meter is de achtermuur van het huis aangetroffen. Deze bevond zich op een afstand van ruim 5 meter uit de rooilijn van de Kleine Havensteeg, net als het huis op perceel A770. De muur had een breedte van ongeveer 70 cm (drie bakstenen breed) en de bovenzijde lag op circa +1,30 NAP. Van de muur resteerde slechts één steenlaag. Het formaat van de bakstenen (22x11x5) wijst op een datering in de eerste helft van de 16de eeuw.

Zijmuur (S58, S59)

Onder de latere zijmuur (S12) bevonden zich de restanten van een oudere muur. Het fundament was rommelig gemetseld en bestond voornamelijk uit brokken baksteen. Een complete baksteen had als steenformaat 23x11x4,5. De muur lag op ongeveer dezelfde diepte als de achtermuur (S18) en ook het baksteenformaat sluit aan bij de achtermuur.

De zijmuur lag op een afstand van ruim 4 meter uit de zuidelijke perceelsgrens. Het lijkt er

sterk op dat de perceelsgrens tussen Kleine Havensteeg 5 en 7 oorspronkelijk een meter zuidelijker lag. In de huidige situatie is er een knik in de perceelsgrens van A776 en A771, die op de kadastrale kaart van 1823 niet aanwezig is. Als de perceelsgrens inderdaad een meter zuidelijker heeft gelegen, was het huis op perceel A771 net als A770 5 meter breed.

Tussen de zijmuren van de huizen A770 en A771 was een smal steegje van ongeveer een meter breed aanwezig. Dit lijkt veel te smal voor een steeg, maar ook de Halvemaansteeg heeft tegenwoordig nog steeds een breedte van nog geen meter.

4.5 Fase 2

Bewoningsfase 2 omvat sporen uit de periode 1550-1580. Deze datering is voor deze fase aangehouden op basis van de looptijd van de beerkelder (S97). Tijdens het bestaan van deze kelder is het huis op perceel Kleine Havensteeg 9 naar achteren uitgebreid. Rond 1580 is de beerkelder buiten gebruik geraakt en vermoedelijk hangt dit samen met een verbouwing van het pand.

4.5.1 Perceel A770 (Kleine Havensteeg 9)

Tijdens fase 2 is het huis op dit perceel naar achteren uitgebreid (afb. 31). De oorspronkelijke achtermuur (S102) bleef staan (deze is in later tijd nog hersteld dus moet aanwezig zijn gebleven). Achter het huis werd een kamer gebouwd en de zuidelijke zijmuur werd vervangen.

Muren (S33, S92, S100)

De nieuwe achtergevel S92 lag precies op de perceelsgrens met perceel A765, het achtererf van het huis aan het West. Het fundament van de achtergevel was 2½ steens breed (50 cm). Het hoogste punt lag op +1,11 NAP. Langs de muur zijn enkele kleine paaltjes gevonden die als zettingspaaltjes bij de bouw zijn geplaatst.

31. Overzicht over het opgravingssterrein met de muren van het huis op perceel Kleine Havensteeg 9, kijkend richting het oosten. Op de achtergrond de huizen aan de oostzijde van de Kleine Havensteeg.

32. Perceel Kleine Havensteeg 9, kijkend richting het noorden. Tussen de rood-wit-gestreepte jalons bevindt zich beerkelder S97. Op de voorgrond de muur van het latere huis. Duidelijk te zien is dat de muur sterk is verzakt, wat mogelijk de reden is dat dit huis is afgebroken.

Hoewel de hoek van de muur verstoord was, sloot de muur oorspronkelijk duidelijk aan op zijmuur S33. Van deze muur resteerde nog een deel van de opbouw waarvan het hoogste punt op +1,40 NAP lag. Het baksteenformaat was 21x10x5. De muur had twee vertandingen en was gebouwd op een houten plank. Ook langs deze muur waren enkele kleine paaltjes aanwezig. Een gedeelte van de muur ontbrak (5 meter vanaf de rooilijn). Vermoedelijk is dit deel van de muur gesloopt bij bouw van een latere muur (S12).

Pal achter de oude achtermuur van het huis werd muur S100 gebouwd. Deze muur sloot aan op de beerkelder (S97) en bestond uit bakstenen van 19x9x4. Mogelijk wijst dit kleinere baksteenformaat dan van de muren S33 en S92 erop dat deze muur jonger is. Het is mogelijk dat het een inpanidige herstelfase is.

De kamer die achter het oude huis werd gebouwd had een lengte van 6,50 meter en een breedte van circa 5,80 meter. Het volledige huis had een afmeting van 12 bij 5,80 meter.

Bestrating (S16)

Ter plekke van de oude zijmuur van het oudste huis is op zeker moment een bestrating gelegd. Dit is uiteraard gebeurd nadat deze muur is afgebroken. De bestrating lag op +1,29 NAP en bestond uit brokken bakstenen (diverse soorten en maten). Deze was gelegd op

33. Gedeelte van een eesttegel, grootste breedte 14 cm.

een vlijlaag van schelpgruis (S15). Tussen deze stenen bevond zich een fragment van een eesttegel (V02). Dit is een ongeglazuurde roodbakende tegel met gaten. Eesttegels werden gebruikt voor het drogen van mout of graan. Het te drogen materiaal lag op de tegels en door de gaten in de tegels kwam de warme lucht van een oven. De eesttegel is secundair in het plaveisel verwerkt. In de schelpgruislaag en rondom de brokkenvloer is vondstmateriaal verzameld dat dateert uit de periode vanaf 1550 tot 1850 (V07, afb. 33). Het vondstmateriaal komt uit diverse contexten, vandaar de ruime complexdatering.

Aangenomen wordt dat de bestrating tijdens fase 2 is gelegd en dat deze het steegje tussen de huizen als het ware verving. Het steegje werd inpandig.

Beerkelder (S28, S83, S97)

In de reconstructie is verondersteld dat de beerkelder bij bouw achter het pand werd aangelegd en dat deze na uitbreiding van het pand inpandig is komen te liggen (afb. 32). De locatie van de beerkelder maakt dit aannemelijk. Als deze gelijktijdig met de uitbreiding van het huis was aangelegd, had de kelder dezelfde oriëntatie gehad (wijkt nu iets af) en was deze tegen de muren aan gebouwd.

Van de beerkelder zijn twee houtmonsters dendrochronologisch onderzocht, namelijk een plank onder een van de wanden en een balk die als hoekversteving aan de buitenkant van de kelder was aangebracht. Hoewel beide monsters voldoende jaarringen hadden, hebben ze geen datering opgeleverd.³⁴

De rechthoekige beerkelder had uitwendig een lengte van 2,40 meter en een breedte van 2,20 meter. Twee muren waren anderhalf steens dik en de andere muren steens dik (21x10x4). Het hoogste punt van de kelder lag op +1,39 NAP en de bodem op circa +0,10 NAP.

34. Beerkelder S97, kijkend richting het zuiden. Bovenin de kelder bevinden zich de houten balken en planken van een vloer die op de kelder heeft gelegen. Deze vloer is op zeker moment in de slappe vulling van de beerkelder weggezakt waarna boven de vloer de kelder is opgevuld met grond met mortel en puin.

34 BAAC-project D-10.0469.

In de wanden van de kelder waren drie balken bevestigd met daarop een planken vloer (afb. 34). De balken waren gebroken en ontbraken deels. De planken vloer was bijna volledig verdwenen. Slechts enkele planken resteerden. Deze lagen op circa +1,30 NAP.

Op basis van de maten blijkt dat de inhoud van de kelder ruim 3 m³ was. In de vulling kon een gelaagdheid worden vastgesteld. De bovenlaag bestond vooral uit fijn mortelgruis. Daaronder bevonden zich lagen beer en helemaal onderin lag een dik compact pakket mosselen. Op basis van de gelaagdheid en de vondsten kan vastgesteld worden dat de stortkoker zich in de noordoosthoek bevond.

Uit de beerkelder komen minimaal 21 voorwerpen van keramiek (afb. 35 en 36). Dit is relatief weinig vondstmateriaal in verhouding tot de omvang van de kelder waaruit blijkt dat deze vooral is gebruikt voor menselijke fecaliën. De aanwezige aardewerksoorten zijn: steengoed, roodbakkend aardewerk, witbakkend aardewerk, Iberisch aardewerk en Weser-aardewerk. De sluitdatum van het complex ligt rond 1580, het vroegste voorkomen van Weser-aardewerk. Het vondstmateriaal maakt net als bij de beerkuil van fase 1 een weinig rijke indruk. Het is het doorsnee gebruiksaardewerk van een huishouden uit de 16de eeuw.

Uit de beerkelder komt slechts één object van steengoed: een kan (model s2-kan-19) zonder decoratie. Onder het roodbakkend aardewerk bevinden zich minimaal twee bakpannen, vijf grapes, twee koppen, een pispot, een spaarpot en vermoedelijk een appelpofpan. De modellen zijn typerend voor het derde kwart van de 16de eeuw (r-bak-5, r-gra-22, r-gra-29, r-kop-2, r-pis-5). De spaarpot is een weinig voorkomende vorm; hetzelfde geldt voor de appelpofpan. Onder het witbakkend aardewerk bevinden zich minimaal twee grapes, twee koppen, een pispot en een zalfpot. De vorm van de zalfpot wijkt af van het gangbare model. De vorm doet sterk denken aan zalfpotten van majolica en is vermoedelijk een imitatie daarvan. Afwijkend

	vorm	type	rand	overig	totaal	MAE
steengoed 2	kan	s2-kan-19	1	0	1	1
roodbakkend	appelpofpan	r-	1	0	1	1
	bakpan	r-bak-5	2	0	2	2
		r-bak-	0	1	1	0
	grape	r-gra-22	1	0	1	1
		r-gra-29	5	2	7	2
		r-gra-	2	0	2	2
	kop	r-kop-2	2	0	2	2
	pispot	r-pis-5	1	0	1	1
	spaarpot	r-spa-2	0	1	1	1
indet	r-	1	4	5	0	
witbakkend	grape	w-gra-13	1	0	1	1
		w-gra-38	1	0	1	1
	kop	w-kop-2	2	0	2	2
	pispot	w-pis-2	1	0	1	1
	zalfpot	w-zal-	1	0	1	1
	indet	w-	0	1	1	0
Weser-aw	bord	we-bor-	1	1	2	1
Iberisch aw	kruik	ib-kru-	0	2	2	1
totaal			23	12	35	21

Tabel 2: inventarislijst beerkelder S97 (1550-1580). Weergegeven staat het aantal scherven en het MAE.

- 1a HOO-311-73-C15
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a s2-kan-19
- 2b bolle kan met ribbel op halsanzet, hoge rechte rand, op standvoet
- 3 1500-1550
- 4 9.5 / 10.5
- 5a steengoed met zoutglazuur
- 5b in- en uitwendig zoutglazuur
- 6a standvoet
- 6b lintoor (ontbreekt)
- 7 kan
- 8 Keulen / Frechen

- 1a HOO-311-73-C06
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a r-gra-22
- 2b grape met afgeronde buikknik en rechte rand
- 3 1525-1575
- 4 12.0 / 15.0
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c rib op schouder
- 6a drie poten
- 6b worstoor (ooraanzet onder rand)
- 7 grape

- 1a HOO-311-73-C05
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a r-kop-2
- 2b kop met scherpe knik bodem-wand en iets uitgebogen rechte rand, op standring
- 3 1525-1600
- 4 13.5 / 7.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 6a standring
- 6b worstoor
- 7 kop

- 1a HOO-311-73-C04
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a r-kop-2
- 2b kop met scherpe knik bodem-wand en iets uitgebogen rechte rand, op standring
- 3 1525-1600
- 4 13.5 / 7.0
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 6a standring
- 6b worstoor
- 7 kop

- 1a HOO-311-73-C07
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a r-bak-5
- 2b bakpan met lage manchtrand
- 3 1550-1600
- 4 27.5 / 6.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5d schenklip
- 6a standvlak
- 6b toegevouwen steel
- 7 bakpan

35. Gebruiks aardewerk uit beerkelder S97, 1550-1580.

- 1a HOO-311-73-C10
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a r-pis-5
- 2b pispot met scherpe buikknik en horizontaal naar buiten geknikte rand, op standring
- 3 1550-1600
- 4 20.0 / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 6a standring (ontbreekt)
- 6b worstoor
- 7 pispot

- 1a HOO-311-73-C01
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a r-spa-2
- 2b bolle spaarpot op standvoet
- 3 1500-1600
- 4 8.5 / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b ongeglazuurd
- 6a standvoet
- 7 spaarpot

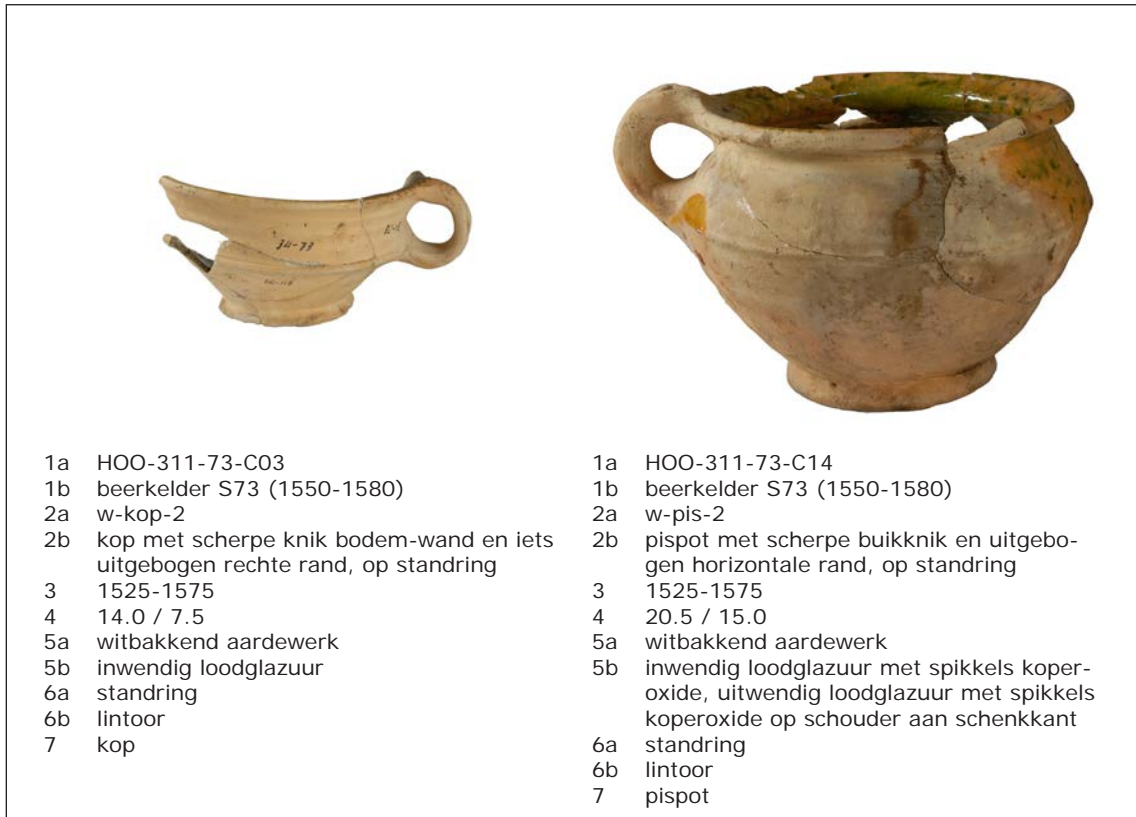
- 1a HOO-311-73-C13
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a w-gra-13
- 2b hoge grape met buikknik en iets uitgebogen onverdikte rand
- 3 1525-1575
- 4 15.5 / 20.5
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b in- en uitw. loodglazuur met koperoxide
- 5c twee ribben op hals
- 5d secundair gat in bodem en gat onder oor
- 6a drie poten
- 6b toegeknepen langgerekt worstoor
- 7 grape

- 1a HOO-311-73-C09
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a w-gra-38
- 2b bolle grape met hals en kleine kraagrand, op platte bodem met drie poten
- 3 1550-1600
- 4 11.0 / 11.0
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5d secundair gat in bodem en gat onder oor
- 6a platte bodem met drie poten
- 6b twee lintoren
- 7 grape

- 1a HOO-311-73-C02
- 1b beerkelder S73 (1550-1580)
- 2a w-kop-2
- 2b kop met scherpe knik bodem-wand en iets uitgebogen rechte rand, op standring
- 3 1525-1575
- 4 12.5 / 7.0
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur met koperoxide
- 6a standring
- 6b lintoor
- 7 kop

35vervolg. Gebruiksaardewerk uit beerkelder S97, 1550-1580.

is ook een van de grapes. De fragmentarisch bewaard gebleven grape (w-gra-38) heeft een platte bodem met drie poten, is voorzien van twee oren en zowel in- als uitwendig van groen loodglazuur. Tot slot komen uit de beerkelder twee fragmenten van een grote Iberische kruik en twee fragmenten van een bord van Weser-aardewerk.

Vondsten van andere materiaalcategorieën dan keramiek zijn nauwelijks gedaan in de beerkelder. Noemenswaardig is een kinderschoen (type Goubitz 85; schoenmaat 18) en een takkenbezem. Dergelijke bezems worden vaak in afvallagen gevonden.

Uit de beerkelder zijn twee grondmonsters onderzocht op botanische macroresten (zaden en pitten) door L. de Sitter-Homans.³⁵ Onderstaande paragraaf is op haar bevindingen gebaseerd. Het eerste monster (M08) is genomen in de beerlaag waarin ook het aardewerk is aangetroffen. Dit monster kenmerkt zich door de aanwezigheid van veel graanvliesfragmenten en kleine zaden. Het tweede monster (M09) is afkomstig uit de onderste laag in de beerkelder, waarin zich vooral heel veel mosselschelpen bevonden. In dit monster bleken veel pitten van steenvruchten zoals kers en pruim aanwezig te zijn. De resultaten zijn in de bijlagen opgenomen. Aangezien beide monsters elkaar goed aanvullen, worden ze gezamenlijk in een lijst weergegeven en hieronder besproken.

³⁵ Van M08 is ½ liter en van M09 3½ liter (het totale monster) uitgespoeld over zeven van 2 mm, 1 mm, 0,5 mm en 0,25 mm maaswijdte. M09 bestond voor een groot deel uit mosselschelpen; vandaar dat een grotere hoeveelheid van dit monster nodig was dan van M08. De zeefresiduen zijn met behulp van een stereomicroscop (verg. 10x4,5) doorzocht. De fracties van 2 mm en 1 mm zijn in zijn geheel geanalyseerd en de fracties van 0,5 mm en 0,25 mm zijn gedeeltelijk bekeken. De determinaties zijn verricht met gebruikmaking van de digitale zadenatlas van Nederland, de zadenatlas der Nederlandse Flora van W. Beyerinck, Heukels Flora van Nederland (23^e druk) en een vergelijkingscollectie.

36. De keramiek uit de beerkelder (1550-1580).

Zoals gebruikelijk bij beermonsters zijn veel graanvliesfragmenten aangetroffen. Daarnaast bevatte het monster opvallend veel graankorrelfragmenten. Het is niet zeker om welke granen het gaat. Als meelvruchten zijn wel boekweit en gierst te traceren. Van rijst is slechts een klein kaffragment gevonden.

In het monster zijn veel vruchten vastgesteld: appel/peer, pruim, kers, vijg, zwarte moerbei, mispel en druif. Opvallend is dat geen aardbeien en bessen zijn aangetoond. Deze vruchten zijn een normale verschijning in beerputten, hoewel vooral in de 17de en 18de eeuw. Het is niet duidelijk of de zaden van de meidoorn wijzen op menselijke consumptie van meidoornbessen. Wellicht zijn ze via de maaginhoud van vogels in de beerkelder terechtgekomen. Een andere mogelijkheid is dat de bessen medicinaal zijn gebruikt.

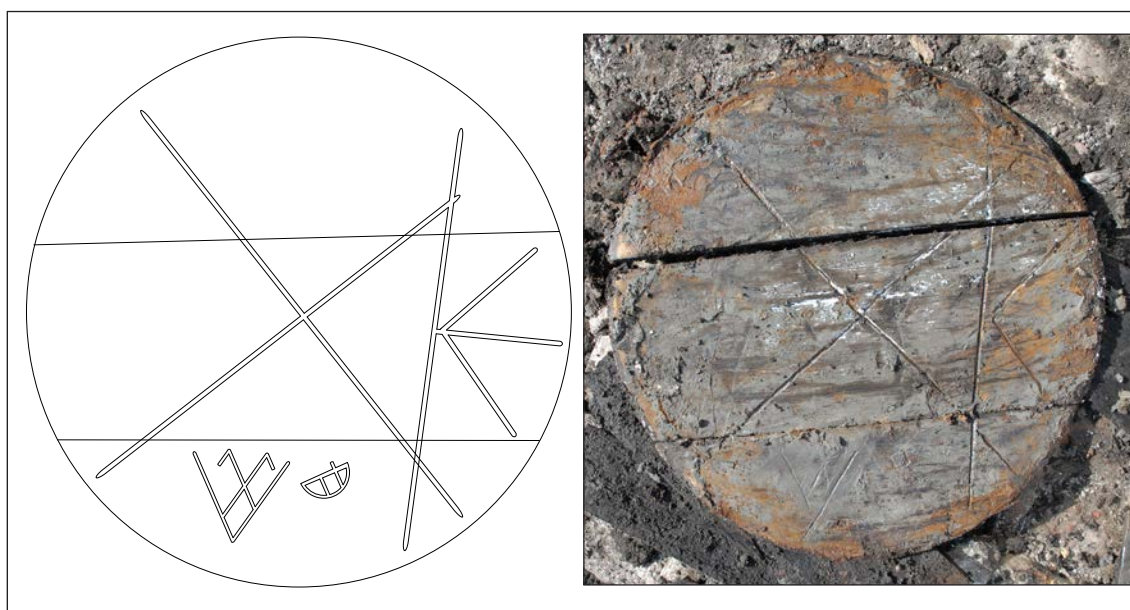
Onder de noten en olie- en vezelplanten bevinden zich de gangbare soorten, zoals hazelnoot, walnoot en kastanje en hop, hennep, raapzaad en vlas. Bij de groenten en kruiden valt de aanwezigheid van meloen en augurk/komkommer op. Het kruidenspectrum is verder vrij klei. Zeer opmerkelijk is een aantal hele zaden van de paradijskorrel (*Aframomum melegueta*), een aan gember verwant gewas waarvan de zaden een peperachtige smaak hebben. Dit specerij was afkomstig uit West-Afrika en werd veel gebruikt als vervanging voor de in die tijd nog onbetaalbare peper. Met de komst van de VOC werd peper pas grootschalig ingevoerd en komt vanaf dat moment algemener voor. Paradijskorrels werden in de late Middeleeuwen met name via de Portugezen op de Hollandse markt gebracht. Brugge en Antwerpen waren belangrijke stapelplaatsen voor exotische goederen en het is goed mogelijk dat de paradijskorrels via deze havensteden op de Hoornse markt belandden. Tot nu toe is slechts éénmaal eerder paradijskorrel in Hoorn aangetoond, namelijk in een beerlaag met datering 1525-1575 bij de opgraving Winston2004 (Project 130).³⁶

36 De Sitter-Homans 2006: 81.

De overige zaden uit de beerkelder vallen onder de noemer wilde planten. Het betreft met name akkeronkruiden. Een stukje vinkenzaad wijst op de herkomst van een deel van het graan uit het Oostzeegebied. Wilde ridderspoor wordt weinig in beerputten gevonden. Dit akkeronkruid groeide in die tijd samen met korenbloem, bolderik en klapproos volop tussen het koren. Van goede zaadschoning was nog geen sprake en de wilde ridderspoor is dus met het graan meegekomen.

Tot slot bevatten de monsters fragmenten van vis, bot, eierschaal, veel kleine schelpjes (alijkruiken, kokels en hoorntjes), zeer veel mosselschelpen, zeepokken, insectenonderdelen (o.a. snuiten van graanklanders en segmenten van pissebedden), houtfragmentjes met sporen van insectenvraat en otolieten.

In de puinige bovenlaag (S29) van de beerkelder is een kleine hoeveelheid keramiek en glas gevonden. De scherven hebben behoord tot minimaal zeven voorwerpen van keramiek: een bord (r-bor-3), drie grapes (r-gra-30, r-gra-64 en r-gra-66) en een kom van roodbakkerd aardewerk, en grape van witbakkerd aardewerk en een bord van Nederlandse faience. Het roodbakkerde bord is uitgevoerd in marmertechniek en gemaakt in Friesland in de periode 1675-1750. Verder zijn fragmenten van minimaal twee tabakspijpen gevonden; beide zijn merkloos. Naast keramiek is in de bovenlaag een aantal glasscherven aangetroffen: een fragment vensterglas, een wandfragment van een wafelbeker, een voet van een kometenbeker en drie fragmenten van een glatte beker. Het vondstmateriaal uit de bovenlaag dateert uit de tweede helft van de 17de eeuw. Uit deze datering moeten geen foute conclusies worden getrokken. Dit betekent namelijk niet dat de beerkelder tot eind 17de eeuw in gebruik is geweest. Waarschijnlijker is dat zich in de loop van de tijd verzakkingen ter plekke van de beerkelder voordeden door wegrotten van de houten vloer (de vulling was immers veel slapper dan de omringende grond en muren) en dat eind 17de eeuw de locatie van de voormalige beerkelder is afgevlakt met puin waardoorheen wat afval is gestort. Feit is wel dat het afval van de gebruikers van het pand aan het einde van de 17de eeuw afkomstig is en dat zij zich enkele mooie wijnglazen konden veroorloven (zie fase 4).

37. Bodem van een 16de-eeuwse kuip met ingekerfde merken.

4.5.2 Perceel A771 (Kleine Havensteeg 7)

Het huis op perceel Kleine Havensteeg 7 bleef tijdens fase 2 bestaan. Er zijn geen aanwijzingen dat het pand tijdens deze fase grondig is verbouwd of verlengd. Achter het huis is geen beerkelder aangetroffen, zoals op perceel Kleine Havensteeg 9 wel het geval was.

Houten kuip (S62, S64)

Vlak achter bestrating S60 (fase 1) is een houten kuip, bestaande uit een ronde bodem en duigen, gevonden. De diameter van de bodem was 58 cm. De bovenzijde van de kuip lag op +1,09 NAP. Uit de kuip komt geen vondstmateriaal. De vulling bestond vooral uit veel kolengruis. Op basis van het vondstmateriaal valt de kuip dus niet te dateren. Twee duigen zijn dendrochronologisch onderzocht. Ze zijn mogelijk afkomstig van dezelfde boom uit het Baltische gebied. De laatste ring van de ene duig dateert uit 1519 en de andere duig uit 1520.³⁷ De vroegst mogelijke kapdatum wordt geschat op 1526. Rekening houdend met de gebruiksduur van de kuip voordat deze is afgedankt en in de bodem ingegraven, lijkt het aannemelijk dat de kuip bij fase 2 behoort. Het is echter niet uitgesloten dat de kuip tijdens een volgende fase in de bodem is beland.

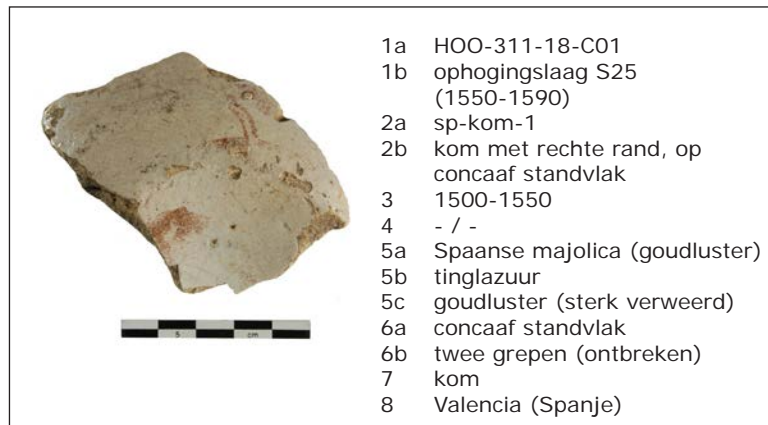
Op de bodem van de kuip staan diverse merken van de kuiper en/of de latere eigenaar(s) van de kuip ingekerfd (afb. 37).

4.5.3 Perceel A776 (Halvemaansteeg)

Op dit perceel verscheen vermoedelijk nog in de 16de eeuw een pand. In de ophogingslaag binnen de muren van het pand, die waarschijnlijk is opgebracht voorafgaand aan de bouw van dit pand, bevindt zich vondstmateriaal waarvan de sluitdatum rond 1590 ligt (V18). Aannemelijk is dus dat het pand rond 1590 is gebouwd (fase 3).

Ophogingslaag (S25)

Bij verdiepen binnen de muren van het pand (zie fase 3) is uit de ophogingslagen vondstmateriaal verzameld uit de periode 1550-1590 (V18). Het materiaal is erg fragmentarisch: in totaal zijn 264 fragmenten verzameld, op basis waarvan een minimum van slechts 35 exemplaren kan worden herleid. De grootste categorie is roodbakkerd aardewerk met als herkenbare vormen bakpannen, borden, grapes, koppen, pispotten en vuurstolpen. Een van de borden is uitgevoerd in

38. Scherf van een kom van Spaanse goudluster-majolica, 1500-1550

39. Fragment van een hoorn van witbakkend aardewerk uit het Rijnland

37 BAAC-project D-10.0469.

	vorm	type	rand	overig	totaal	MAE
steengoed 1	kan	s1-kan-	0	1	1	1
steengoed 2	kan	s2-kan-3	1	11	12	1
		s2-kan-63	1	2	3	1
		s2-kan-	1	4	5	1
roodbakkend	bakpan	r-bak-	0	4	4	0
		r-bak-1	4	0	4	2
		r-bak-2	1	0	1	1
	bord	r-bor-1	1	0	1	1
		r-bor-6	1	0	1	1
	grape	r-gra-34	2	0	2	1
	kop	r-kop-2	2	0	2	2
		r-kop-22	2	0	2	2
	pispot	r-pis-5	2	0	2	2
	vuurstolp	r-vst-	1	0	1	1
indet	r-	25	180	205	10	
majolica	bord	m-bor-	4	4	8	2
Italiaanse faience	bord	i-bor-	0	2	2	1
Spaanse majolica	kom	sp-kom-	0	1	1	1
iberisch aardewerk	kruik	ib-kru-	0	4	4	1
werra aardewerk	bord	wa-bor-	0	1	1	1
weser aardewerk	bord	we-bor-	0	1	1	1
pijpaarde	hoorn	-	0	1	1	1
totaal			48	216	264	35

Tabel 3: inventarislijst ophogingslaag S25 (1550-1580) met het aantal scherven en het MAE.

Noord-Hollands slib. De overige categorieën zijn ieder met slechts één of enkele exemplaren aanwezig, waarbij opvalt dat witbakkend aardewerk volledig ontbreekt. Nederlandse majolica is met zeker twee borden vertegenwoordigd. Fragmenten van vier kannen van steengoed bevinden zich onder het vondstmateriaal, waaronder een Keulse baardmankruik. De Italiaanse faience bestaat uit twee fragmentjes Ligurische berrettino. Verder bevindt zich in dit complex een fragment van een Spaanse goudlusterkom (afb. 38). De goudkleurige decoratie is sterk afgesleten, wat vaak voorkomt bij deze Spaanse majolica. Zowel Werra-aardewerk als Weser-aardewerk is met één fragment aanwezig. Beide aardewerksoorten komen voor vanaf circa 1580. Tot slot is een fragment van een pijpaarden hoorn gevonden (afb. 39).

Het vondstmateriaal is niet te koppelen aan bewoners van een specifiek perceel of huis. Het is mogelijk dat een afvalhoop die op een van de erven heeft gelegen, is afgevlakt en dat dit afval gebruikt is om ter plekke op te hogen. Het kan ook dat het afval van elders in de stad is aangevoerd. Het geeft dus niet onomstotelijk een beeld van de materiële cultuur van dit stadsdeel.

4.5.4 Perceel A765 (West 64)

Hier zijn geen sporen uit deze fase aangetroffen. In het opgravingsvlak bevonden zich twee beerputten en een waterkelder die oudere sporen verstoord kunnen hebben. Uit de ophogingslagen in het vlak komt vooral vondstmateriaal uit de 16de en 17de eeuw.

4.6 Fase 3

Tijdens fase 3 is beerkelder S97 buiten gebruik geraakt. Een opvolger voor deze beerkelder is er niet, maar er was ook geen ruimte op het perceel. Perceel Kleine Havensteeg 9 was volledig bebouwd. Het huis op perceel Kleine Havensteeg 7 werd verlengd, maar hier bleef wel een klein achtererf over. Op het perceel aan de Halvemaansteeg verscheen tijdens deze periode een pand.

4.6.1 Perceel A770 (Kleine Havensteeg 9)

Op dit perceel zijn geen sporen gevonden die aan fase 3 zijn te koppelen.

4.6.2 Perceel A771 (Kleine Havensteeg 7)

Het huis op dit perceel is op zeker moment, net als het belendende huis op perceel A770, naar achteren verlengd. Op de perceelsgrens tussen A770 en A771 is een wirwar aan muren aangetroffen waarvan de chronologie niet geheel duidelijk is.

Muren (S36, S43)

Een van de muren op de perceelsgrens is muur S36. Deze muur is zeker later gebouwd dan de muur van het belendende pand (S33) en zeker ten tijde dat die muur van dat belendende pand nog bestond. Vandaar dat de verlenging van het huis geplaatst is bij fase 3.

Muur S36 is over een lengte van ruim vier meter teruggevonden. De muur is op de fundering van de naastgelegen muur S33 gebouwd. De hoek van de muur was niet meer aanwezig, maar het lijkt er sterk op dat de muur heeft aangesloten op achtermuur S43.

Van achtermuur S43 is alleen de bovenste steenlaag in het vlak blootgelegd. De opbouw van de muur was steeds dik met een baksteenformaat van 22½x11½x4½ cm. Dit is een groot steenformaat voor een in de reconstructie veronderstelde bouwdatum van eind 16de eeuw. Mogelijk heeft de verlenging van het pand al eerder tijdens fase 2 plaatsgevonden. Een andere mogelijkheid is dat de bakstenen in het fundament zijn hergebruikt.

De datering van de uitbreiding van het pand is dus onzeker. Duidelijk is wel dat het pand ongeveer vier meter is verlengd. De muren van het oude pand bleven behouden.

Ophogingslagen

Een rekenpenning (V04) die op basis van de datering tot fase 3 behoort, maar gevonden is in de bovenlaag van perceel A771, wordt bij deze fase besproken (geen afbeelding). De penning kan echter later in de bodem zijn terechtgekomen. De rekenpenning dateert uit 1601 en heeft een weinig voorkomende voorstelling. Op de voorzijde is het verschanste leger van prins Maurits voor Rijnberk afgebeeld. Rondom staat de tekst: HOSTIS.DIRA.MINITANS.BERCA. PERLLITVR 1601. In vertaling luidt dit: De vijand, die met de verschrikkelijkste verwensingen dreigt, wordt uit Rijnberk verjaagd. Op de keerzijde staat de graaf Van den Berg tussen een trommelaar en een trompetter afgebeeld, die manschappen verzamelt om Rijnberk te ontzetten. De tekst rondom deze afbeelding luidt: IRATO.NVMINE.NIL.IVVANT.VNDIQ.COLLECTAE.VIRES; in vertaling: Bij een vertoornde God, baten de van alom verzamelde krijgsmachten niet. De rekenpenning herinnert aan de inname van Rijnberk (Rheinberg, Duitsland, vlak over de grens) door prins Maurits. In 1597 veroverde hij Rijnberk in 10 dagen tijd met 7000 man voetvolk en 1200 man te paard. Dankzij deze overwinning raakten de Spaansgezinde steden in Twente en de Achterhoek geïsoleerd. Het haar daarop heroverde Spanje de stad. In 1601 veroverde Maurits opnieuw en nu definitief de stad. Het beleg duurde meer dan een maand. Helaas is de penning in slechte staat waardoor de afbeeldingen nauwelijks meer zijn te zien.

4.6.3 Perceel A776 (Halvemaansteeg)

De belangrijkste ontwikkeling van deze bewoningsfase is dat achter perceel A771 een nieuw huis verscheen. Van dit huis zijn muren, kelders en een restant van een vloer teruggevonden (afb. 40). Het huis dat is gevonden, had een lengte (NZ) van ongeveer 5,80 meter en een breedte (OW) van ongeveer 3,30 meter. In de reconstructie is het huis twee maal zo breed weergegeven omdat op de kadastrale kaart van 1823 een min of meer vierkant pand staat

40. Overzicht van de muren van het huis aan de Halvemaansteeg, kijkend richting het zuiden. De muren in het vlak hebben behoord tot kelders in het huis.

getekend. Vermoedelijk was dit pand in twee gelijke delen verdeeld met een scheidingmuur (S49) in het midden. In het profiel van de werkput is achter de scheidingmuur een plavuizen vloer geconstateerd. Dit bevestigt de reconstructie.

Muren (S49)

De muur die in de reconstructie als scheidingmuur in het pand staat weergegeven, is over vrijwel de volledige lengte teruggevonden (S49). De muur had een steens opbouw met bakstenen met formaat $19\frac{1}{2} \times 9 \times 4$ / $19 \times 8\frac{1}{2} \times 4$, een typerend formaat voor eind 16de eeuw. Ook de zuidmuur en een deel van de westmuur waren nog aanwezig en vormden duidelijk één bouwfase. Muur S49 had ongeveer vijf vertandingen. Ongeveer halverwege het pand was een dwarsmuur aanwezig die het pand in twee min of meer vierkante ruimtes verdeelde.

Kelder 1 (S46)

In de noordelijke kamer van het pand was een ondiepe insteekkelder aanwezig. Inwendig had deze een breedte van 1,60 meter. De lengte was minimaal 1,30 meter, maar is zeker langer geweest aangezien een deel van de kelder (en de noordmuur van het pand) is verstoord door een later aangelegde waterkelder. De kelder is vermoedelijk min of meer vierkant geweest. De muren waren steens dik en hadden een baksteenformaat van $18 \times 9 \times 4$ cm. Het soort en het formaat van de bakstenen is typisch 17de-eeuws. De kelder is dus niet bij bouw van het huis gemaakt, maar in de 17de eeuw toegevoegd. Op de bodem lag een plavuizen vloer met plazuizen met formaat $11 \times 11 \times 2$ cm, op een diepte van circa +1,25 NAP. De wanden van de kelder waren boven het niveau van de vloer gestuct. In de zuidwesthoek van de kelder was een houten emmer ingegraven als een schrobputje. De bodem van de emmer lag ongeveer 10 cm onder het niveau van de vloer. In de bodem van de emmer bevonden zich gaten zodat het water in de bodem kon trekken (V23).

Kelder 2 (S52, S53)

De zuidelijke kamer van het pand was net als de noordelijke kamer voorzien van een kelder. Deze had inwendig een breedte van circa 1,20 meter en een gereconstrueerde lengte van ongeveer 1,40 meter. De muren waren halfsteens dik en opgebouwd uit bakstenen met formaat 19x9x5. Dit formaat komt overeen met het formaat van de bakstenen van de muren van het huis. De kelder is waarschijnlijk niet lang na de bouw van het huis aangebracht.

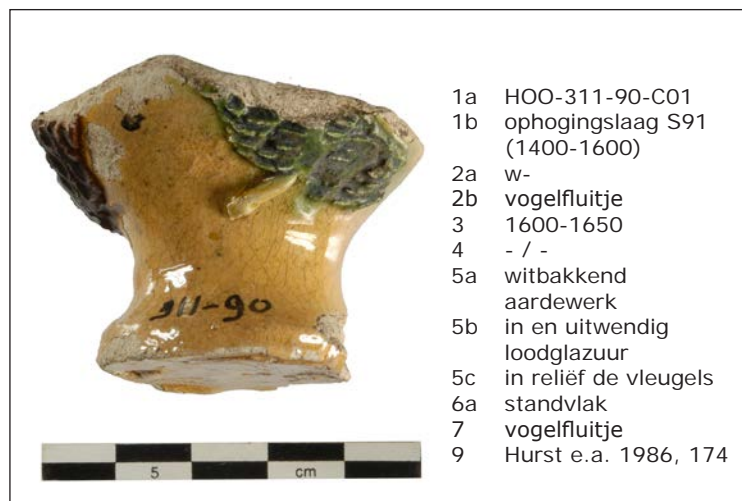
In de kelder was geen vloer aanwezig. Wel zijn enkele grote brokken opgaand muurwerk gevonden die bij de sloop in de kelder zijn gestort. Aangezien deze vermoedelijk op de bodem van de kelder zijn gevallen (na verwijderen van de vloer) kan op basis van de diepte van deze brokken de diepte van de vloer worden gereconstrueerd. Deze vloer lag net als bij de andere kelder op circa +1,25 NAP.

Vloertje (S54)

In het pand bevond zich een restant van een vloer op +1,44 NAP. Deze bestond uit brokken bakstenen en plavuizen en lag op een laagje schelpgruis. De soort vloer wijst erop dat het pand direct bij de bouw een functie als pakhuis had. In een woonhuis is de aanwezigheid van een vloer opgebouwd uit brokken bakstenen en plavuizen niet waarschijnlijk.

4.6.4 Perceel A765 (West 64)

Op dit perceel zijn geen sporen uit deze fase aangetroffen, mogelijk zijn deze deels verstoord door latere sporen. Uit de ophogingslagen komt vooral vondstmateriaal uit de 16de en 17de eeuw. Een van de vondsten is een voetje van een witbakkend vogelfluitje met in reliëf en met groene en bruine slijb de vleugels (V90, afb. 41).

41. Scherf van een vogelfluitje van witbakkend aardewerk.

4.7 Fase 4

Fase 4 kenmerkt zich door twee ontwikkelingen. Het huis op perceel Kleine Havensteeg 9 werd vrijwel volledig afgebroken. De vermoedelijke reden is bouwvalligheid. De zuidmuur vertoonde een sterke verzakking (afb. 32), mogelijk veroorzaakt doordat het buurpand op de fundering is gebouwd (zie fase 3). Ter plekke van de voormalige beerkelder hebben herstelwerkzaamheden plaatsgevonden vanwege verzakking door wegtrot van de balken en houten vloer waarmee de kelder was afgedekt. Uit de puinige grond die hier overheen is gestort, komt vondstmateriaal uit de late 17de eeuw (zie fase 2). Mogelijk heeft de verbouw van het pand gelijktijdig plaatsgevonden, dus eind 17de eeuw. De tweede ontwikkeling is dat bouwactiviteiten op perceel A765 plaatsvonden, namelijk de aanleg van twee beerputten.

4.7.1 Perceel A770 (Kleine Havensteeg 9)

Op zeker moment is de aanbouw achter het pand op perceel A770 afgebroken. De chronologie van de sporen wijst erop dat dit in de 17de eeuw heeft plaatsgevonden. Dat houdt in dat de

42. De muren van het huis op perceel Kleine Havensteeg 9, kijkend richting het noorden. De muur in het midden van de foto dateert uit de 17de eeuw.

aanbouw er zo'n 100 jaar heeft gestaan. Het pand werd ingekort tot een lengte die overeenkwam met het buurpand op perceel A771. Tevens werd het pand versmald. De nieuwe contouren komen overeen met de weergave op de oudste kadastrale kaart van 1823. De steeg die tijdens fase 2 en 3 inpandig was komen te liggen, werd weer een uitpandige steeg.

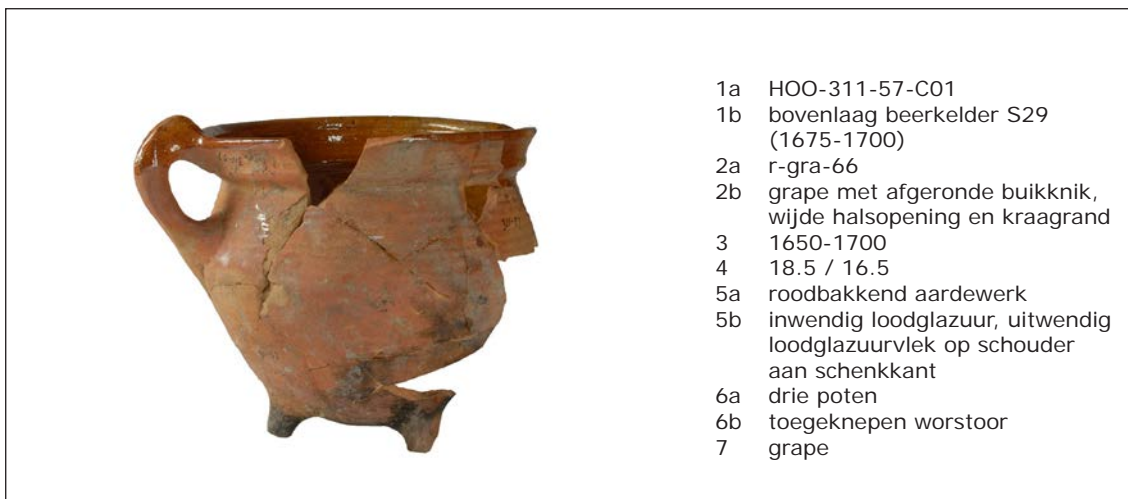
Zijmuur (S84)

Op de locatie waar vermoedelijk tijdens fase 2 en 3 een inpandige scheiding in het pand aanwezig was, kwam na de verbouw de nieuwe zijmuur van het pand (S84, afb. 42). Het fundament was 1½ steens dik en opgebouwd uit bakstenen met formaat 17x8x3½ cm. Het fundament had drie vertandingen en het hoogste punt bevond zich op +1,35 NAP. Uit de locatie van de muur valt af te leiden dat het nieuwe versmalde pand een breedte had van circa 4,40 meter.

In het verlengde van muur S84 is geen muur aangetroffen. Zeker is dat in 1823 op het perceel een huis stond waarvan de contouren overeenkomen met de op de fasetekening weergegeven reconstructie. Kennelijk ontbreken er muren, die er wel geweest moeten zijn. Hoe deze op de voormalige beerkelder gefundeerd zijn geweest, is onduidelijk.

Muur (S101)

De zijmuur sloot aan op de oude achtermuur van het allereerste pand (S102). Een deel van deze oude muur is ter plekke van de voormalige beerkelder (S97) aangeheeld met muur S101. Wanneer deze herstelwerkzaamheden hebben plaatsgevonden, is niet bekend. De gebruikte bakstenen hadden een formaat van 19x9½x4½ cm. Dit is een groter formaat dan die van de bakstenen van de zijmuur (S84), maar hoeft niet perse te betekenen dat de herstelwerkzaamheden later hebben plaatsgevonden dan de bouw van de zijmuur. De bakstenen kunnen zijn hergebruikt.

43. Grape uit de puinvulling die over beerkelder S97 is gestort.

Muur (S87)

Op de locatie waar de achtermuur van het pand vermoed zou worden, is een fundering gevonden met een haakse hoek daarin. De opbouw van de muur was steeds dik. Aan de noordkant van de muur lijkt een soort dorpel of traptree aanwezig te zijn. Mogelijk bevond zich daar een trap naar de bovenverdieping en is dit deel van de muur daarom zwaarder gefundeerd.

Muur (S32)

De functie van een klein muurrestant (S32) van slechts twee lagen bakstenen (19x9½x4 cm) is onduidelijk. Het spoor kan zowel bij fase 3 als 4 behoren.

4.7.2 Perceel A771 (Kleine Havensteeg 7)

Aan het huis op dit perceel vonden tijdens deze fase vermoedelijk vooral herstelwerkzaamheden plaats, met name aan de zijmuur.

Zijmuur (S12)

Na afbraak van muur S33 van het belendende pand, is een nieuwe zijmuur van het voorste gedeelte van het huis gebouwd (S12). Muur S33 is ter plekke van deze nieuwe muur volledig weggebroken. Meer naar achteren kon muur S33 niet volledig worden gesloopt omdat zijmuur S36 op de fundering stond.

De nieuwe zijmuur kreeg een breed fundament (circa 50 cm, 2½ steeds dik). Het fundament was opgebouwd uit diverse soorten rode en gele bakstenen (meest voorkomende formaat 19x9x4 cm). Dit duidt erop dat de bakstenen in het fundament zijn hergebruikt.

Zijmuren (S13, S14, S38)

De chronologie, datering en functie van diverse inpandige muren is erg onduidelijk. Tegen de noordelijke zijmuren van het huis zijn diverse muren gebouwd. Tegen muur S36 bevond zich muur S38. Dit was een steeds muur met baksteenformaat 22x10x5 cm. De bakstenen wijzen op een datering in de 16de eeuw, maar de muur moet vanwege de chronologie later dan muur S36 zijn gebouwd. Wellicht was een extra versterking van de zijmuur nodig vanwege het afbreken van de muur S33 van het naastgelegen pand. Wellicht zijn de bakstenen van die afgebroken muur gebruikt (baksteenformaat komt overeen).

Tegen muur S12 bevond zich muur S13. Deze muur dateert duidelijk uit de 17de eeuw, aangezien

het baksteenformaat $17\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2} \times 4$ cm is. De functie van deze muur is onduidelijk. Merkwaardig is dat nog weer later ook tegen deze muur een nieuwe muur (S14) is gebouwd, waardoor zich hier vanaf dat moment drie muren tegen elkaar aan bevonden.

Muur S14 bestond uit bakstenen met formaat $23 \times 12 \times 5$. Deze bakstenen zijn zeker hergebruikt. In de reconstructie is deze muur bij fase 5 geplaatst.

Mogelijk is dwarsmuur S18 voorafgaand aan de bouw van deze inpandige muren afgebroken.

Ophogingslagen

Binnen de contouren van het huis zijn enkele munten gevonden (V03), waaronder een munt die is gelagen in Reckheim in de periode 1600-1650 (afb. 44). Reckheim (Rekem, België) kende in die tijd een eigen muntslag met nabootsingen van Hollands kopergeld. Munten uit Reckheim komen regelmatig voor. Op dit exemplaar staat op de voorzijde de tekst TRARECHEM, een verbastering van TRAJECTUM (Utrecht). Op de keerzijde staat een wapenschild dat lijkt op het wapen van Utrecht, maar linksonder een krulversiering heeft.

44. Munt uit Reckheim, 1600-1650.

4.7.3 Perceel A776 (Halvemaansteeg)

Er zijn geen aanwijzingen dat in deze periode grootschalige verbouwingen aan het huis op dit perceel hebben plaatsgevonden. Mogelijk is kelder S46 tijdens deze fase toegevoegd. Deze kelder is bij de voorgaande fase besproken.

4.7.4 Perceel A765 (West 64)

Op dit perceel verschenen tijdens deze fase een beerput en een beerkelder (afb. 45).

Beerkelder (S139)

Beerkelder S139 is het oudste spoor op dit perceel. Het is een rechthoekige beerkelder met uitwendig een lengte van 2,70 meter en een breedte van 1,95 meter (afb. 46). De muren van de beerkelder waren steeds dik en bestonden uit gele bakstenen met formaat $18 \times 9 \times 4$ cm. Het hoogste punt van de muren lag op +1,62 NAP. Onder de muren van de kelder lagen planken die op hun beurt weer steunden op twee liggende balken (afb. 47). Oorspronkelijk heeft ook op de balken een planken vloer gelegen, maar hier resteerde nog slechts één plank van. Alle balken en planken waren van naaldhout. De inhoud van de put was ruim $3\frac{1}{2}$ m³. Vermoedelijk bevond de stortkoker zich aan de oostkant omdat het vondstmateriaal vooral aan deze kant van de kelder lag.

45. Opgraven van beerput S137. Op de achtergrond ligt beerkelder S139.

46. De 17de-eeuwse beerkelder S139.

De beerkelder is helaas in het recente verleden door schatgravers leeggehaald. Uit de vulling van de kelder konden toch een aantal scherven worden verzameld. Het gelukkige toeval wilde dat de schatgravers gestopt zijn bij de balken van de oorspronkelijke vloer en niet beseften dat de beerlaag zich nog hieronder voortzette. De beerkelder is ergens in de eerste helft van de 17de eeuw gelegegd. Hierbij is de houten vloer opengebroke en ongeveer 40 cm daaronder uitgediept. Nadat de kelder opnieuw in gebruik was genomen, is daardoor ook beer met afval onder het niveau van de oorspronkelijke vloer terechtgekomen. Hieruit komen enkele bijzondere scherven die een indruk geven van de rijke inhoud die de kelder moet hebben bevat.

Uit de onderste laag in de beerkelder zijn 107 fragmenten keramiek verzameld die afkomstig zijn van een minimum aantal van 34 voorwerpen, maar geen enkel voorwerp is compleet bewaard gebleven. Steengoed is met slechts één fragment aanwezig. Roodbakkend aardewerk is met 15 voorwerpen de grootste groep. De voorwerpen behoren tot het standaard gebruiksgoed, namelijk bakpannen, een grape, koppen, een lekschaal, een pispot en enkele testjes. Witbakkend aardewerk is met zes voorwerpen aanwezig. Ook hier betreft het algemeen gangbare gebruiksvoorwerpen: een grape, en olielamp, twee pispotten en een test. In de beerkelder komt verder Nederlandse faience voor. De fragmenten zijn afkomstig van een bord van volledig witte faience en drie borden met blauwe beschildering waarvan één een op Chinees porselein geïnspireerd motief heeft. De overige keramiekvondsten zijn met scheepsladingen naar Hoorn gekomen. Hieronder bevinden zich in de eerste plaats fragmenten van voorwerpen van Chinees kraakporselein (afb. 48). Herkenbaar is een fragment van een zogenaamde klapmuts, een kraaikop en een bord. Daarnaast zijn fragmenten van twee koppen aanwezig die geen karakteristiek kraakporseleinen decor hebben, maar wel dateren uit het tweede kwart van de 17de eeuw. Identieke koppen zijn gevonden in het 'Wanli Shipwreck', het wrak van een Portugese schip dat in 1625 is gezonken in de Zuid-Chinese Zee op weg naar het Portugese fort op Malacca. Italiaanse faience is met slechts één klein fragment aanwezig. Uit de beerkelder

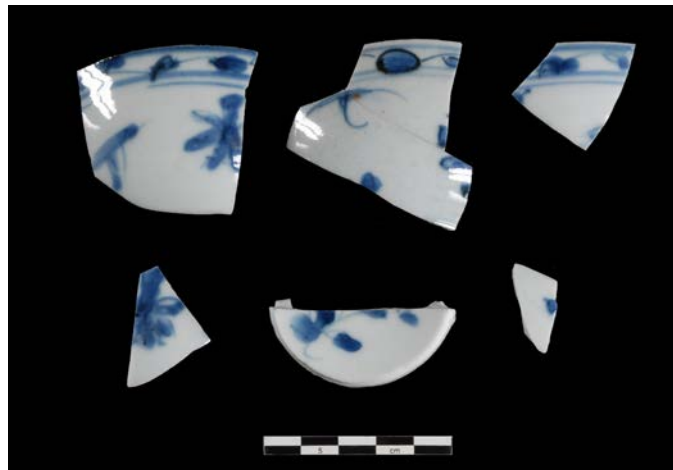
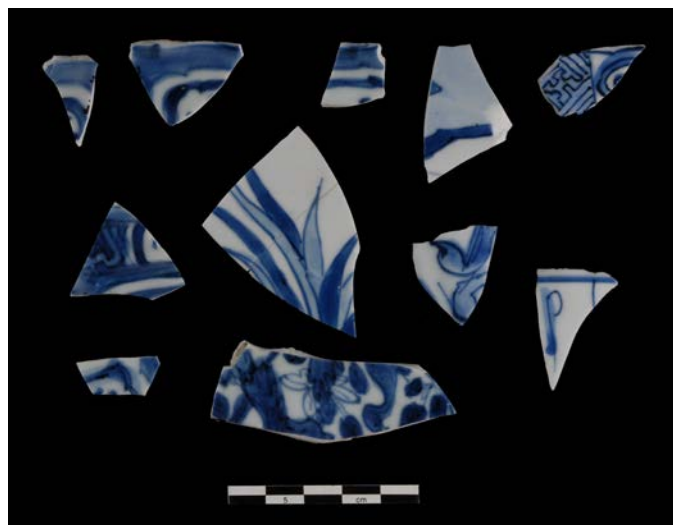

47. In beerkelder S139 heeft een vloer van houten planken op balken gelegen.

	vorm	type	rand	overig	totaal	MAE
steengoed 2	indet	s2-	0	1	1	1
roodbakkend	bakpan	r-bak-6	2	0	2	2
	grape	r-gra-47	1	0	1	1
	kop	r-kop-2	3	0	2	2
	lekschaal	r-lek-2	1	1	2	1
	pispot	r-pis-	1	0	1	1
	test	r-tes-12	3	2	5	2
		r-tes-	1	1	2	1
	indet	r-	4	46	47	5
witbakkend	grape	w-gra-	1	0	1	1
	olielamp	w-oli-	1	0	1	1
	pispot	w-pis-	2	0	2	2
	test	w-tes-3	1	0	1	1
	indet	w-	1	4	5	1
faience	bord	f-bor-	5	8	13	4
	indet	f-	0	1	1	0
porselein	bord	p-bor-	1	0	1	1
		p-bor-	2	5	7	1
	kop	p-kop-1	3	2	5	2
		p-kop-	1	1	2	1
Italiaanse faience	bord	i-bor-	1	0	1	1
Portugese faience	bord	po-bor-	0	2	2	1
	kan	po-kan-	0	2	2	1
pijpaarde	pijpenkop	-	13	36	49	13
total			48	112	156	47

Tabel 4: inventarislijst beerkelder S139 (1630-1660) met het aantal scherven en het MAE.

komen vier fragmenten Portugese faience, die hebben behoord tot twee voorwerpen: een bord (afb. 49) en een kan (afb. 50). Portugese faience komt regelmatig uit de bodem van Hoorn naar boven, maar beide voorwerpen zijn toch zeldzaam te noemen. Kannen van Portugese faience komen weinig voor. De kan is vermoedelijk gedecoreerd geweest met een wapenschild. Op een van de fragmentjes is een deel van een toren of stadspoort te zien dat onderdeel heeft uitgemaakt van dat wapen. Op vergelijkbare kannen uit museale collecties staat het wapen van Hamburg. Op een van de twee kleine fragmenten zijn nog net een paar streepjes van een huismerk of initialen te zien. Huismerken en initialen komen regelmatig op kannen voor. Het Portugese bord is zeldzaam omdat het een variant van Portugese faience is die vrijwel onbekend uit Nederlandse bodem is, namelijk faience met zowel blauwe als paarse beschildering. Borden in deze stijl werden gemaakt in Portugal in de periode 1650-1675 en Portugese faience uit die periode ontbreekt vrijwel volledig in Nederlandse bodem. Tot nu toe zijn slechts twee andere fragmenten van voorwerpen van Portugese faience bekend die in deze stijl zijn uitgevoerd: een randfragment van een bord uit Brielle³⁸ en een randfragment van een bord uit Enkhuizen. Het bord uit Brielle is overigens uitgevoerd in een nogal 'primitieve' stijl, bedoeld voor alledaags gebruik in Portugal en niet als exportproduct. De borden uit Hoorn en Enkhuizen zijn veel fraaier geschilderd dan het bord uit Brielle en vormen de laatste fase van import van Portugese faience naar de Hollandse steden.

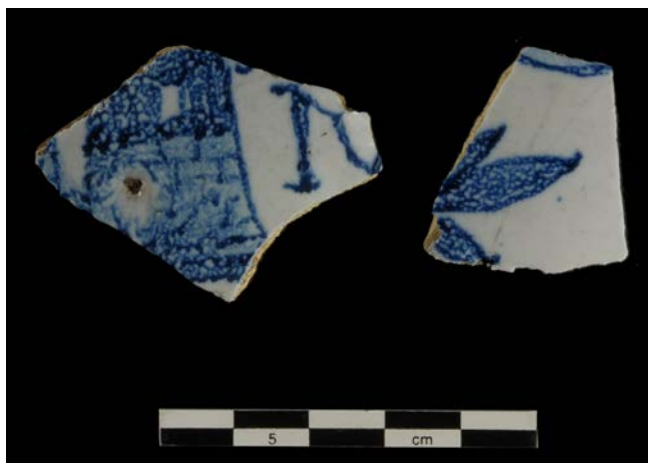

48. Fragmenten Chinees kraakporselein uit beerkelder S139. Bovenste foto uit bovenste vulling (1650-1700), onderste twee foto's uit onderste vulling (1625-1675). De fragmenten zijn afkomstig van borden, (kraai)koppen en een klapmuts.

38 Ostkamp 2010.

49. Fragment van een bord van Portugese faïence met blauwe en paarse beschildering, 1650-1675, uit beerkelder S139.

50. Twee kleine fragmenten van een kan van Portugese faïence, 1625-1650, uit beerkelder S139. Op het linkerfragment is een stukje van een toren van een (stads)wapen met daarnaast een letter of monogram te zien.

Naast gebruiks aardewerk bevinden zich onder de keramiek fragmenten van 13 tabakspijpen en enkele fragmenten van wandtegels. Slechts één van de pijpenkoppen is gemerkt.

Uit de onderste beerlaag zijn verder enkele glasvondsten afkomstig, namelijk drie fragmenten vensterglas, twee fragmenten van een dunwandig flesje, de rand van een beker (mogelijk een wafelbeker) en een fragment van een kelkglas van kleurloos glas.

De meest bijzondere vondst uit de beerkelder is een messing ring met zetting met een stukje geslepen kleurloos glas (afb. 51). Het is een goedkope imitatie van een gouden ring met bergkristal. Toch was het, ook in die tijd, een fraaie ring die per ongeluk in de latrine gevallen zal zijn.

Tot slot komen uit de onderste beerlaag fragmenten van twee schoenen, waarvan één type Goubitz 65, en enkele stukken dierlijk botmateriaal.

51. Messing ring met zetting waarin een stukje geslepen glas, gevonden onderin beerkelder S139. De ring is een goedkope imitatie van een gouden ring met bergkristal en dateert uit de eerste helft van de 17de eeuw.

Portugese faience

De Portugese faience die in de bodem van de Hollandse havensteden wordt gevonden, dateert voor het overgrote deel tussen 1600 en 1650 en met name uit de periode 1625-1650.

Portugese faience wordt in plaatsen aangetroffen waarvan inwoners in de 17de eeuw actief waren in de Zuidvaart. Deze zeelieden deden onder andere Setubal in Portugal aan waarvandaan zout werd gehaald. De Portugese faience kwam vermoedelijk als bijlading met de schepen mee terug naar de thuishavens.

Kenmerkend voor de Portugese stukken uit de eerste helft van de 17de eeuw is de toepassing van motieven ontleend

52. Scherf van Portugese faience met beschildering in blauw en paars, 1650-1675, gevonden in Enkhuizen (collectie Zuiderzeemuseum).

aan het Chinese kraakporselein. In de periode 1650-1675 verschijnen toenemend eigen Portugese decors en werden details uitgevoerd met paarse verf. Deze variant van de Portugese faience is vrijwel onbekend uit Nederlandse bodem. Een scherf met een bekend Portugees decor van zeilende scheepjes langs de rand, is gevonden in Enkhuizen. De scherf van de Kleine Havensteeg heeft tot een bord met een ander type figuratieve decoratie behoord.

53. Kan van Portugese faience uit 1643 (collectie: Victoria and Albert Museum). Op de kan staat het stadswapen van Hamburg. Complete kannen van Portugese faience zijn bekend uit museale collecties. De scherven uit de beerkelder van de Kleine Havensteeg tonen aan dat dit soort kannen ook in Hoorn in omloop is geweest.

54. Bord van Portugese faience, 1650-1675, diameter 27.5 cm (collectie: Fundação Carmona e Costa). De scherf van de Kleine Havensteeg heeft behoord tot een vergelijkbaar bord.

Het vondstmateriaal uit de onderste beerlaag dateert uit de periode 1630-1660. Opvallend is dat Nederlandse majolica in het geheel niet voorkomt. Hetzelfde geldt voor keramieksoorten als Werra-aardewerk, Weser-aardewerk en Ligurische berrettino-faience (Italië). Deze soorten komen in Hoorn in vondstcomplexen tot 1625 – uitzonderingen daar gelaten - altijd voor. Nederlandse faience komt wel voor en dat is het geval vanaf ongeveer 1630. Het porselein bevat uitsluitend kraakporselein en geen Kangxi-porselein (1662-1722).

Uit de bovenlaag van de beerkelder, de laag die door de schatgravers in het verleden was uitgegraven, zijn 45 fragmenten keramiek en 24 fragmenten van tabakspijpen verzameld. Op basis van de fragmenten is vastgesteld dat deze laag minimaal 17 voorwerpen heeft bevat. Het beeld is hetzelfde als bij de diepere beerlaag. Steengoed komt met slechts één fragment voor. Onder het roodbakkend aardewerk (MAE=7) bevinden zich een deksel, drie grapes, een lekschaal en een olielamp. Bij het witbakkend aardewerk (MAE=4) komen een kom, een grape en een pispot voor. Verder zijn een fragment van een bord van Nederlandse majolica en fragmenten van twee borden van Nederlandse faience gevonden. De importkeramiek bestaat in dit geval uitsluitend uit porselein, namelijk fragmenten van een kop en een bord (afb. 48). Beide voorwerpen behoren tot het kraakporselein.

Uit de bovenlaag komen verder vier tabakspijpen, twee fragmenten van wandtegels, een fragment van een meerkantig glazen flesje en enkele stukken dierlijk bot. Een van de tabakspijpen is voorzien van het merk SVO. Dit merk werd voor het eerst gehanteerd door Sijmen van Os in Gouda vanaf 1697.

	vorm	type	rand	overig	totaal	MAE
steengoed 2	kan	s2-kan-	1	1	0	1
roodbakkend	deksel	r-dek-	1	0	1	1
	grape	r-gra-47	2	0	2	1
		r-gra-65	2	0	2	1
		r-gra-	2	0	2	1
	lekschaal	r-lek-	0	1	1	1
	olielamp	r-oli-	0	1	1	1
	indet	r-	1	10	11	1
witbakkend	kom	w-kom-15	1	0	1	1
	grape	w-gra-22	2	0	2	1
	pispot	w-pis-	1	0	1	1
	indet	w-	1	8	9	1
majolica	bord	m-bor-	1	0	1	1
faience	bord	f-bor-	4	1	5	2
porselein	bord	p-bor-	1	3	4	1
	kop	p-kop-	1	1	2	1
pijpaarde	pijpenkop	-	4	20	24	4
totaal			25	46	45	21

Tabel 5: inventarislijst bovenlaag beerkelder S139 (1650-1700) met het aantal scherven en het MAE.

Het vondstmateriaal uit de bovenlaag van de beerkelder heeft een complexdatering die iets jonger is dan de hiervoor besproken beerlaag. Het is moeilijk een juiste complexdatering aan het complex toe te kennen aangezien het meeste vondstmateriaal ontbreekt. Het is een zeer incompleet bewaard gebleven complex. Ruwweg kan de datering op 1650-1700 worden gesteld.

De conclusie uit de dateringen is dat de beerkelder rond 1600 (dus fase 3) is gemaakt, rond 1630 is gelegeerd en vervolgens tot circa 1700 in gebruik is geweest. Hoewel de beerkelder op perceel A765 lag en dit perceel op de oudste kadastrale kaart uit 1823 als behorend bij een pand aan het West wordt weergegeven, is het de vraag of dit ook voor de 17de-eeuwse beerkelder geldt. De beerkelder ligt erg ver van het huis aan het West verwijderd en ligt pal achter het perceel Kleine Havensteeg 11. Op dit perceel stond in de 17de eeuw een huis (tussen 1733 en 1823 afgebroken). Het lijkt aannemelijk dat de beerkelder bij dit huis behoorde. Mogelijk is rond 1700, toen de beerkelder buiten gebruik werd gesteld, het perceel in handen gekomen van de eigenaar van het pand aan het West. Verondersteld kan worden dat dit Pieter Hellingwerf was, wiens erven in 1733 eigenaar van zowel A765 als A776 waren.

Beerput (S137)

Op perceel A765 lag nog een tweede beerput (afb. 55). Deze bevond zich in de uiterste zuidwesthoek van het perceel. In dit geval betrof het een ronde beerput met vierkant gemetselde stortkoker in de zuidwesthoek. Uitwendig was de diameter ongeveer 2,10 meter. De wanden van de put waren halfsteens en gemaakt van zowel rode als gele bakstenen met formaat 17x8x3½ cm. Het hoogste punt van de wand van de put lag op +1,05 NAP. De inhoud van de beerput was ruim 3 m³.

Helaas was ook deze beerput in het recente verleden door schatgravers leeggehaald.³⁹ Toch kon ook uit deze beerput een kleine hoeveelheid vondstmateriaal worden verzameld uit een beerlaag die nog tegen een van de wanden onderin de put resteerde. Opnieuw hebben we dus te maken met een zeer fragmentarisch bewaard gebleven complex.

Uit het restant van de beerlaag zijn 155 fragmenten keramiek en 17 fragmenten van tabakspijpen verzameld (afb. 56). De keramiekfragmenten hebben behoord tot een minimum

55. De 17de-eeuwse beerput S137

39 In de beerput zijn de sporen van hun werk gevonden: aanstekers, plastic flessen en plastic bakjes.

van 41 voorwerpen. Opvallend is dat witbakkend aardewerk (MAE=16) de grootste categorie is met een bakpan, zeven grapes, zes koppen en twee zalfpotten. Roodbakkend aardewerk volgt daarna, maar de vormenvariatie is wel groter dan bij het witbakkende aardewerk. Onder het roodbakkend aardewerk bevinden zich minimaal een bakpan, een bloempot, twee borden, vijf grapes, een kop, een pispot, een steelkom en een zalfpot. Bij de Nederlandse majolica en faience komen uitsluitend borden voor. Fraai zijn vooral de fragmenten van een majolicabord met granaatappeldecor. Een van de randscherven van een bord van faience is beschilderd in blauw en paars met een decor met boten die als het ware langs de rand varen. Dit decor is een letterlijke imitatie van een bepaald type borden van Portugese faience, waarvan een fragment in Enkhuizen is gevonden.

Uit het Rijn- en Wesergebied komen in dit geval uitsluitend kannen: twee kannen van steengoed en een kan van Weser-aardewerk. De fragmenten zijn erg klein. Een heel klein fragmentje is afkomstig van een bord van Chinees kraakporselein. Tot slot komen twee fragmenten uit Italië, waarvan één fragment roodbakkend gemarmerd aardewerk uit de regio Toscane.

Naast gebruiksaardewerk komen uit de beerput fragmenten van vier tabakspijpen. Eén van de pijpen is merkloos, van een ander is het merk niet duidelijk en de overige twee hebben het merk TM. Dit merk wordt toegeschreven aan een pijpenmaker in Hoorn of Enkhuizen.⁴⁰ De vooralsnog anonieme maker was werkzaam in periode 1635-1660.

	vorm	type	rand	overig	totaal	MAE
steengoed 2	kan	s2-kan-	0	6	6	2
roodbakkend	bakpan	r-bak-	1	1	2	1
	bloempot	r-blo-	1	2	3	1
	bord	r-bor-6	3	0	3	2
	grape	r-gra-8	1	0	1	1
		r-gra-	6	0	6	4
	kop	r-kop-2	1	0	1	1
	pispot	r-pis-	3	0	3	1
	steelkom	r-stk-5	2	2	4	1
	zalfpot	r-zal-	0	1	1	1
	indet	r-	1	39	40	0
witbakkend	bakpan	w-bak-	0	1	1	1
	grape	w-gra-	11	14	25	7
	kop	w-kop-3	8	6	14	6
	zalfpot	w-zal-1	2	1	3	2
	indet	w-	7	20	27	0
majolica	bord	m-bor-5	1	0	1	1
		m-bor-	5	2	7	4
faience	bord	f-bor-	2	0	2	1
Weser-aw	kan	we-kan-	1	0	1	1
porselein	bord	p-bor-	0	2	2	1
Italiaans roodbakkend	bord	ri-bor-	0	1	1	1
Italiaanse faience	indet	i-	0	1	1	1
pijpaarde	pijpenkop	-	4	13	17	4
totaal			60	112	172	45

Tabel 6: inventarislijst bovenlaag beerkelder S139 (1650-1700) met het aantal scherven en het MAE.

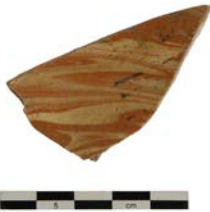
40 <http://www.xs4all.nl/~kleipjp/kleipjp/TM.pdf>

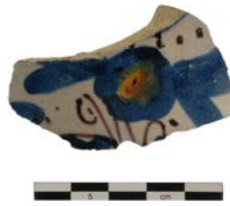
- 1a HOO-311-97-C03
- 1b beerput S136 (1600-1650)
- 2a w-zal-1
- 2b zalfpot met rechte van boven afgeplatte rand, op standvlak
- 3 1550-1650
- 4 4.0 / 4.5
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuurvlek
- 6a standvlak
- 7 zalfpot

- 1a HOO-311-97-C04
- 1b beerput S136 (1600-1650)
- 2a m-bor-5
- 2b bord met vloeiende overgang spiegel naar vlag, op standring
- 3 1600-1650
- 4 30.5 / 5.5
- 5a majolica
- 5b inwendig tinglazuur, uitwendig loodglazuur
- 5c polychrome beschildering: granaatappels en druiven, kabelrand
- 6a standring met doorboring
- 7 bord

- 1a HOO-311-97-C01
- 1b beerput S136 (1600-1650)
- 2a ri-bor-
- 2b bord
- 3 1575-1650
- 4 - / -
- 5a Italiaans roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig gemarmerde sliblaag en loodglazuur, uitwendig loodglazuur
- 5c rood en wit gemarmerd
- 7 bord
- 8 Toscane, Italië

- 1a HOO-311-97-C02
- 1b beerput S136 (1600-1650)
- 3 1500-1600
- 4 - / -
- 5a Italiaanse faïence
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig tinglazuur
- 5c polychrome (blauw, paars en oker) beschildering
- 7 albarello / kan
- 8 Montelupo, Italië

- 1a HOO-311-97-C05
- 1b beerput S136 (1600-1650)
- 2a f-bor-8
- 2b bord met vloeiende overgang spiegel naar vlag, op standring
- 3 1650-1675
- 4 - / -
- 5a Nederlandse faïence
- 5b in- en uitwendig tinglazuur
- 5c blauwe en paarse beschildering
- 6a standring
- 7 bord

De glasvondsten uit de beerput bestaan uit fragmenten vensterglas, een randfragment van een beker met passen (gl-bek-19), twee fragmenten van een roemer, een fragment van een vierkant flesje met loden schroefdop en vijf wandfragmenten van diverse bekers.

Uit de beerput komt verder een rond messing dekseltje en een lood/tinnen speelgoedbordje (afb. 57). Tot slot zijn uit de beerput enkele stukken dierlijk bot afkomstig.

De complexdatering van het vondstmateriaal omvat de periode 1600-1650. Dit houdt in dat de beerput gelijktijdig in gebruik is geweest met beerkelder S139. Op basis van de complexdatering zou kunnen worden verondersteld dat de beerput rond 1650 buiten gebruik is gesteld, maar dit is erg onzeker. Slechts een klein restant van de beervulling kon worden opgegraven. Aannemelijk is dat de beerput langer in gebruik is geweest.

Net als bij de beerkelder is het ook bij deze beerput de vraag bij welk huis die behoorde. Het is niet waarschijnlijk dat de beerput bij het pand aan het West hoorde. De beerput ligt erg ver hiervandaan verwijderd. De beerput ligt recht achter het perceel A770. Mogelijk hoorde de beerput bij het huis op dit perceel. Een andere mogelijkheid is dat de beerput bij het pand op perceel A776 hoorde. De stortkoker en dus de plek van de latrine is in de zuidwesthoek, vlakbij dit pand. Mogelijk hoorde het deel van het erf waar de beerput lag bij dit pand. Wellicht is ook dit erf pas rond 1700 bij het erf van het pand aan het West gevoegd. In 1733 waren beide panden in handen van de erfgenamen van Pieter Hellingwerf en het is dus goed mogelijk dat ergens rond 1700 een herindeling van de percelen heeft plaatsgevonden.

4.8 Fase 5

Fase 5 omvat de bewoningssporen uit de periode vanaf 1700 tot ongeveer 1850. Kenmerkend voor deze fase is dat nauwelijks nieuwe structuren op de percelen verschijnen. Voor de reconstructie van de bouwcontouren en perceelsgrenzen beschikken we voor het eerst over een kadastrale kaart, namelijk uit 1823.

4.8.1 Perceel A770 (Kleine Havensteeg 9)

Het ingekorte huis bleef tijdens deze fase bestaan. Nieuwe muren zijn niet aantoonbaar. Aan deze fase kan slechts één spoor worden toegeschreven, namelijk een inpandige waterkelder.

Kelder (S103)

In de voorkamer van het pand is in de 18de eeuw een kelder gebouwd, waarvan slechts een deel van één muur is opgegraven. Deze bestuur was halfsteens en bestond uit gele bakstenen met formaat 20x9½x4½ cm. De bakstenen waren gemetseld met vrij zachte trasmortel, wat de datering in de 18de eeuw bevestigd aangezien na die tijd hardere specie werd gebruikt.

57. Voor- en achterzijde van een tinnen speelgoedbordje uit beerput S137.

58. Overzicht vlak 1 van werkput 1. De muren behoren bij het huis op perceel Kleine Havensteeg 7.

Het hoogste punt van de muur lag op +1,28 NAP. De kelder is verder niet archeologisch onderzocht waardoor de precieze afmetingen niet bekend zijn. Waarschijnlijk was het een inpandige waterkelder.

4.8.2 Perceel A771 (Kleine Havensteeg 7)

Aan het huis op dit perceel hebben tijdens deze fase meer archeologisch aantoonbare werkzaamheden plaatsgevonden dan aan het huis op het naastgelegen perceel (afb. 58). Achter het huis werd een waterput aangelegd en in het huis een voorraadkelder gebouwd. Vermoedelijk hebben diverse herstelwerkzaamheden aan de muren plaatsgevonden, maar omdat deze moeilijk precies zijn te dateren, zijn deze bij fase 4 besproken.

Waterput (S78)

Achter het huis, aan de noordkant van het perceel, bouwde men een ronde waterput (afb. 59). Deze put was halfsteens dik en bestond uit halve gele bakstenen met formaat $8 \times 8 \times 3\frac{1}{2}$ cm. De bovenrand van de put lag op +0,96 NAP en de onderkant op -0,30 NAP. De diameter was 0,80 meter. De demping van de waterput heeft plaatsgevonden aan het einde

59. Waterput S78 achter het huis op perceel Kleine Havensteeg 7.

60. Overzicht van de sporen op perceel Kleine Havensteeg 7. Links op de voorgrond kelder S09, rechts daarvan waterput S08 en geheel rechts de zijmuren van het huis.

van fase 6. Ouder vondstmateriaal is niet in de put gevonden, waardoor de aanleg van deze moeilijk is te dateren. Het is goed mogelijk dat de waterput al tijdens fase 4 bestond.

Vorraadkelder (S09, S10, S11)

In de voorkamer van het huis is in de 18de eeuw een voorraadkelder gebouwd (afb. 60). De muren van de kelder waren halfsteens en gemetseld van gele bakstenen met baksteenformaat 20x9x3 cm en harde trasmortel. Het hoogste punt van de muur lag op +1,30 NAP. De noordwesthoek van de kelder was iets uitgebouwd. Dit was de ingang naar de kelder. In de kelder waren ter plekke van die ingang nog twee gemetselde traptreden aanwezig. De lengte en breedte van de kelder zijn niet bekend. Zeker is dat de lengte minimaal 2,80 meter was.

In de kelder is in later tijd een scheidingsmuur gebouwd van rode bakstenen met formaat 18x9x4 cm. Deze muur is bij fase 6 geplaatst.

Uit de kelder zijn slechts enkele fragmenten keramiek verzameld. Het meest opmerkelijke object is een vrijwel compleet bewaard gebleven zoutvat met confetti-decor (afb. 61). Het model van de zalfpot is 17de-eeuws, maar het decor doet later aan. Ook het baksel is afwijkend: in de rode scherf zijn insluitsels te zien die normaal bij faience niet voorkomen en het baksel is harder dan normaal het geval bij faience. Zowel de datering als de herkomst is daardoor erg onduidelijk. Mogelijk komt het zoutvat uit Frankrijk (Nevers / Rouen). Het model komt daar voor en in de 17de eeuw zijn daar ook voorwerpen met een soort spetterdecor gemaakt, hoewel dit decor duidelijk afwijkt van het decor op de zalfpot. Helaas is de context van de zalfpot niet 17de maar 18de / 19de eeuws. Verder komt uit de kelder een benen tonnetje met schroefdraad (afb. 62). De functie van dit object is niet bekend. Van een cent uit 1870 (V35), geslagen onder Willem III, en een cent uit 1901 (V24) is niet zeker of deze uit de kelder of de bovenlaag komen. Als dit wel het geval is, dan is de kelder pas begin 20ste eeuw dichtgegooid. Het zoutvat doet vermoeden dat de kelder al eerder, in de 18de eeuw, buiten gebruik is gesteld.

- 1a HOO-311-
- 1b kelder S09
- 2a fr(?) -zou-
- 2b 1600-1750
- 3 Franse (?) faience (rode scherf)
- 4 12.0 / 11.0
- 5a Franse (?) faience
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c confetti-decor met blauwe, gele, oranje, groene en paarse spetters
- 7 zoutvat
- 8 Frankrijk?

61. Zoutvat met confetti-decor.

Put (S07, S08)

In de voorkamer was nog een put aanwezig waarvan de datering en functie onduidelijk zijn (afb. 60). Het betrof een ronde put van los neergelegde gele bakstenen met formaat 19x10x4½ cm en enkele rode bakstenen met formaat 18x9x4 cm. De diameter van het spoor was ongeveer 0,80 meter en de bovenkant lag op +1,19 NAP. De vulling bevatte veel houtskool. Vermoedelijk dateert de put uit de 18de eeuw.

62. Benen tonnetje met schroefdraad uit kelder S09

4.8.3 Perceel A776 (Halvemaansteeg)

Er zijn geen aanwijzingen dat in deze periode grootschalige verbouwingen aan het huis op dit perceel hebben plaatsgevonden.

Bij muur S49 is een duit van de stad Utrecht uit 1787 gevonden (V32). Of deze munt tijdens fase 5 of 6 in de bodem is terechtgekomen, is onbekend.

4.8.4 Perceel A765 (West 64)

Na buiten gebruik stelling van de beerputten op dit perceel, zijn voor deze fase geen aantoonbare nieuwe structuren gebouwd. Een waterkelder wordt gerekend tot fase 6.

4.9 Fase 6

Deze bewoningsfase eindigt in 1925 omdat geen archeologische sporen van na die tijd zijn aangetroffen. Op het perceel dat bij het pand aan het West behoorde, verscheen in deze periode een waterkelder. Op perceel A771 aan de Kleine Havensteeg werd een septictank gebouwd. Verder werd de waterput die bij de voorgaande fase is besproken, tijdens deze fase gedempt.

4.9.1 Perceel A770 (Kleine Havensteeg 9)

Nieuwe sporen uit deze periode ontbreken. Het lijkt erop dat de sporen in de bovenste laag sterk zijn verstoord, aangezien vrijwel alle aangetroffen sporen uit de 16de en 17de eeuw dateren.

4.9.2 Perceel A771 (Kleine Havensteeg 7)

Het enige nieuwe spoor op dit perceel is een septictank die precies op de locatie van de achtermuur van het pand werd gebouwd.

Demping waterput (S78)

De ronde waterput achter het huis, die reeds tijdens fase 5 en mogelijk al tijdens fase 4 bestond, is begin 20ste eeuw gedempt. Uit de vulling zijn fragmenten van 24 stuks keramiek verzameld (afb. 63 en 65). De meeste voorwerpen behoren tot het industrieel wit aardewerk, maar ook roodbakkend aardewerk, industrieel rood aardewerk en Europees porselein zijn aanwezig. Enkele voorwerpen van industrieel wit aardewerk zijn gemerkt. Ze zijn alle afkomstig uit de Regout-fabriek in Maastricht. Alle aanwezige merken dateren uit het laatste kwart van de 19de eeuw.

Naast keramiek zijn in de waterput metaalvondsten gedaan: een tinnen lepel (lengte 16,7 cm, afb. 64), een bak van een tweede lepel, een ijzeren hamer met houten steel, een rond ijzeren deksel, een mes met houten heft (lengte 25,5 cm), een emaille kopje en een zwarte paraplu. De waterput is vermoedelijk niet lang na 1900 gedempt. De demping hangt vermoedelijk samen met de aanleg van een septictank even ten oosten van de waterput.

	vorm	type	rand	overig	totaal	MAE
steengoed 2	fles	s2-fle-	0	1	1	1
	pot	s2-pot-	1	0	1	1
roodbakkend	bloempot	r-blo-	2	0	2	1
	bord	r-bor-14	1	0	1	1
	kan	r-kan-23	3	0	3	3
	pot	r-pot-	1	0	1	1
	indet	r-	0	20	20	0
industrieel wit	bloempot	iw-blo-	1	0	1	1
	bord	iw-bor-1	1	0	1	1
		iw-bor-2	1	0	1	1
		iw-bor-6	3	0	3	1
		iw-bor-11	4	0	4	1
	deksel	iw-dek-5	1	0	1	1
	kan	iw-kan-5	1	0	1	1
	kom	iw-kom-6	1	0	1	1
	kop	iw-kop-1	1	0	1	1
		iw-kop-7	1	1	2	1
	kwispedoor	iw-kwi-1	0	1	1	1
	theepot	iw-the-1	1	19	20	2
		iw-the-	0	3	3	1
indet	iw-	1	4	5	0	
industrieel rood	theepot	ir-the-10	0	1	1	1
europes porselein	kop	ep-kop-5	1	0	1	1
totaal			26	50	76	24

Tabel 7: inventarislijst waterput S78 (1875-1925) met het aantal scherven en het MAE.

- 1a HOO-311-44-C06
- 1b waterput S78 (1875-1925)
- 2a w-pot-
- 2b cilindrische pot
- 3 1850-1900
- 4 14.5 / 21.0
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 6a standvlak
- 7 pot, voorraadpot / weckpot

- 1a HOO-311-44-C04
- 1b waterput S78 (1875-1925)
- 2a r-kan-23
- 2b bolle kan met hals en kraagrand, op standvlak
- 3 1850-1900
- 4 12.5 / 14.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig witte slib en loodglazuur, uitwendig loodglazuur
- 5d schenklip tegenover oor
- 6a standvlak
- 6b lintoer (ontbreekt)
- 7 kan

- 1a HOO-311-44-C01
- 1b waterput S78 (1875-1925)
- 2a iw-bor-1
- 2b bord met vloeiende overgang spiegel naar vlag en rechte rand, op lage standring
- 3 1875
- 4 14.5 / 2.5
- 5a industrieel wit aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c opdruk bloemen veelkleurig; Regout merk Polling 95
- 6a standring
- 7 bord

- 1a HOO-311-44-C02
- 1b waterput S78 (1875-1925)
- 2a iw-kop-1
- 2b kop met rechte rand, op standring
- 3 1883-1900
- 4 8.5 / 5.0
- 5a industrieel wit aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c Regout merk Polling 70
- 6a standring
- 7 kop

63. Vondstmateriaal uit waterput S78

64. Tinnen lepel uit waterput S78

65. De keramiek uit de beerkelder (1550-1580).

Septictank (S21, S22, S55)

Precies op de locatie van de achtermuur van het huis is een septic tank aangelegd. Bij de aanleg hiervan is duidelijk een deel van de achtermuur gesloopt. Het opvangreservoir kwam uitpandig te liggen en de stortkoker waarboven de wc kwam te staan, kwam inpandig te liggen. De septic tank was gemetseld van gele bakstenen met formaat 21x9½x5 cm en de stortkoker van gele bakstenen met formaat 18x9x4 cm. Het hoogste punt van de septic tank lag op +1,35 NAP en de tank was een meter diep. Het is een vroeg model septic tank. De latere exemplaren werden van een soort beton gemaakt.

Uit de tank komen drie fragmenten roodbakkerd aardewerk, een fragment van een industrieel wit aardewerken bord met zwarte opdruk en een fragment van een industrieel wit aardewerken kopje met gouden randje. Daarnaast zijn twee fragmenten vensterglas en de ziel van een fles of karaf van kleurloos glas verzameld. De vulling bestond verder uit heel veel eierkolen. Kennelijk is de septic tank hiermee gedempt. De eierkolen zijn aan de ene kant voorzien van de letter O en aan de andere kant van de letter N. Dat staat voor Oranje Nassau, een mijn in Limburg die gefunctioneerd heeft vanaf 1899 tot en met 1974. Op basis van de gevonden keramiek kan de demping rond 1925 worden geplaatst.

Vlakvondsten

In het opgravingsvlak zijn binnen de contouren van het huis diverse munten gevonden: een cent uit 1878, een cent waarvan het jaartal niet te lezen is, en duit, een oorlogsmunt (V20), een Hollandia-duit uit 1739 en een halve cent uit 1832 van Willem II (V04). Tijdens het onderzoek zijn ook op de stort diverse munten gevonden: een penning van Holland uit 1573-1579, een cent uit 1915, een cent uit 1870 van Willem III, een cent uit 1900, een Frisia-duit uit 1625-1650, een Frisia-duit uit 1629, een Transisulania-duit uit 1600-1650 (Overijssel) en een halve cent uit 1870 van Willem III. Het is het gangbare kleingeld uit de 17de-19de eeuw.

66. Overzicht van de sporen in vlak 1 van werkput 1, kijkend richting het westen. De muren behoren bij het huis op perceel Kleine Havensteeg 7.

4.9.3 Perceel A776 (Halvemaansteeg)

Het pand aan het eind van de Halvemaansteeg is niet lang na 1823 afgebroken. De noordmuur van het pand is verstoord door de aanleg van een waterkelder (S45) in de tweede helft van de 19de eeuw. Op net uitbraakniveau van de muren is vondstmateriaal verzameld met een sluitdatum in de 19de eeuw (V19).

4.9.4 Perceel A765 (West 64)

Geheel in de zuidoosthoek van het perceel werd in de 19de eeuw een waterkelder aangelegd.

Waterkelder (S23, S45)

De rechthoekige waterkelder had uitwendig een lengte van 3,20 meter en een breedte van 2,25 meter. De wanden waren steens dik en waren gemetseld met gele bakstenen (formaat $21\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2} \times 4$ cm) met harde trasmortel. Uit de vulling van de kelder zijn twee fragmenten industrieel wit aardewerk en een fragment roodbakkend aardewerk verzameld. De waterkelder dateert waarschijnlijk uit de tweede helft van de 19de eeuw.

67. Benen priem, gevonden bij aanleg vlak 1. Vermoedelijk dateert de priem uit de 16de of 17de eeuw.

5 Synthese en conclusies

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd. Dit rapport tracht antwoord op deze vragen te geven. Hiertoe zijn in het hoofdstuk over de archeologische resultaten van de opgraving de aangetroffen sporen en vondsten per bewoningsfase besproken. Deze indeling in fasen is tot stand gekomen op basis van de chronologie en stratigrafie van de sporen, hun onderlinge samenhang, de datering van het vondstmateriaal en de historische bronnen. De kaarten in de bijlagen geven de sporen per fase weer. Geen enkele fasekaart is een statisch moment in de geschiedenis van het onderzoeksterrein. Sommige sporen verdwenen tijdens een fase en andere werden in de loop van een fase toegevoegd. Om dit in beeld te krijgen, worden per fase de bijbehorende sporen apart besproken. Sommige sporen zijn moeilijk te dateren en zijn op basis van stratigrafie, chronologie en logica aan een bepaalde fase toegeschreven. Dit hoeft niet altijd te kloppen. De fasering is een interpretatie van de archeologische resten.

1. Hoe zag het landschap er voor de bewoning en dijkbouw uit? Wat was de invloed van de Zuiderzee in dit gebied? Zijn gegevens te achterhalen over de ontginning?

Over dit eerste onderzoeksthema is niets zinnigs op basis van de aangetroffen archeologische sporen te zeggen. De werkputten konden niet verdiept worden tot op de natuurlijke ondergrond. Ontginningsloten of andere sporen uit de periode voor de aanleg van de inlaagdijk (Grote Oost – West) zijn niet aangetroffen. De opgraving heeft geen informatie opgeleverd over de wijze waarop het gebied is ontgonnen. Hetzelfde geldt voor de periode na de aanleg van de inlaagdijk en voorafgaand aan de eerste bebouwing en daarmee samenhangende ophoging van het terrein. Of en hoe het terrein na de aanleg van de inlaagdijk is herverkaveld, is niet bekend. Grootschaliger archeologisch onderzoek in het gedeelte van de stad ten zuiden van de dijk (Grote Oost – West) kan hierover meer informatie opleveren.

2. Vanaf wanneer werd het gebied in gebruik genomen? Wat zijn hiervan de archeologische indicaties? Hoe snel verliep de ophoging?

Het onderzoeksterrein is grootschalig opgehoogd met venige grond en mest. De dikte van dit pakket kan geschat worden op ongeveer drie meter, aangezien de natuurlijke ondergrond op basis van de interpretatie van een boring op ongeveer -2,65 NAP lag en het oudste vloerniveau op circa +0,50 NAP. Waarschijnlijk is dit niet in één keer gebeurd. Het profiel doet vermoeden dat er op een -1,00 NAP een niveau is geweest vanaf welk niveau mestkuilen zijn ingegraven. Vondstmateriaal uit de late 13de en vroege 14de eeuw is nauwelijks aangetroffen. De meeste aangetroffen scherven dateren uit de periode 1350-1450. Mogelijk is het eerste houten huis tijdens deze periode gebouwd, maar hiervan zijn geen sporen teruggevonden. Enkele bakstenen ('kloostermoppen') die bij de aanleg van het profiel zijn gevonden, hebben mogelijk bij een haardplaats van dit huis behoord.

3. Vanaf wanneer is sprake van een perceelsindeling haaks op de steeg?

Over de perceelsindeling voorafgaand aan de eerste bebouwing op het onderzoeksterrein is niets bekend. Op het moment dat deze eerste huizen verschenen, was direct sprake van een indeling van kleine percelen haaks op de Kleine Havensteeg. Deze huizen dateren waarschijnlijk uit de late 15de eeuw. Rond die tijd zijn dus één of meerdere percelen opgedeeld in kleinere percelen.

4. Valt op basis van de aangetroffen sporen en vondstmateriaal iets te zeggen over de ambachtelijke werkzaamheden die op de percelen werden uitgeoefend?

Hoewel ambachtelijke werkzaamheden bij uitstek een onderwerp is waarover de archeologie uitspraken kan doen, is dit toch vaak niet het geval. Slechts bepaalde werkzaamheden laten sporen in de bodem achter. Te denken valt aan beroepen als smeden, pottenbakkers, beenbewerkers, lakenververs en dergelijke. Het zijn de beroepen met specifieke gebouwde structuren (ovens) en vondstmateriaal (ambachtelijk afval). De meeste beroepen laten zich archeologisch moeilijk traceren.

Sporen en vondsten die eenduidig in verband te brengen zijn met een specifieke ambachtelijke activiteit zijn niet aangetroffen. Op perceel Kleine Havensteeg 7 is een 16de-eeuwse houten kuip met kolengruis gevonden. Dit lijkt te wijzen op een beroep waarbij veel is gestookt, zoals bijvoorbeeld een smederij.

5. Wat was de aard van de bebouwing aan de steeg?

De eerste huizen waren eenvoudige min of meer vierkante eenkamerwoningen. Tussen beide huizen was een smalle steeg aanwezig. Beide woningen waren ongeveer 5 meter lang en 5 meter breed en hadden een erf van ongeveer 7 meter diep. De huizen hadden bakstenen funderingen. Waarschijnlijk was de opbouw van hout en hadden de woningen geen verdieping, maar een eenvoudig zadeldak met een vliering. In een van de huizen is een vrije haardplaats aangetroffen. De stenen van de haard waren niet meer aanwezig, maar wel twee bodems van aspotten.

Beide huizen zijn in de 16de eeuw verlengd tot tweekamerwoningen. Het ene huis (Kleine Havensteeg 9) was ongeveer 6 meter breed en 12 meter lang, en het andere huis (Kleine Havensteeg 7) ongeveer 5 meter breed en 10½ meter lang. De zwaarte van de funderingen doet vermoeden dat het eenvoudige bakstenen huizen waren met een zolder met borstwering.

Het grootste huis had in deze periode een inpandige beerkelder. Het huis had geen erf. Het kleinste huis had wel een erf van ongeveer 2½ meter diep. Het huis had vermoedelijk geen beerput, maar zeker is dit niet want niet het volledige erf kon worden opgegraven.

De steeg tussen beide huizen was tijdens deze fase niet meer aanwezig, maar lag inpandig in het grootste huis.

In de 17de eeuw is het grootste pand (Kleine Havensteeg 9) afgebroken en is een kleiner pand in de plaats gebouwd. Het nieuwe huis was 10 meter lang en 4½ meter breed. De vermoedelijke reden voor de nieuwbouw is bouwvalligheid van het oude pand. Het huis had weer een klein erf van ruim 2 meter diep.

Tussen beide huizen kwam opnieuw een steeg te liggen.

In de 18de eeuw breidde het huis op perceel Kleine Havensteeg 7 zich uit ten koste van de steeg. De lengte van het huis bleef 10½ meter; de nieuwe breedte werd ongeveer 7 meter. De steeg kwam inpandig te liggen waardoor de vloeroppervlakte op de begane grond dezelfde bleef.

5b. Wat was de aard van de bebouwing aan de Halvemaansteeg?

Voorafgaand aan en tijdens de opgraving was niet duidelijk dat een deel van het onderzoeksterrein een perceel aan de Halvemaansteeg betreft. Deze steeg was tot in de 19de eeuw bebouwd, maar al deze huizen zijn verdwenen en de naam van de steeg is in de vergetelheid geraakt.

Eind 16de eeuw verscheen op het eind van de Halvemaansteeg, recht achter het perceel Kleine Havensteeg 7, een bakstenen huis. Het lijkt er sterk op dat de Halvemaansteeg in een bocht rondom dit huis doorliep om via de smalle steeg tussen de huizen nr. 7 en 9 in de Kleine Havensteeg uit te komen. Mogelijk verklaart deze loop van de steeg ook de naam Halvemaansteeg. 'Halvemaan' is de aanduiding voor iets dat de vorm van een halve maan heeft. Mogelijk liep de steeg aanvankelijk (15de / 16de eeuw) vanaf de Vismarkt in een bocht naar de Kleine Havensteeg en heeft de steeg in de 16de eeuw een rechte hoek gekregen. Precies op de hoek is het bakstenen huis, dat bij de opgraving is aangetroffen, gebouwd. De zeer smalle steeg is niet op stadsplattegronden te zien. Uit de opgraving blijkt dat de steeg tussen nr. 7 en 9 vanaf de 16de eeuw inpandig lag. Dit is geen ongewone situatie. Dat de steeg in de 19de eeuw nog aanwezig was, blijkt mogelijk uit een verkoopakte uit 1807. Het betreft de verkoop van Vismarkt 4. Uit de akte blijkt dat het pand een vrije uitgang naar de Kleine Havensteeg had. Mogelijk was deze vrije uitgang via het steegje tussen Kleine Havensteeg 7 en 9 (afb. 68).

68. Reconstructie van de loop van de Halvemaansteeg met als ondergrond de kadastrale kaart van 1823.

6. Valt op basis van het vondstmateriaal iets te zeggen over de sociale welstand in dit gedeelte van de stad?

Vondstmateriaal geeft een indruk van de sociale welstand van de gebruikers. De interpretatie is echter vaak moeilijk. Voorwerpen kunnen soms dalen op de sociale ladder. In 'arme' context kunnen daardoor voorwerpen voorkomen die een paar generaties eerder nog als 'rijk' bestempeld zouden zijn. Het zijn erfstukken of tweede-handsjes. De context waarin voorwerpen worden gevonden, is dus van groot belang.

Op perceel Kleine Havensteeg 9 is vondstmateriaal verzameld uit een beerkuil met datering 1500-1550 en een beerkelder die in gebruik is geweest in de periode 1550-1580. De keramiek uit beide complexen is doorsnee gebruiks aardewerk. Bijzondere of voor die tijd duurdere voorwerpen ontbreken volledig. Dit past goed bij de eenvoudige huizen die op de percelen stonden. Het vondstmateriaal geeft een beeld van de voorwerpen die door de armere inwoners van de stad werden gebruikt.

Op het gedeelte van het terrein dat volgens de kadastrale kaart van 1823 bij een pand op het West behoorde, zijn twee 17de-eeuwse beerputten gevonden. Van groot belang voor de interpretatie is bij welke huizen deze beerputten behoorden. De rechthoekige beerkelder ligt achter perceel Kleine Havensteeg 11. Dit perceel is niet opgegraven zodat we niet weten wat voor huis hier stond. Uit de kadastrale kaart van 1823 blijkt dat het huis dat hier had gestaan in die tijd al afgebroken was. Het is mogelijk dat de beerkelder bij dit huis hoorde en dat een gedeelte van het perceel na afbraak van het huis bij het perceel van het huis op het West is gevoegd. De beerkelder is helaas in het recente verleden leeggehaald door schatgravers. Slechts een kleine hoeveelheid scherven kon onderuit de beerkelder worden geborgen. Dit materiaal dateert uit de periode 1630-1660. Uit de bovenlaag zijn scherven verzameld die dateren uit 1650-1700. Opvallend is dat zich hieronder scherven bevinden die als voor die

69. Gebruiksaardewerk uit beerkuil S86 (1500-1550). Het is het afval dat afkomstig is van de eerste bewoners van een huis op het onderzoeksterrein.

tijd 'duur' bestempeld zouden kunnen worden, zoals kraakporselein en Portugese faience. Dit lijkt op het eerste gezicht merkwaardig voor een eenvoudige huis aan de steeg. Van de percelen Kleine Havensteeg 7 en 9 komt uit deze periode weinig vondstmateriaal. Uit een kleine afvalconcentratie van huis nr. 9 komen enkele fragmenten van glazen bekertjes, waaronder een wafelbeker, een gladde beker en een kometenbeker. Kennelijk konden de gebruikers van het huis zich deze fraaie glazen veroorloven. Tot welk huis de tweede beerput heeft behoord, is eveneens niet zeker. De put ligt recht achter het huis op perceel Kleine Havensteeg 9, maar dit huis had gezien de aanwezigheid van een inpandige beerkelder in de 16de eeuw geen eigen erf. Mogelijk hoorde de put bij het huis dat achterin de Halvemaansteeg stond. Dit was een goed gebouwd bakstenen huis met kelders waarbij logischerwijs een erf met beerput kan hebben behoord. Ook deze beerput is door schatgravers geleegd, maar toch is een kleine hoeveelheid scherven uit de periode 1600-1650 gevonden. Opnieuw komen uit de vulling enkele 'rijke' scherven: kraakporselein en Italiaanse faience.

Hoewel de huizen dus eenvoudig waren, woonden hier kennelijk toch mensen die enigszins bemiddeld waren. Dit lijkt op het eerste gezicht merkwaardig voor de smalle stegen (Kleine Havensteeg en Halvemaansteeg), maar is dit niet in het licht van de historie van Hoorn in de 17de eeuw. De Kleine Havensteeg vormde een verbinding tussen de haven en het marktplein. Waarschijnlijk vestigden zich niet alleen aan de hoofdstraten, maar ook aan de stegen dichtbij de haven en markt kooplieden, die wellicht niet zo rijk als hun collega's aan de hoofdstraten waren, maar zich wel enige luxe konden permitteren.

De sociale welstand aan de steeg nam na de 17de eeuw duidelijk af. De hoogtijdagen van de handel in Hoorn waren voorbij en dit zal als eerste zijn weerslag op de kleinere straten en stegen hebben gehad. De huizen op de percelen Kleine Havensteeg 9 en 11 zijn eindeloos hersteld. Financiële mogelijkheden voor nieuwbouw hadden de eigenaars kennelijk niet. Uit de oudste kadastrale gegevens uit 1830 blijkt dat de huizen waren veranderd in stallen. Het huis achterin de Halvemaansteeg was begin 19de eeuw een pakhuis en werd in de loop van die eeuw gesloopt.

6. Literatuur

Boezaard, A., 1982: *Hoorn huizen, straten, mensen*, Hoorn.

De Sitter-Homans, A.L., 2006: 'Het archeobotanisch onderzoek' in: Het onderzoek op het terrein van de voormalige Winston bioscoop te Hoorn. Het ecologisch materiaal van de campagne 2004. *Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn* 4, 76-87.

Leenders, J., 1991: *Benauwde verdraagzaamheid, hachelijk fatsoen: families, standen en kerken te Hoorn in het midden van de negentiende eeuw*, 's-Gravenhage.

Mekking, R.A., 1987: *Hoorn en zijn bewoners anno 1561 aan de hand van de kohieren van de tiende penning*.

Ostkamp, S., 2010: 'Portugese faience uit Nederlandse bodem', *Poldervondsten* nr. 13.

Pols, M.S., 1885-1888: *Westfriesche Stadsrechten* 2 dln, Den Haag.

Schrickx, C.P., 2006: Het onderzoek op de locatie van de voormalige Winston bioscoop te Hoorn (campagne 2004). De opgraving op de percelen Grote Noord 4 en 6. *Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn* 3, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2007a: 'Pelgrims uit Hoorn', *Hoogtepunten uit Hoornse bodem*, 51-53.

Schrickx, C.P., 2007b: 'Weggegooide heiligen', *Hoogtepunten uit Hoornse bodem*, 57-59.

Schrickx, C.P., 2007c: 'Misbaksels van de pottenbakker', *Hoogtepunten uit Hoornse bodem*, 77-79.

Schrickx, C.P., 2010: Een kommerlijkste toestand en groot gevaar. Archeologie en historie van de Westfriese Omringdijk tussen Hoorn en Schellinkhout. *Westfriese Archeologische Rapporten* 16, Hoorn.

Velius, Th., 1740 (4^e druk): *Chronijck van Hoorn*, Hoorn.

Velius, Th., 2007 (heruitgave): *Kroniek van Hoorn*.

Walle-van der Woude, T.Y. van de, 1991: 'Hoorn: centrum' in: P.J. Woltering en S.W. Jager (red.), *Archeologische kroniek Noord-Holland over 1990*, 319-322.

Perceel A765

132794.44 / 516834.29

Werkput 3

132795.31 / 516829.37

132797.36 / 516831.55

Perceel A770

Werkput 2

132807.62 / 516842.50

Perceel A776

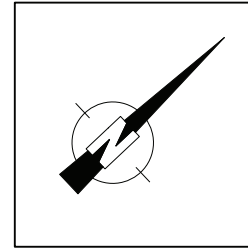
Perceel A771

Werkput 1

132801.01 / 516828.14

132811.27 / 516839.08

Kleine Havensteeg

Bijlage 0

Puttenkaart

Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9

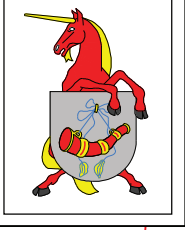
Project 311

Tekenaar C.P. Schrickx

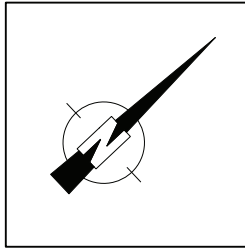
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

OM-nummer 36963

Schaal 1:20 (A0)

- opgravingsareaal
- contour werkput
- grondslagpunt
- perceelsgrenzen 2009

Bijlage 1

Fase 1 (1450-1550)

Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9

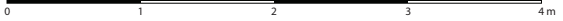
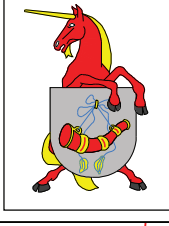
Project 311

Tekenaar C.P. Schrickx

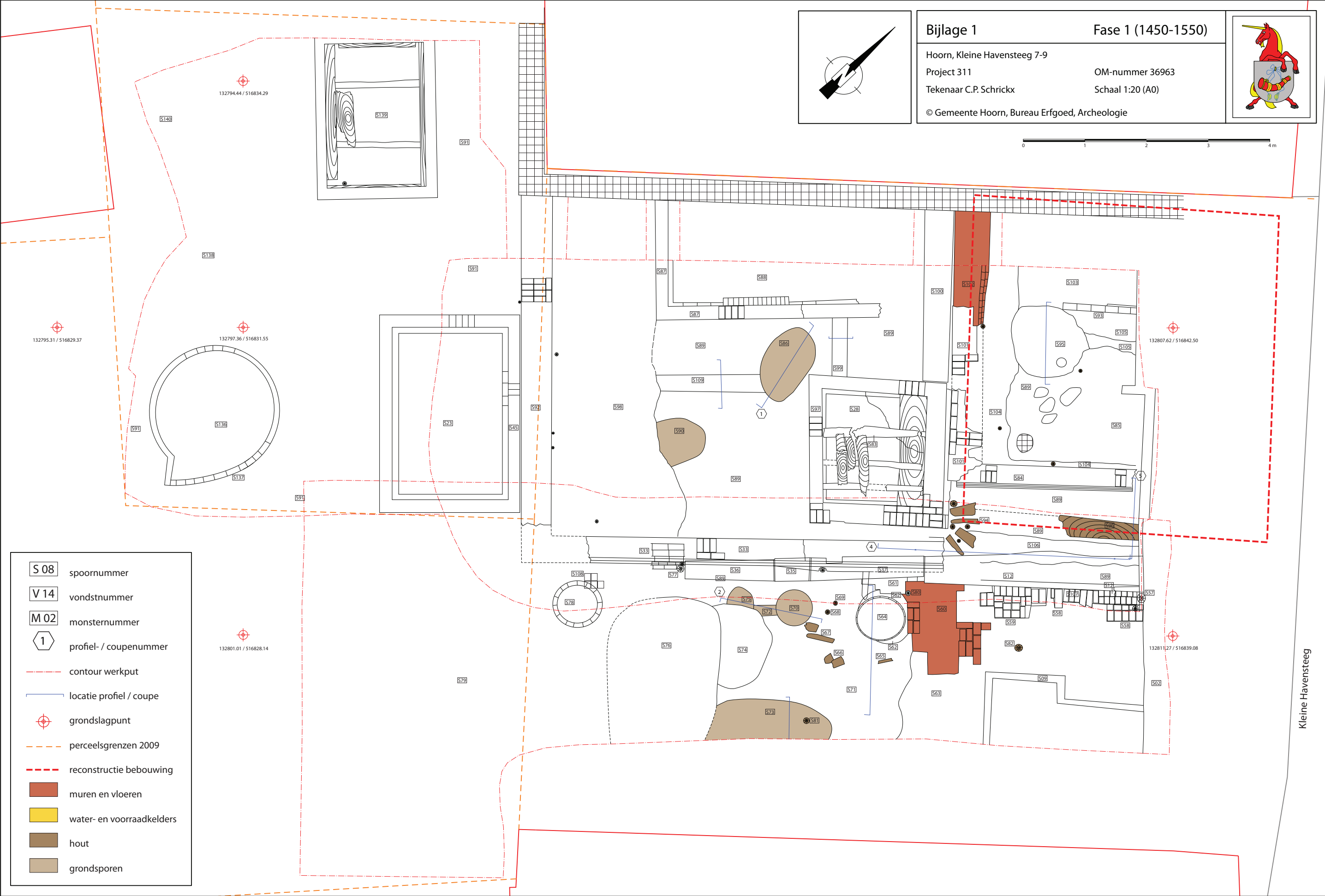
OM-nummer 36963

Schaal 1:20 (A0)

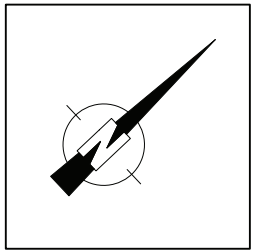
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- 1 profiel- / coupenummer
- contour werkput
- locatie profiel / coupe
- grondslagpunt
- perceelsgrenzen 2009
- reconstructie bebouwing
- muren en vloeren
- water- en voorraadkelders
- hout
- grondsporen

Kleine Havensteeg

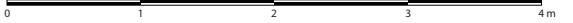
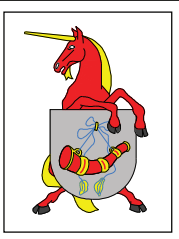
Bijlage 2

Fase 1B (1500-1550)

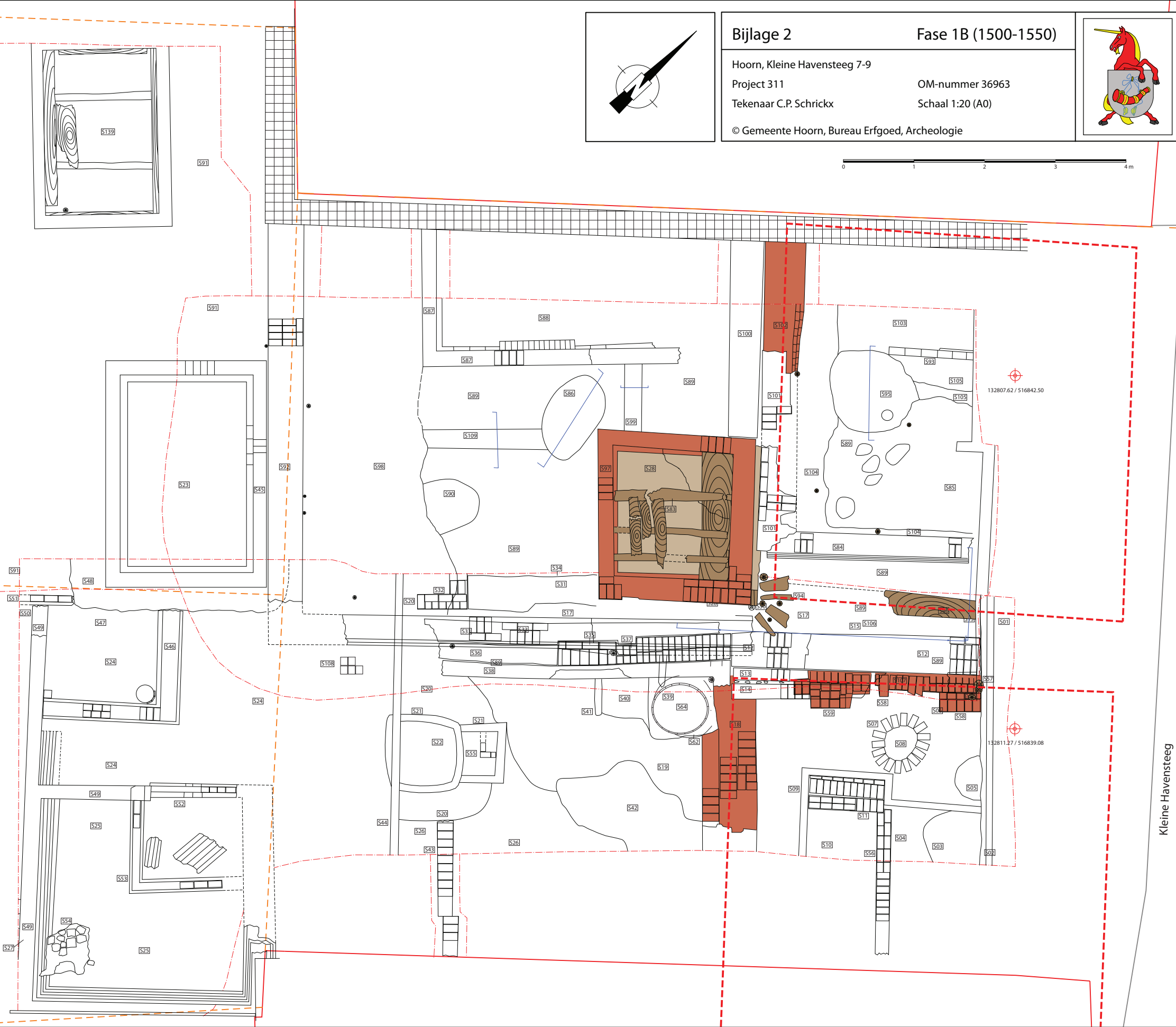
Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9
Project 311
Tekenaar C.P. Schrickx

OM-nummer 36963
Schaal 1:20 (A0)

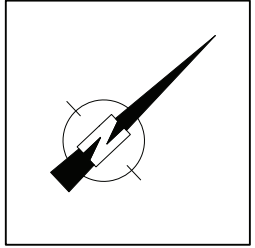
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- 1 profiel- / coupenummer
- contour werkput
- locatie profiel / coupe
- grondslagpunt
- perceelsgrenzen 2009
- reconstructie bebouwing
- muren en vloeren
- water- en voorraadkelders
- hout
- grondsporen

Kleine Havensteeg

Bijlage 3

Fase 2 (1550-1580)

Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9

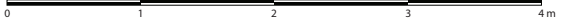
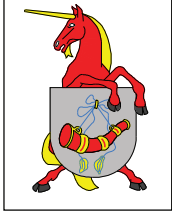
Project 311

Tekenaar C.P. Schrickx

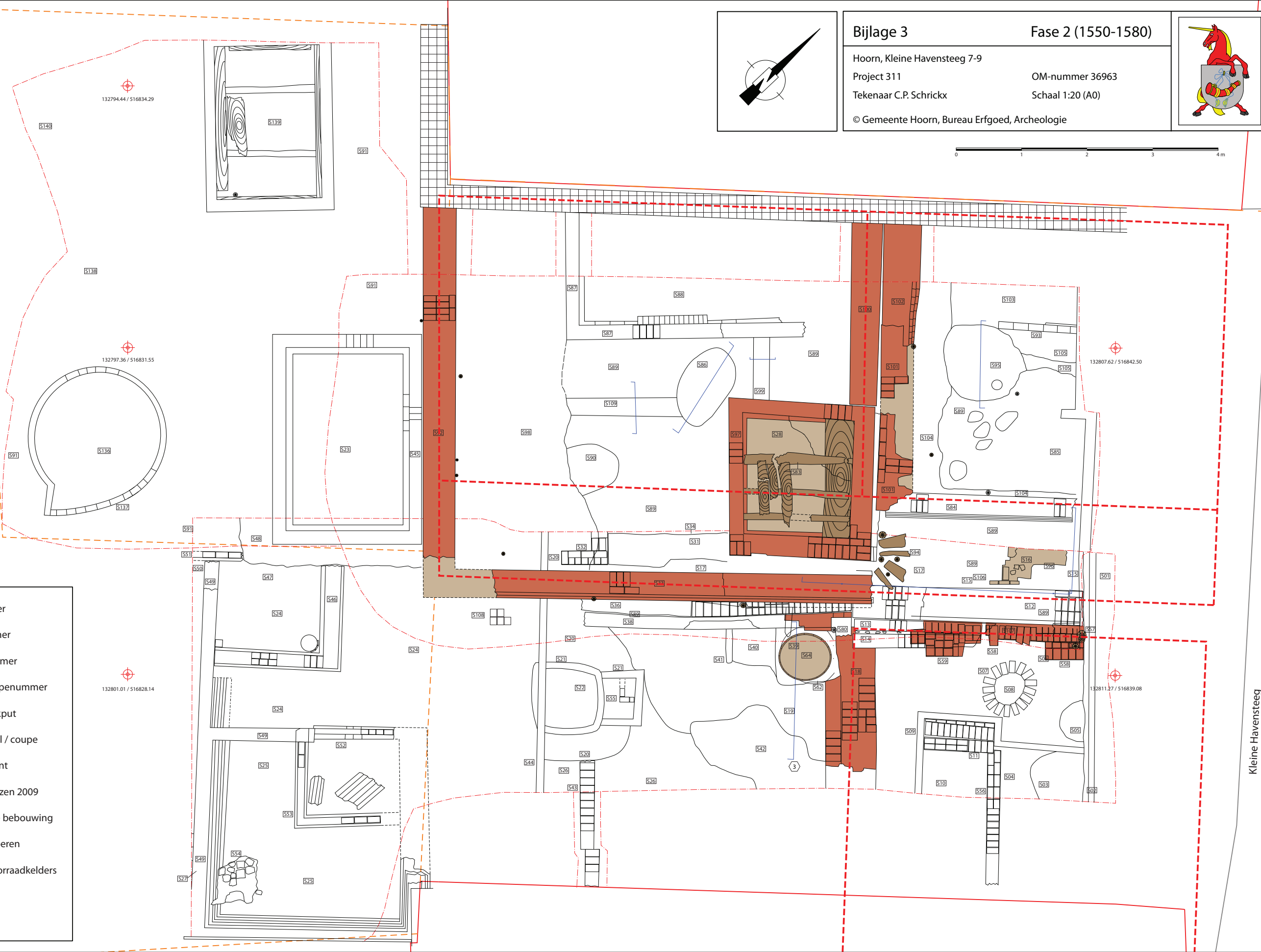
OM-nummer 36963

Schaal 1:20 (A0)

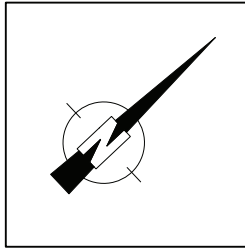
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- 1 profiel- / coupnummer
- contour werkput
- locatie profiel / coupe
- grondslagpunt
- perceelsgrenzen 2009
- reconstructie bebouwing
- muren en vloeren
- water- en voorraadkelders
- hout
- grondsporen

Kleine Havensteeg

Bijlage 4

Fase 3 (1580-1625)

Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9

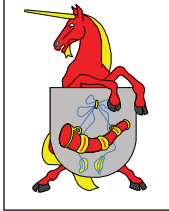
Project 311

Tekenaar C.P. Schrickx

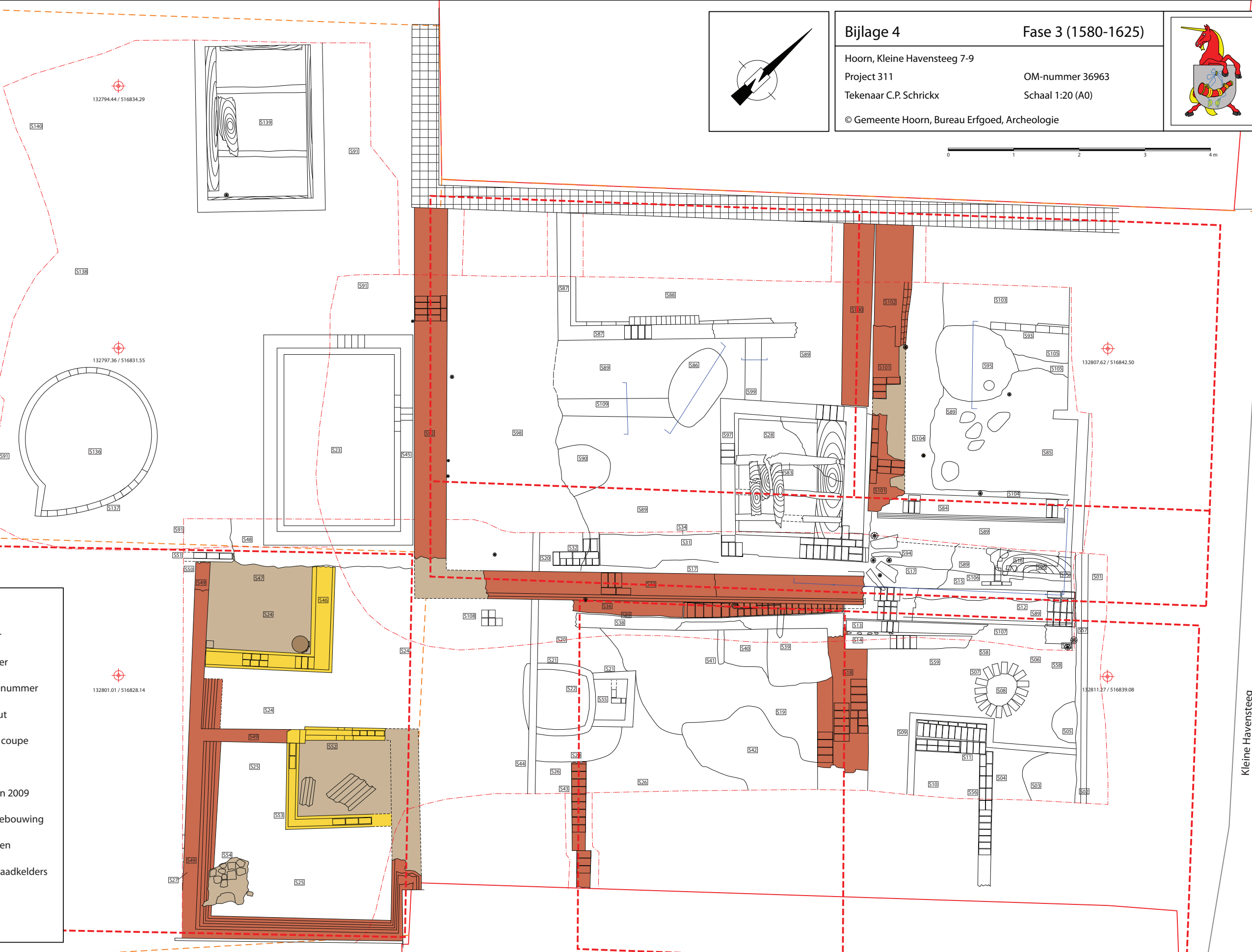
OM-nummer 36963

Schaal 1:20 (A0)

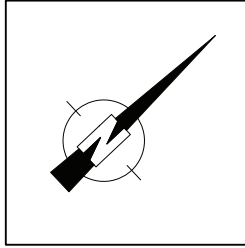
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- 1 profiel- / coupenummer
- contour werkput
- locatie profiel / coupe
- grondslagpunt
- perceelsgrenzen 2009
- reconstructie bebouwing
- muren en vloeren
- water- en voorraadkelders
- hout
- grondsporen

Kleine Havensteeg

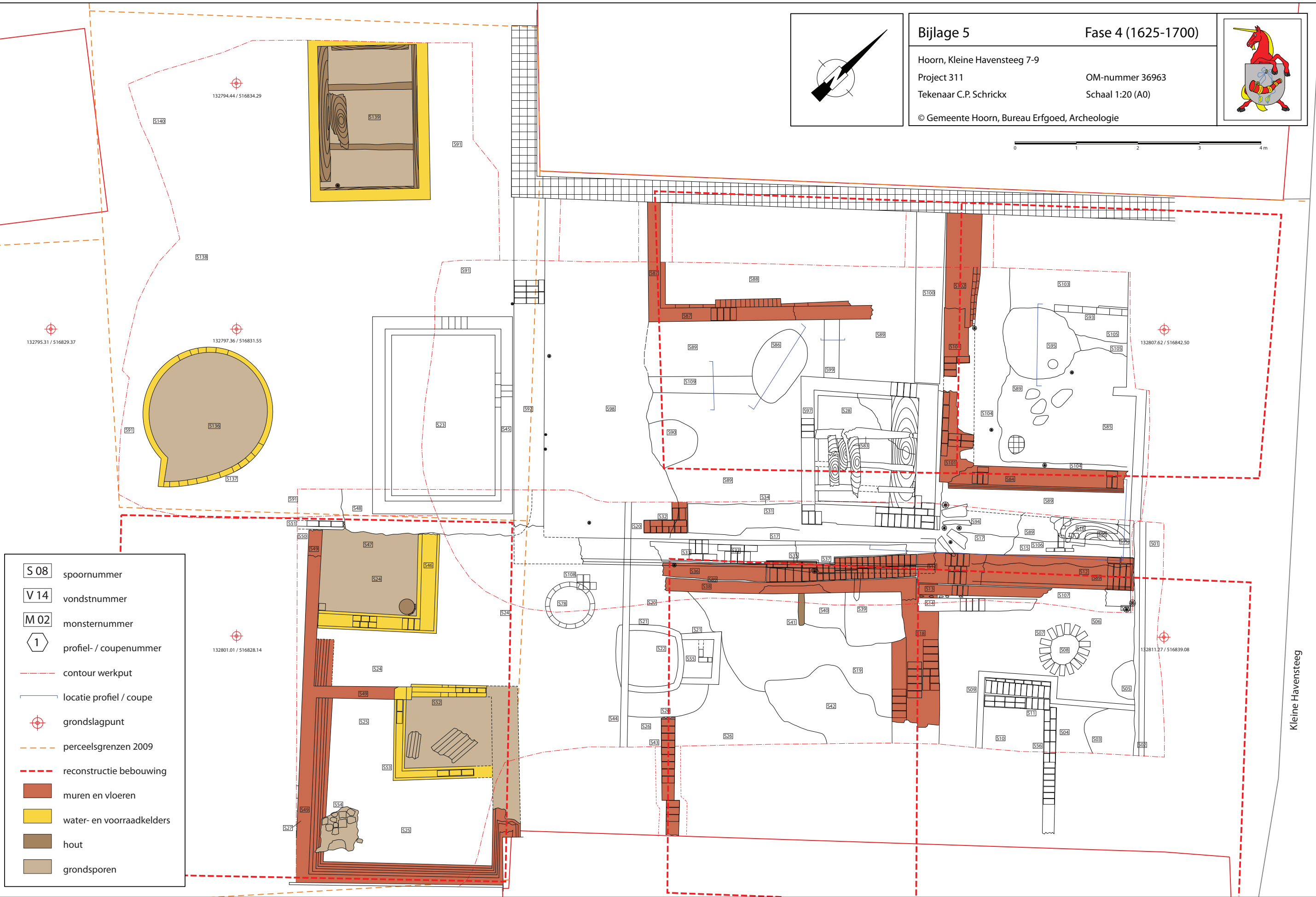
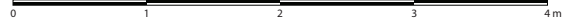
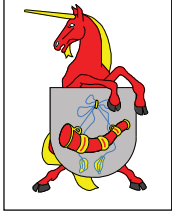
Bijlage 5

Fase 4 (1625-1700)

Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9
Project 311
Tekenaar C.P. Schrickx

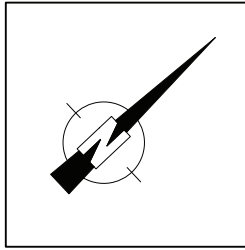
OM-nummer 36963
Schaal 1:20 (A0)

© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- 1 profiel- / coupenummer
- contour werkput
- locatie profiel / coupe
- grondslagpunt
- - - perceelsgrenzen 2009
- - - reconstructie bebouwing
- muren en vloeren
- water- en voorraadkelders
- hout
- grondsporen

Kleine Havensteeg

Bijlage 6

Fase 5 (1700-1850)

Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9

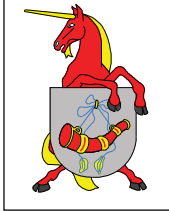
Project 311

Tekenaar C.P. Schrickx

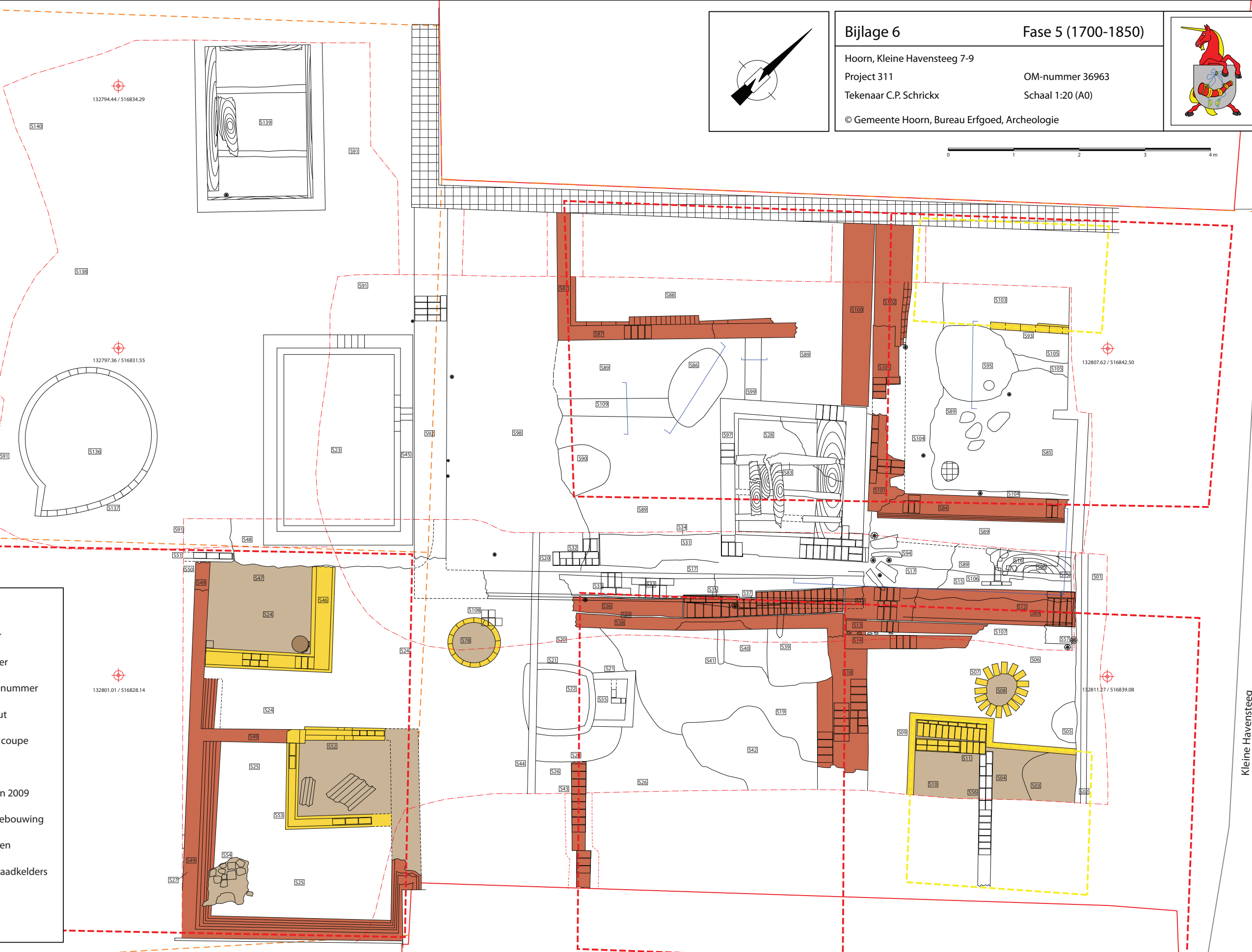
OM-nummer 36963

Schaal 1:20 (A0)

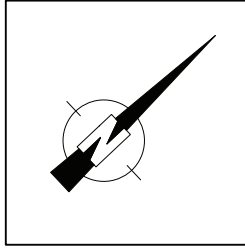
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- 1 profiel- / coupenummer
- contour werkput
- locatie profiel / coupe
- grondslagpunt
- perceelsgrenzen 2009
- reconstructie bebouwing
- muren en vloeren
- water- en voorraadkelders
- hout
- grondsporen

Kleine Havensteeg

Bijlage 7

Fase 6 (1850-1925)

Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9

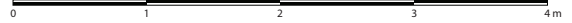
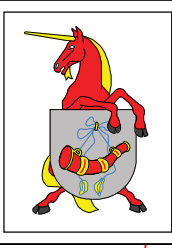
Project 311

Tekenaar C.P. Schrickx

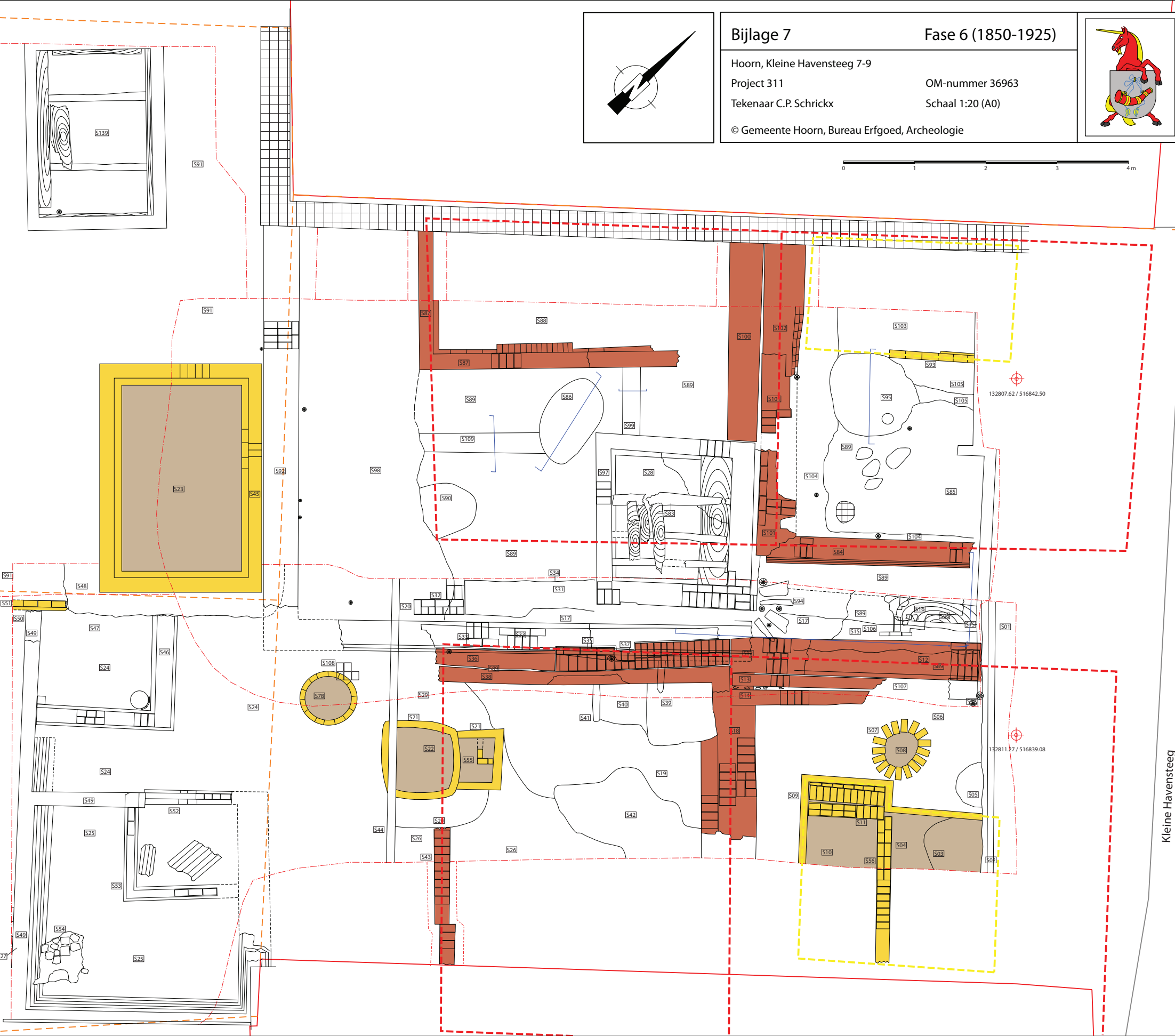
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie

OM-nummer 36963

Schaal 1:20 (A0)

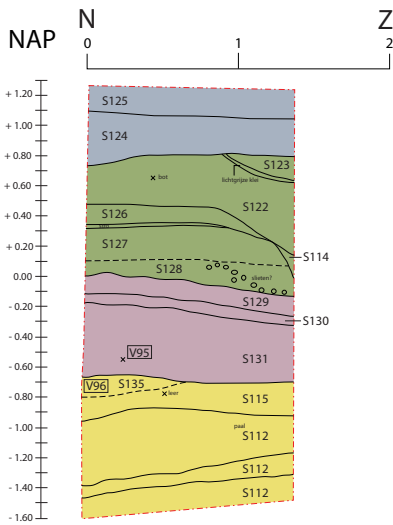

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- 1 profiel- / coupenummer
- contour werkput
- locatie profiel / coupe
- grondslagpunt
- perceelsgrenzen 2009
- reconstructie bebouwing
- muren en vloeren
- water- en voorraadkelders
- hout
- grondsporen

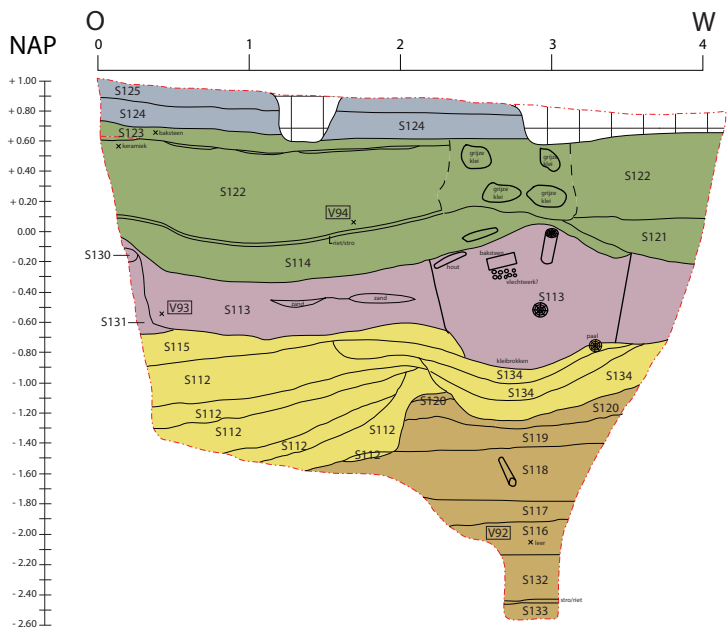

Kleine Havensteeg

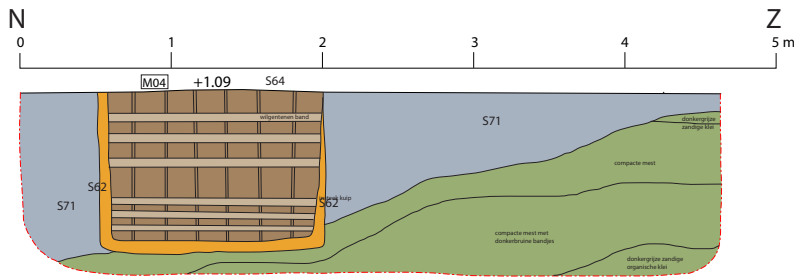
⑤ Oostprofiel werkput 2

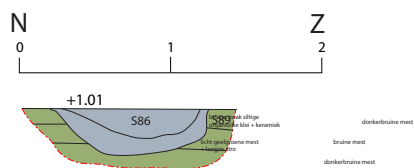
④ Zuidprofiel werkput 2

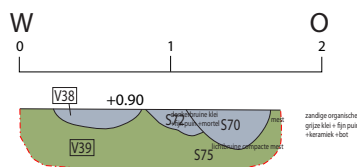
③ Coupe

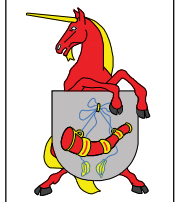
① Coupe

② Coupe

- S 08 spoornummer
- V 14 vondstnummer
- M 02 monsternummer
- contour profiel
- ① profiel- / coupenummer
- fase 0a (1275-1350)
- fase 0b (1275-1350)
- fase 0c (1350-1450)
- fase 0d (1350-1450)
- fase 1 (1450-1550)
- fase 2 (1550-1580)

Bijlage 8	Profielen	
Hoorn, Kleine Havensteeg 7-9		
Project 311	OM-nummer 36963	
Tekenaar C.P. Schrickx	Schaal 1:50 (A4)	
© Gemeente Hoorn, Bureau Erfgoed, Archeologie		

Bijlage 9: keramiek

Vnr	Snr	fase	complex	compl.dat.	materiaal	C	vorm	typenr	rand	overig	totaal	MAE	datering	opmerkingen
0	0	-	los	-	roodbakkerend		kop	r-kop-2	1	0	1	1		archeologisch compleet
1	3	6	vlak	1850-1900	europ. porselein		indet	ep-	0	1	1	1	1850-1900	
2	16	2	plaveisel	1500-1700	roodbakkerend	C01	eestegel	-	1	0	1	1		fragm. ongeglaazuurde plavuus met gaten
3	18	6	vlak	1600-1850	weser aardewerk		indet	we-	0	1	1	1	1575-1625	donkerbruin glazuur
5	4	6	vlak	1700-1800	pijpaarde		pijpenkop	-	1	0	1	1	na 1705	merk: vioolspeler
6	11	5	bij kelder	1650-1750	porselein		deksel?	p-dek-	1	0	1	1	1675-1750	meerkantig, blauwe beschildering
					steengoed 2		fles	s2-fle-	0	1	1	1	1700-1750	mineraalwaterfles
					roodbakkerend		grape?	r-gra-	0	1	1	1	1600-1750	poot
7	15	2/6	langs muur	1550-1850	steengoed 2		indet	s2-	0	2	2	1	1500-1600	pijpensteel
					pijpaarde		pijpenkop	-	0	1	1	1	1600-1800	
					industrieel wit		bord	iw-bor-	1	0	1	1	1850-1900	
					industrieel wit		indet	iw-	1	0	1	1	1800-1900	blauwe opdruk
					witbakkerend		bakpan	w-bak-5	1	1	2	1	1550-1650	rand met steelaanzet
					roodbakkerend		bakpan	r-bak-	1	2	3	1	1450-1550	iets toegevoegen steel
					roodbakkerend		bord	r-bor-	0	1	1	1	1475-1575	iets slibversiering
					roodbakkerend		steelkom	r-stk-	0	1	1	1	1500-1600	kromsteert
					roodbakkerend		indet	r-	1	11	12	1		klein kraagrandje
8	8	5	put	1750-1850	roodbakkerend		buis	-	1	0	1	1	1750-1850	rand van aardewerken buis
9	16	2/4	plaveisel	1550-1650	roodbakkerend		pot	r-pot-5	1	0	1	1	1550-1650	rechte rand met afgeplatte bovenkant
10	6	3/6	ophogingslaag	1600-1900	steengoed 2		fles	s2-fle-	0	1	1	1	1800-1900	mineraalwaterfles
					roodbakkerend		pot	r-pot-	1	0	1	1	1600-1700	
11	19	2/4	Vloerniveau	1550-1700	steengoed 2		indet	s2-	0	1	1	1		fragment standing
					roodbakkerend		grape	r-gra-	0	1	1	1		wandfragment met ooraanzet
					faience		bord	f-bor-	0	1	1	1		blauwe beschildering
					faience		indet	f-	0	1	1	1		wit
12	26	6	uitbraakspoor	1850-1900	industrieel wit		bord	iw-bor-4	1	1	2	1		
					industrieel wit		kan	iw-kan-1	2	15	17	1		
13	22	6	uitbraakspoor	1750-1900	roodbakkerend		indet	r-	0	1	1	1		ongeglazuurd
					faience		bord?	f-bor-	0	1	1	1		blauwe beschildering
					industrieel wit		indet	iw-	0	1	1	1		
					pijpaarde		pijpenkop	-	0	1	1	1		pijpensteel
14	20	5/6	Vloerniveau	1800-1900	steengoed 2		indet	s2-	0	1	1	1		diagonale strepen
					witbakkerend		indet	w-	1	0	1	1		lichtgroen glazuur
					industrieel wit		indet	iw-	0	3	3	1		

57	29	4	bovenlaag beerkelder	1675-1700	roodbakkend roodbakkend		pot indet	r-pot- r- r-bor-3 r-gra-30 r-gra-64 r-gra-66 r-kom- w-gra- f-bor- -	0 0 3 1 4 24 1 0 1 0 1 0 1 0 1 0 5	1 18 18	1 18	1 0	1675-1750	marmertechniek, Friesland fragmentarische grape inwendig groen inwendig geel, uitwendig groen wit merkloos
59	98	0	ophogingslaag	1375-1425	steengoed 1 steengoed 2 steengoed 8 grijsbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend	C01	kan indet kan pot bakpan bakpan bakpan grape pot indet	s1-kan- s2- s8-kan- g-pot- r-bak-1 r-bak-15 r-bak- r-gra- r-pot- r- g-pot-5 r-gra- r- s1-kan-1 s2-kan-1	1 16 0 4 1 0 2 6 0 6 0 8 5 0 1 0 1 80	17 4 1 1 2 6 2 6 8 5 1 1 81	1 1 1 1 2 2 0 5 1 1 1	1375-1425	enkele met asglazuur, oranje vlam en engobe fragmentje met uitw. groen glazuur	
60	0	0/1	vlak	1350-1500	grijsbakkend roodbakkend roodbakkend		pot grape indet	g-pot-5 r-gra- r-	1 0 1 0 6	1 1 1 0 6	1 1 1 0	1375-1425	Siegburg	
61	0	-	stort	1350-1450	steengoed 1 steengoed 2		kan kan	s1-kan-1 s2-kan-1	0 1 0 1	1 1 0 1	1 1 1 0	1375-1425		
62	90	1	kuil	1350-1450	roodbakkend roodbakkend roodbakkend		bakpan grape indet	r-bak- r-gra- r-	0 1 0 1 0 3	1 1 1 1 3	1 1 1 0	1375-1450	klaauwpoot	
63	33	1	muur	1400-1500	steengoed 2 roodbakkend roodbakkend		beker bord indet	s2-bek-1 r-bor- r-	1 0 1 0 1	1 1 1 1	1 1 1 1	1375-1450		
67	89	0	ophogingslaag	1350-1450	steengoed 1 roodbakkend roodbakkend roodbakkend		kan bakpan bord indet	s1-kan- r-bak-15 r-bor- r-	0 1 0 1 0 2	1 1 1 1 2	1 1 1 1 0			
68	86	1	mest-/beerkuil	-	steengoed 1		kan	s1-kan- -	0 1 0 0	0 1 0 0	0 1 0 0		zie V	

85	91	1/3	insteek kelder	1550-1600	roodbakkend roodbakkend Spaanse majolica	grape indet indet	r-gra- r- sp- s2- r-	1 0 0 0 0	0 8 1 1 3	1 0 1 1 1	1 0 1 1 1	hengselpot klein fragmentje, geen decoratie
86	139	4	beerkelder	1650-1700	pijpaarde steengoed 2 faience majolica porselein porselein witbakkend witbakkend witbakkend witbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend roodbakkend	pijpenkop kan bord bord bord kop grape korn pispot indet deksel grape grape grape lekschaal olielamp indet	- s2-kan- f-bor- m-bor- p-bor- p-kop- w-gra-22 w-kom-15 w-pis- w- r-dek- r-gra-47 r-gra-65 r-gra- r-lek- r-oli- r-	4 1 4 1 1 1 2 1 1 1 1 1 2 0 0 1 1 1 1 1 1 10	20 1 1 0 3 1 0 0 0 8 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 10	4 1 2 1 1 1 1 1 1 1 1 2 0 2 1 1 1 1 1 1 11	2 merkloos, 1 SVO, 1 onduidelijk Westerwald 1 blauw Chinees poppetje kraakporselein kraaikop spikkelglazuur	
87	139	4	beerkelder laag 2	1625-1675	roodbakkend witbakkend witbakkend faience pijpaarde	indet pispot indet bord pijpenkop	r- w-pis- w- f-bor- -	0 1 0 0 0	3 0 4 1 1	1 1 0 1 1	1 1 0 1 1	wit
88	138	2/4	ophogingslaag	1550-1650	steengoed 1 steengoed 2 witbakkend witbakkend majolica faience roodbakkend roodbakkend roodbakkend	kan indet kop olielamp bord indet bord grape indet	s1-kan- s2- w-kop- w-oli- m-bor- f- r-bor-1 r-gra-8 r-	0 0 1 1 0 1 0 1 1 1 1 2 3 0 4 18	1 1 0 1 1 1 1 1 3 0 3 22	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 3 1 1 3 1	Siegburg geen slib	
89	138	2/4	ophogingslaag	1500-1600	roodbakkend	bakpan	r-bak-1	1	0	1	1	

Bijlage 10: bouwmaterialiaal

Vnr	Snr	fase	complex	compl.dat.	materiaal	vorm	aantal	datering	opmerkingen
5	4	6	vlak	1700-1800	faience	wandtegel	1	1700-1800	klein fragment, blauwe beschildering
11	19	3/6	vloerniveau	1550-1700	faience	wandtegel	1	1650-1750	ossenkop, blauwe beschildering
17	24	5/6	ophogingslaag	1700-1925	faience	wandtegel	1	1900-1925	'moderne' wandtegel
18	25	2	kelder	1700-1925	faience	wandtegel	1	1650-1700	spinnenkop, bloemvaas, blauw
				1550-1590	faience	wandtegel	10	1650-1750	fragmenten, 2 paarse beschildering
					roodbakkerend	plavuis	1		ongeglazuurd, 15,5 x ? X 2,8
					roodbakkerend	dakpan	1		ongeglazuurd, golfpan, fragment
19	27	3/6	uitbraakspoor muur	1600-1900	roodbakkerend	plavuis	1		fragment, bruin geglazuurd, 16,0 x ? X 3,0
					faience	wandtegel	1	1800-1900	paarse beschildering
24	4	5/6	kelder		roodbakkerend	plavuis	1		oranjegeel geglazuurd, 22,5 x 22,5 x 2,5
					roodbakkerend	plavuis	1		groen geglazuurd, 22,5 x 22,5 x 2,5
25	46	2	onder S23 in S46	1550-1600	roodbakkerend	plavuis	4		geglazuurd, 11,3 x 11,3 x 2,0
					roodbakkerend	plavuis	1		ongeglazuurd, 12,5 x 12,0 x 2,5
30	43	5/6	op muur S43	1650-1900	majolica	wandtegel	1	1600-1650	Klein fragment, polychroom
					faience	wandtegel	6	1700-1800	kleine fragmenten, 2 wit, 4 paarse beschildering
32	49	2/3	bij muur S49	1575-1600	majolica	wandtegel	1		polychroom
44	78	6	vulling put S78	1875-1925	faience	wandtegel	1		
53	89	0/1	ophogingslaag	1450-1500	roodbakkerend	plavuis	1		fragment, groen geglazuurd, 9,0 x ? X 2,5
55	0	1/4	aanleg vlak 1	1500-1650	roodbakkerend	plavuis	1		geglazuurd, 13,0 x 13,0 x 2,5
					majolica	wandtegel	1	1600-1650	polychroom
56	0	-	stort		majolica	wandtegel	1	1600-1650	fragment, blauw, tulp
					faience	wandtegel	2	1700-1750	fragmenten, blauwe en paarse beschildering
57	29	4	bovenlaag beerkelder	1675-1700	roodbakkerend	plavuis	1		geglazuurd, 11,5 x 11,5 x 2,0
					roodbakkerend	plavuis	1		groen glazuur, afgesleten, 13,0 x 13,0 x 3,0
					faience	wandtegel	7		
60	0	0/1	vlak	1350-1500	roodbakkerend	baksteen	1		fragment, beroet, baksteen van haardplaats?
73	97	2	beerkelder	1550-1580	roodbakkerend	plavuis	1		geglazuurd, 13,5 x 13,0 x 3,0
83	110	0	profiel	1275-1350	roodbakkerend	baksteen	1	1275-1350	halve 'kloostermop', ? X 14,0 x 6,0
84	111	0	profiel	1275-1350	roodbakkerend	baksteen	1	1275-1350	'kloostermop', 29,5x14x7
					roodbakkerend	baksteen	2	1275-1350	2 halve 'kloostermoppen', ?x14,5x7 en ?x16x8
					roodbakkerend	baksteen	1	1275-1350	'kloostermop', 30,5x14x6,5

86	139	4	beerkeider	1650-1700	faience	wandtegel	2		
88	138	2/4	ophogingslaag	1550-1650	faience	wandtegel	1		
91	113	0	profiel	1275-1350	roodbakkend	baksteen	1	1275-1350	fragment, ? X 14,0 x 7,0
97	136	4	beerput	1600-1650	faience	wandtegel	2		paarse beschildering
100	139	4	beerkeider	1625-1675	faience	wandtegel	2		
					majolica	wandtegel	2		1 postzegel tulp blauw
						totaal	66		

Bijlage 11: glas

Vnr	Snr	fase	complex	compl.dat.	G	vorm	typenummer	totaal	MAE	datering	opmerkingen
7	15	2/6	langs muur	1550-1850		vensterglas	-	1	1		klein fragment
14	20	5/6	vloerniveau	1800-1900		vensterglas	-	2	1		kleine fragmenten
						fles	g-fle-	1	1		klein fragment
18	25	2	kelder	1550-1590		vensterglas	-	5	1		kleine fragmenten, kleurloos glas
19	27	3/6	uitbraakspoor muur	1600-1900		vensterglas	-	6	1		meest kleine fragmenten, kleurloos glas
28	22	6	tweede laag in put S22	1875-1925		vensterglas	-	2	1		kleurloos glas
						fles / karaf	-	1	1		ziel, kleurloos glas
31	19	1	ophogingslaag	1500-1550		vensterglas	-	1	1		
44	78	6	vulling put S78	1875-1925		vensterglas	-	2	1		kleurloos glas
					G01	fles	g-fle-	1	1		cylindrisch moel, groen glas, vrijwel compleet
57	29	4	bovenlaag beerkeider	1675-1700		vensterglas	-	1	1		klein fragment
						beker	g-bek-	3	1		gladde beker
						beker	g-bek-	1	1		wafelbeker
						beker	g-bek-	1	1	1625-1675	voet van kometenbeker
86	139	4	beerkeider	1650-1700		fles	g-fle-	1	1		bodem van meerkantig flesje, groen glas
97	137	4	beerput	1600-1650		vensterglas	-	3	1		
						beker	g-bek-19	1	1	1550-1600	randfragment beker met passen
						roemer	g-roe-	2	2		
						fles	g-fle-	1	1		vierkant flesje, groen glas, loden schroefdoop
						beker	g-bek-	5	1		wandfragmenten diverse bekertjes
98	136	4	beerput	1600-1650		vensterglas	-	1	1		
100	139	4	beerkeider	1625-1675		vensterglas	-	3	1		groen glas
						fles	g-fle-	2	1		dunwandig flesje
						beker	g-bek-	1	1		rand van beker, wafelbeker?
						kelkglas	g-kei-	1	1		kleurloos glas

Bijlage 12: metaal

Vnr	Snr	fase	complex	compl.dat.	M	materiaal	vorm	totaal	MAE	datering	opmerkingen
0	0	-	stort	1600-1900		messing messing lood lood lood tin messing tin messing koper koper koper koper	tapkraan gesp gewicht indet indet grape? kledingaccessoire grape? indet munt munt munt munt	1 2 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	1 2 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	kraantje van een tapkraan 2 kleine (schoen?)gespen blokgewicht, geen stempels zichtbaar onduidelijke prop lood onduidelijk loden plaatje mogelijk wandfragment van grape	
3	18	6	vlak	1600-1850		ijzer koper	spijker munt	4 1	4 1	1600-1650 1870 1625-1650 1629	4 kleine spijkers Reckheim.vz: TRARECHEM, kz: imitatie wapen Utrecht
4	1	4/6	bovenlaag	1600-1850	M01	messing messing lood indet ijzer ijzer ijzer koper koper koper koper	ring beslag indet indet spijker ring haak munt munt munt munt	2 1 1 1 1 3 1 1 1 1 1 1 1	2 1 1 1 1 3 1 1 1 1 1 1 1	2 (gordijn?)ringen of onderdeel van muurhaak rond plaatje met gaten	
8	8	5	put	1750-1850	M01	messing	beslag	1	1	1800-1900	penning inname Rijnberk door Maurits
18	25	2	kelder	1550-1590		ijzer	mes	1	1	1940-1945	beslagstukje in vorm vrouwenhoofd lemmet van mes, l=12,5 cm (punt ontbreekt)
20	6	4/5	rond put S07	1550-1650		zink koper koper koper	munt munt munt munt	1 1 1 1	1 1 1 1	1878 1817-1877	oorlogsmunt duits, onduidelijk 1 cent 1 cent Willem
22	0	0/1	ophogingslaag	1450-1550	M01	zilver	munt	1	1	1525-1530	Schneeberger zinsgroschen
24	4	5/6	kelder	1800-1900		messing ijzer	gesp? spijker	1 1	1 1		onderdeel van een gesp o.i.d. l=10,0 cm

27	22	6	septic tank	1875-1925	ijzer koper	indet munt	1 1	1 1	1902	1 cent ijzeren plaat
28	22	6	septic tank	1875-1925	ijzer	indet	1	1		ronde ijzeren buis, l=29 cm, diameter 7 cm en 11 cm
30	43	5/6	op muur S43	1650-1900	ijzer	buis	1	1		sterk verroest voorwerp of spijker
32	49	2/3	bij muur S49	1575-1600	koper	indet	1	1	1787	duif, vz: STAD UTRECHT 1787, kz: wapen Utrecht
33	0	1	ophogingslaag	1450-1500	lood/tin	indet	1	1		ronde opengewerkt voorwerp
35	9	5/6	kelder	1800-1900	koper	munt	1	1	1870	1 cent Willem III
40	79	1	ophogingslaag	1450-1500	ijzer	beslag	1	1		deurbeslag?, metalen strip met gaten
					ijzer	spijker	1	1		draadnagel, l=9,5 cm
					slak	slak	1	1		ijzer- of koolslak
					M01 tin/lood messing / brons	pelgrimsampul	1	1		40 x 33 mm
						indet	1	1		ringvormig metalen voorwerp
44	78	6	vulling put S78	1875-1925	tin	lepel	1	1		lengte 16,7 cm, geen naald, geen merk
					tin	lepel	1	1		bak van een lepel, geen naald
					ijzer	spijker	1	1		l=6,5 cm
					lood	indet	2	1		twee propfen lood
					ijzer	mes	1	1		mes met houten heft, l=25,5 cm
					emalje	kop	1	1		kopje met oor
					ijzer	hamer	1	1		hamer met houten steel
					ijzer	spijker	3	3		
					ijzer	deksel	1	1		ronde ijzeren deksel
45	0	-	stort	1500-1900	ijzer	haak	1	1		ijzeren haak met schroefdraad
					lood	netverzwaring	1	1		
					lood	kogel	1	1		
					messing	knoop	1	1		knoop met oog
					messing	gesp	2	2		2 kleine gespen
					M01 lood	lakenlood	1	1		vz: gekruiste sleutels met letters (cyrilisch?), kz: bisschop?, Riga?
					koperlegering	munt	1	1	1963	1 cent Juliana
					koper	munt	1	1	1870	1 cent Willem III
					koper	munt	1	1	1900	1 cent
					koper	munt	1	1		duif of oord, onduidelijk
54	0	-	stort	1500-1900	messing	ring	3	3		drie (gordijn?)ringen
55	0	1/4	aanleg vlak 1	1500-1650	ijzer	beitel	1	1		l=9,0 cm
59	98	0	ophogingslaag	1375-1425	messing	grape	1	1		wandfragment van grape
					ijzer	mes	1	1		slechte staat, l=12,5 cm (punt en deel heft ontbreekt)
60	0	0/1	vlak	1350-1500	indet	indet	1	1		prop lood?

64	109	-	verstoring	1500-1900		lood/tin		indet	1	1	1	onduidelijk voorwerp
66	86	1	mest-/beerkuil	1500-1550		lood		indet	1	1	1	onduidelijk voorwerp
71	97	4	beerkelder	1550-1580		ijzer		ring	1	1	1	onduidelijk, diameter 3,5 cm
74	0	-	stort	1500-1900		ijzer		gesp	1	1	1	kleine ronde gesp met angel, diameter=1,8 cm
						ijzer		indet	1	1	1	
						ijzer		spijker	22	22	22	vooral kleine spijkers
						ijzer		boor	1	1	1	fragment
						ijzer		beslag	2	2	2	
						ijzer		indet	20	20	20	diverse verroeste ijzeren voorwerpen
						blik		indet	1	1	1	versierd stuk blik
						koper		munt	1	1	1	1 cent
						koper		munt	1	1	1	penning Holland, vz. P. jaartal en tekst, kz. leeuw in tuin en tekst
90	91	2/4	ophogingslaag	1500-1600		messing		gesp	1	1	1	kleine ronde gesp
97	137	4	beerput	1600-1650	M01	lood/tin		bord	1	1	1	speelgoedbordje
						lood		indet	1	1	1	loden plaat, geen voorwerp
						messing		deksel	1	1	1	rond plat deksel, diameter=5,4 cm
99	139	4	beerkelder	1625-1675	M01	messing		ring	1	1	1	messing ring met stukje geslepen glas in zetting
100	139	4	beerkelder	1625-1675		ijzer		hengsel	1	1	1	van lade o.i.d.
						ijzer		indet	2	2	2	verroeste platen ijzer
101	0	-	stort	1500-1900		lood		kogel	1	1	1	Mintekogel
						lood		dop	1	1	1	schroefdop
								totaal	149	149	146	

Bijlage 13: leer

Vnr	Snr	fase	L	vorm	typenr	datering	aantal	schoentype	maat	opmerkingen
41	0	0	41-L01	schoen	70	1400-1500	5	veter	0	
50	86	1	50-L00	schoen		0	2		0	
66	86	1	66-L00	schoen		0	2		0	rundleer
			66-L00	afsnijdsels		0	1		0	
			66-L00	schoen		0	7		0	
			66-L00	schoen		0	5		0	
			66-L00	schoen		0	9		0	
			66-L00	afsnijdsels		0	2		0	
			66-L01	schoen	85	1500-1600	6	riempje en gesp	18	kinderschoen
			66-L02	schoen	125	1500-1600	10	riempje en gesp	42	
			66-L03	schoen	125	1500-1600	4	riempje en gesp	36	
			66-L04	schoen	70	1500-1600	8	veter	0	reparatie op binnenkant hielstuk
			66-L05	schoen	125	1500-1600	9	riempje en gesp	36	
			66-L06	schoen		0	1		0	
			66-L07	schoen	125	1500-1600	6	riempje en gesp	38	
68	86	1	68-L01	schoen	125	1500-1600	18	riempje en gesp	0	veel schoenfragmenten waarvan een herkenbaar als type 125
71	97	2	71-L01	schoen	85	1500-1600	4	riempje en gesp	18	kinderschoen
83	110	0	83-L01	schoen	65	1300-1600	2	veter	0	
92	116	0	92-L00	afsnijdsels	2	0	0		0	rundleer
95	131	0	95-L01	zwaardschede		0	1		0	
98	136	4	98-L00	schoen		1900-2000	2		44	maat staat op schoenzoom gestempeld
100	139	4	100-L01	schoen	65	1400-1600	1	veter	0	
			100-L02	schoen		1500	2		0	
						totaal	107			

Leeronderdelen

Vnr	Snr	fase	L	onderdeel	aantal	leersoort	afmetingen	L / R	opmerkingen
41	0	0	41-L01	bovenleer	3	kalf			
			41-L01	enkelvoudige zool	1	rund			
			41-L01	enkelvoudige veter	1				
50	86	1	50-L00	bovenleer	1	rund/kalf			
			50-L00	meervoudige zool binnen	1	rund			
66	86	1	66-L00	bovenleer	1	rund			
			66-L00	meervoudige zool tussen	3				
			66-L00	inzetstuk bovenleer	1	kalf			kurk
			66-L00	hielstuk	2				

66-L00	contrefort	4	rund				
66-L00	inzetstuk bovenleer	2	rund				
66-L00	voorblad	1	rund				
66-L00	enkele veter	1	rund				
66-L00	tong	1	kalf				
66-L00	zoolstrip	1	rund				
66-L00	inzetstuk bovenleer	3	rund				
66-L00	voorblad	2	rund/kalf				
66-L00	meervoudige zool buiten	3					
66-L00	meervoudige zool tussen	6					
66-L00	meervoudige zool binnen	1					
66-L00	zoolstrip	4					
66-L01	voorblad	1	kalf				
66-L01	hielstuk	1	kalf				
66-L01	meervoudige zool buiten	1		13 cm	R		
66-L01	meervoudige zool tussen	1		12,5 cm	R		
66-L01	meervoudige zool binnen	1	rund	11,7 cm	R		
66-L01	riempje	1					
66-L01	inzetstuk bovenleer	1	rund				
66-L02	inzetstuk bovenleer	1	rund				
66-L02	voorblad	1	rund				
66-L02	hielstuk	2	rund				
66-L02	meervoudige zool buiten	3	rund	29 cm	R		maat 42 heel breed van voren 12 cm
66-L02	hak	3					
66-L02	contrefort	1	rund				
66-L02	afbiesrand dubbel	3					
66-L02	zoolstrip	3					
66-L02	versteviging	3					
66-L03	hielstuk	1	rund				
66-L03	meervoudige zool buiten	1	rund	25 cm			
66-L03	meervoudige zool tussen	1	rund				
66-L03	meervoudige zool binnen	1	rund	24,5 cm			
66-L04	inzetstuk bovenleer	1	rund/kalf				
66-L04	voorblad	1	rund/kalf				
66-L04	hielstuk	2	rund/kalf				
66-L04	enkele veters	3					
66-L04	sluitingsbeleg	1					
66-L04	tong	1	kalf				

Bijlage 14: natuursteen

Vnr	Snr	fase	complex	compl.dat.	materiaal	vorm	aantal	MAE	opmerkingen
5	4	6	vlak	1700-1800	grafiet	-	1	1	grafietstift
10	6	3/6	ophogingslaag	1600-1900	natuursteen	-	2	0	2 brokken natuursteen
18	25	2	kelder	1550-1590	natuursteen slijpsteen vuursteen	slijpsteen - -	1 1 1	1 0 0	fragment van slijpsteen brok vuursteen
20	6	4/5	rond put S07	1550-1650	natuursteen	-	1	0	brok natuursteen met glimmertjes
30	43	5/6	op muur S43	1650-1900	leiste vuursteen	daklei -	1 1	1 0	klein fragment klein fragment vuursteen
34	0	1	ophogingslaag	1450-1550	leiste	daklei	1	1	lei met spijkergaten
44	78	6	vulling put S78	1875-1925	vuursteen	-	1	0	brok vuursteen
53	89	0/1	ophogingslaag	1450-1500	natuursteen	-	3	0	brokken natuursteen waaronder vuursteen
57	29	4	bovenlaag beerkelder	1675-1700	leiste hardsteen?	- -	2 1	1 0	leistenen plavuis? groot fragment natuurstenen plavuis, 35,5 x ? X 4,0
59	98	0	ophogingslaag	1375-1425	leiste natuursteen	daklei -	1 3	1 0	fragment 3 brokken natuursteen waaronder vuursteen
83	110	0	ophogingslaag	1450-1550	natuursteen	-	2	0	2 grote brokken natuursteen
97	137	4	beerput	1600-1650	natuursteen	-	1	0	fragment van natuurstenen plavuis?
							23	6	

Bijlage 15: bot

Vnr	Snr	fase	Botnr	diersoort	element	deel	gewicht	lengte	opmerkingen
0	6	-	1	large mammal	scapula		0	0	frag hs
			2	Bos taurus	tibia	epi van 8!	0	0	epi juv
			3	Bos taurus	scapula	prox	0	0	frag hs ss
			4	Bos taurus	radius	prox	0	0	frag hs
			5	medium mammal	indet		0	0	kl frag hs
			6	large mammal	vertebrae	proc. Spinalis	0	0	frag hs
			7	medium mammal	costa		0	0	frag hs ss
			8	Bos taurus	tibia	bij epi 2!	0	0	frag los hk
			9	Bos taurus	radius	dist	0	0	frag hs
			10	medium mammal	radius	rondbot	0	0	frag
			11	Bos taurus	radius	prox	0	0	frag hs
			12	Bos taurus	metatarsus	prox	0	0	frag 'spat'
			13	Bos taurus	metatarsus		0	0	
			14	Bos taurus	metatarsus		0	0	
1	3	6	1	mammalia			0	0	bewerkt, tonnetje, schroefdraad, foto
7	15	2/6	1	medium mammal	costa	dist	0	0	frag hs
			2	Aves	humerus	(gallus)	0	0	
			3	Bos taurus	humerus	epi	0	0	frag hs
			4	medium mammal	scapula		0	0	kl frag
			5	medium mammal	costa		0	0	frag hs
			6	medium mammal	costa		0	0	frag hs
			7	medium mammal	phalanx 1	z epi	0	0	hs
			8	mammalia	cranium		0	0	frag
10	6	3/6	1	Bos taurus	metacarpus	dist	0	0	frag hs
11	19	2/4	1	medium mammal	costa	prox	0	0	frag hs
13	22	6	1	large mammal		rondbot	0	0	frag hs --
18	25	2	21	large mammal	costa		0	0	frag hs
			22	large mammal	phalanx		0	0	zeer afgesleten
			23	Aves	rondbot		0	0	frag
			26	small mammal	costa		0	0	frag hs ss
			27	Aves	indet		0	0	frag
			24	mammalia		epifyse	0	0	frag
			25	mammalia	vert. cervicales	proc spin	0	0	frag
			1	large mammal	mandibula	proc. coronoides	0	0	frag
			2	large mammal	costa		0	0	frag hs ss

22	0	0/1	1 2 3 4 5	medium mammal large mammal sm mammalia Equus caballus	vert. thoracales tibia metatarsus cranium maxilla		0 0 0 0 0	0 0 0 0 0	frag hs ss frag frag P3, M1,2,3
24	4	5/6	1 2	Bos taurus Bos taurus	astragalus radius		0 0	0 0	geel van kleur frag hs ss
25	46	2	1	medium mammal	costa		0	0	frag hs ss
30	43	5/6	1 2 3	Bos taurus mammalia large mammal	M rondbot indet		0 0 0	0 0 0	frag hs frag hs frag verweerd
31	19	1	1 2 3 4 5 6	medium mammal medium mammal medium mammal medium mammal medium mammal Bos taurus	costa costa costa costa costa scapula		0 0 0 0 0 0	0 0 0 0 0 0	frag hs frag hs frag hs frag hs frag hs
32	49	2/3	1 2	mammalia Ovis aries/Capra hircus	metacarpus		0 0	0 0	knoop frag
33	0	1	1 2	large mammal Bos taurus	costa metacarpus	dist	0 0	0 0	frag hs frag hs
40	79	1	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16	large mammal large mammal large mammal medium mammal large mammal medium mammal large mammal medium mammal medium mammal medium mammal medium mammal Equus caballus Bos taurus large mammal Aves large mammal	costa costa costa costa costa costa costa costa costa costa costa femur femur vert. thoracales vert. thoracales	prox prox prox prox prox prox z epi prox dist proc spinalis rondbot proc spinalis	0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0	0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0	frag frag hs frag hs ss frag hs frag hs frag hs frag hs frag frag frag hs frag hs frag hs \ --- juv frag

17	Equus caballus	phalanx 3	hoef	0	0	in vergelijkings collectie
18	large mammal	vert. caudales		0	0	
19	Bos taurus	metatarsus		0	0	
20	large mammal	vert. lumbales		0	0	gekliefd
21	Bos taurus	maxilla	2M	0	0	frag
22	Ovis aries/Capra hircus	cornus		0	0	
23	large mammal	vert. thoracales	proc spinalis	0	0	
24	Sus domesticus	humerus		0	0	ss
25	large mammal	phalanx 1		0	0	
26	mammalia	indet	rondbot	0	0	
27	Bos taurus	metatarsus	prox	0	0	frag hs
28	large mammal	pelvis	acetabulum	0	0	frag hs
29	Bos taurus	metatarsus	dist	0	0	
30	large mammal	mandibula	gewricht	0	0	
31	Bos taurus	maxilla	1 M	0	0	frag hs
32	Aves	humerus		0	0	frag
33	Bos taurus	metacarpus	z epi	0	0	juv
34	large mammal	femur	kop prox	0	0	frag hs \ kop
35	medium mammal	tibia	z epi	0	0	frag
36	medium mammal		rondbot	0	0	frag
37	medium mammal		rondbot	0	0	frag
38	Bos taurus	tibia	dist	0	0	frag hs / --
39	medium mammal	tibia	z dist epi	0	0	frag
40	Bos taurus	humerus	dist	0	0	
41	Sus domesticus	maxilla	M1 doorbr	0	0	frag
42	medium mammal	pelvis		0	0	frag
43	Ovis aries/Capra hircus	metatarsus		0	0	frag
44	Bos taurus	radius	prox	0	0	frag hs
45	Bos taurus	ulna	z prox epi	0	0	frag hs juv
46	large mammal	mandibula	gewricht	0	0	frag hs
47	medium mammal		rondbot	0	0	frag
48	medium mammal	tibia		0	0	frag hs
49	medium mammal	vert. thoracales	proc spinalis	0	0	
50	medium mammal	vert. lumbales	proc spinalis	0	0	fra hs
51	large mammal	cranium		0	0	kl frag
52	mammalia	costa		0	0	frag
1	medium mammal	cranium		0	0	frag
2	mammalia			0	0	

Bijlage 16: overig

Vnr	Snr	fase	complex	compl.dat.	materiaal	vorm	totaal	MAE	datering	opmerkingen
23	46	2/5			eikenhout	bodem	1	1		bodem van ton of emmer (of wel?) met 7 gaten, diameter=24 cm
27	22	6	septictank		steenkool	eierkool	0	0	1899-1974	heel veel eierkolen met merk O N = Oranje Nassau mijnen
58	97	2	beerkeider	1550-1580	eikenhout	indet	1	1		stuk hout met houtworm, 32x28x3 cm
66	86	1	mest- /beerkuil	1500-1550	hout	beker	1	1		onderste helft van houten beker
71	97	2	beerkeider	1550-1580	hout	bezem	1	1		takkenbezem
71	97	2	beerkeider	1550-1580	hout	indet	5	1		diverse tukjes bewerkt hout
77	110	0	kuil / sloot		bast	touw	1	1		stuk touw, bastachtig materiaal, l=ca. 25 cm
77	110	0	kuil / sloot		hout	indet	1	1		stuk hout met gat, 34 x 10 cm
79	110	0	kuil / sloot		eikenhout	indet	1	1		soort spaan met pen in midden, l=43 cm
97	136	4	beerput	1600-1650	hout	indet	1	1		tweezijdig aangepunt stokje, 18 x 3 cm
0	64	2	M4		eikenhout	bodem	1	1		bodem van kuip, diameter 58 cm, ingekrasste merken
							14	10		

Bijlage 17: Botanische macroresten uit beerput S97

A.L. de Siter-Homans

Methode

Uit beerkelder S97, datering 1530-1580, zijn twee monsters voor archeobotanisch onderzoek genomen. De bovenste laag in de beerkelder was bruin en compact en bevatte veel kleinere zaden. Hieruit komt M8. De onderste laag in de beerkelder bevatte voornamelijk mosselschelpen en pitten van steenvruchten zoals kers en pruim. Uit deze laag is M9 afkomstig.

Van M8 is een ½ liter en van M9 3½ liter (het totale monster) uitgespoeld over vier zeven van respectievelijk 2 mm, 1 mm, 0,5 mm en 0,25 mm maaswijdte. De reden dat van M9 een grotere hoeveelheid dan van M8 is gezeefd, is gelegen in het feit dat M9 voor een groot deel uit mosselschelpen bestond. Het volume uitgezeefde beergrond van M9 is dus in feite kleiner dan 3½ liter.

Met behulp van een stereomicroscop (vergroting 10x4,5) zijn de fracties doorzocht, waarbij de fractie 2 en 1 mm in zijn geheel zijn geanalyseerd en de fracties 0,5 en 0,25 mm gedeeltelijk zijn bekeken.

Bij de determinaties is gebruik gemaakt van de digitale zadenatlas van Nederland, de zadenatlas der Nederlandse Flora van W. Beyerinck, Heukels Flora van Nederland (23^e druk) en een vergelijkingscollectie.

Algemene bevindingen

De resultaten van de analyses zijn weergegeven in onderstaande tabel.

De monsters bestonden voor een groot deel uit graanresten in de vorm van graanvliesfragmenten en opvallend veel graankorrelfragmenten, waarbij niet met zekerheid is vast te stellen om welke granen het gaat. Ook van boekweit en gierst zijn resten aangetroffen. Van rijst is een klein kaffragment vastgesteld.

De vruchten zijn goed vertegenwoordigd: pitten van appel en peer, twee soorten pruimen, zoete en zure kersen, vijg, mispel, druif en mogelijk granaatappel. Opvallend was dat geen aardbeien en bessen konden worden aangetoond. Deze vruchten zijn in de 16^e eeuw een normale verschijning in beerputten.

Schilfragmenten van hazelnoot en walnoot waren in het monster aanwezig en ook kastanje kon worden aangetoond.

Opvallend is de aanwezigheid van zaden van meidoorn. Het is de vraag of ze werden gegeten door mensen of dat ze uit de maaginhoud van vogels in de put terecht zijn gekomen. Bekend is ook dat de bessen medicinaal werden gebruikt.

Bij de groenten en kruiden valt de aanwezigheid van meloen en augurk/komkommer op. Het kruidenspectrum is niet groot. Des te opvallender is de aanwezigheid van hele zaden van paradijskorrel, een importproduct uit West-Afrika.

Van de olie- en vezelplanten waren fragmenten van zaden aanwezig, zoals hop, hennep, raapzaad en vlas.

De wilde planten zijn goed vertegenwoordigd, vooral de akkeronkruiden. De aanwezigheid van een stukje vinkenzaad geeft de vermoedelijke herkomst van in ieder geval een deel van het graan aan (Oostzeelanden).

Opvallend is de vondst van wilde ridderspoor. Deze wordt niet vaak in beerputten gevonden. Samen met korenbloem, bolderik en klapproos groeide deze soort volop tussen het koren. Men kende nog geen goede zaadschoning in die tijd.

	M 8	M 9	
Meelvruchten			
Cerealea, zemelen	+++	+++	Graanvliesfragmenten
Cerealea, korrelfragmenten	+++	+++	Graankorrelfragmenten
Fagopyrum esculentum	++	++	Boekweit (kleppen)
Oryza sativa	1 f	-	Rijst (kaf)
Panicum miliaceum	+	+	Pluimgierst (kaf)
Vruchten			
Ficus carica	++	++	Vijg
Malus domestica endocarp fragmenten	+	+	Appel (klokhuisvellen)
Malus domestica / Pyrus communis	27	++	Appel / peer
Mespilis germanica	-	2	Mispel
Morus nigra	6	15	Zwarte moerbeï
Prunus avium/cerasus	-	++	Kers zoet/zuur (5 Prunus padus?)
Prunus domestica type I	-	15	Pruim type kroosje
Prunus domestica type II	-	7	Pruim
Punica granatum	1	-	Granaatappel ?
Sambucus nigra	1	-	Vlier
Vitis vinifera	+	++	Druif

Groenten en kruiden

Aframomum melegueta	-	4	Paradijskorrel
Apium graveolens	-	1	Seldery
Brassica nigra	++	++	Zwarte mosterd
Cichorium intybus	-	2	Wilde cichorei
Coriandrum sativum	2	-	Koriander
Cucumis melo	3 f	-	Meloen
Cucumis sativus	1 f	-	Komkommer / augurk
Petroselinum crispum	1	-	Peterselie
Valerianella dentata	-	1	Getande veldsla

Olie- en vezelplanten

Brassica spec	+ f	+ f	Raapzaadachtige
Cannabis sativa	-	1 f	Hennep
Humulus lupulus	3 f	-	Hop
Linum usitatissimum	1 f	-	Lijnzaad / vlas
Papaver somniferum	1 f	-	Maanzaad

Noten

Castanea sativa	-	1	Kastanje (fragmentje binnenschil)
Corylus avellana	2	+	Hazelnoot (schilfragmenten)
Juglans regia	-	+	Walnoot (schilfragmenten)

Wilde planten

Agrostemma githago	++	++	Bolderik
Anthemis arvensis	1	3	Valse kamille
Anthemis cotula	-	2	Stinkende kamille
Atriplex spec	2	-	Melde
Brassica spec	+	+	Koolzaadachtige
Carex spec	+	2	Zegge
Centaurea cyanus	++	++	Korenbloem
Chenopodium spec	16	++	Ganzevoetachtige
Cirsum spec	1	-	Distel
Consolida regalis	-	1	Wilde ridderspoor
Crataegus monogyna	-	12	Meidoorn (eenstijlige)
Eleocharis palustris	+	2	Waterbies
Fallopia convolvulus	3f	3	Zwaluw tong
Galeopsis spec	1	1	Hennepnetel
Galium spec	2 1/2 f	1 f	Walstro
Hippuris vulgaris	1	-	Lidsteng
Knautia arvensis	13	-	Beemdkroon
Lamium album	1	-	Witte Dovenetel
Lapsana communis	7 1/2 f	1	Akkerkool
Medicago lupulina	1	-	Hopklaver (skelet)
Neslia paniculata	1f	-	Vinkenzaad
Oxalis spec?	1	-	Klaverzuring
Oenanthe spec	1/2 f	-	Torkruid
Persicaria hydropiper	2	-	Waterpeper
Persicaria laphathifolia	13	15	Beklierde duizendknoop
Persicaria maculosa	2	+	Persikkruid
Persicaria mitis	2	-	Zachte duizendknoop
Plantago spec	1	1	Weegbreeachtige
Poaceae	2	2	Grassen
Polygonum aviculare	2	-	Varkensgras
Polygonum oxyspermum	-	1	Zandvarkensgras
Prunella vulgaris	-	3	Gewone brunel
Ranunculus hederaceus	-	1 f	Klimop waterranonkel
Raphanus raphanistrum	2 f	-	Knopherik
Rhinanthus spec	21	+	Ratelaar
Rumex acetosella	-	3	Schapenzuring
Rumex spec	7 f	5	Zuring
Setaria italica	7 f	5 f	Trosgierst
Silene dioica	3	-	Dagkoekoeksbloem
Silene spec	-	1	Koekoeksbloem
Sphagnum spec	2 f	1 f	Veenmos
Stellaria media	4	3	Vogelmuur
Thlaspi arvense	1 f	-	Witte krodde
Triglochin maritime	2	-	Schorrezoutgras
Vaccaria hispanica	1	-	Koekruid
Veronica spec	1	-	Ereprijs

Varia

Houtfragmenten, veel met ronde gaatjes (vraat door kevers?)

Stukjes textiel

Touwtje

Takjes en stukje mos

Eischaalfragmenten

Vis- en botfragmenten, otolieten, schubben en pareltjes

Schelpen, o.a. mossel, alikruik, kokkel en veel zeer kleine hoorntjes (2-5 mm), zeepokken

Insectenonderdelen, o.a. snuitkevers (graanklander), vliegenpoppen en schubben van pissebedden

Legenda

? niet zeker

f fragment

spec species (soort uit deze groep)

+ enkele

++ tientallen

+++ honderden of meer

ISSN 2210-5364